

משרד החינוך

"לחנך אדם להיות אוהב אדם,
אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח
נאמן למדינת ישראל, המכבד את
הוריו ואת משפחתו, את מורשתו,
את זהותו התרבותית ואת
לשונו."
(מתוך מטרות החינוך הממלכתי 2000)

ערכים בלב החינוך

**תפיסה מערכתית לחינוך ערכי
לקידום זהות יהודית, ציונית,
ישראלית והומניסטית**

**המלצות הוועדה המשרדית לקידום החינוך הערכי,
יישומן והטמעתן**

תוכן העניינים

דבר מנכ"ל משרד החינוך

פתיחה

פרק ראשון: תפיסה חינוכית – ערכים בלב החינוך

- 1.1 מהו חינוך ערכי וחינוך לערכים – התפיסה החינוכית
- 1.2 ערכי היסוד של התפיסה המערכתית לחינוך ערכי
- 1.3 הנחות יסוד לגיבוש התפיסה המערכתית לחינוך ערכי
- 1.4 מטרות
- 1.5 מאפייני התפיסה וייחודה

פרק שני: המלצות הוועדה ויישומן

המלצה 1: מדיניות משרדית לשילוב ערכים

- 2.1.1 קידום החינוך הערכי בהוראה בתחומי הדעת
- 2.1.2 גיבוש מדיניות להטמעת התפיסה
- 2.1.3 הטמעת התפיסה במחוזות

המלצה 2: מחויבות מנהל בית הספר וצוותו לשילוב ערכים

- 2.2.1 פריסת בתי הספר המובילים
- 2.2.2 תהליך ההטמעה בבתי הספר
- 2.2.3 גורמים מקדמים וגורמים מעכבים בתהליך ההטמעה

המלצה 3: פיתוח מקצועי לגיבוש שפה ערכית אישית ומקצועית

- 2.3.1 פריסת הפיתוח המקצועי עד תשע"ח
- 2.3.2 חוויה אישית ומקצועית
- 2.3.3 החינוך הערכי בהכשרה להוראה

המלצה 4: הבעת עמדה ערכית מנומקת במבחנים בכלל ובמבחני בגרות בפרט

- 2.4.1 הערכה במבחנים ובבחינות בגרות
- 2.4.2 חלופות הערכה על בסיס דיון ערכי

פרק שלישי: מדידה והערכה של הישגים בחינוך הערכי

- 3.1 מחוון להערכת חינוך ערכי בבית הספר
- 3.2 הערכת שילוב הערכים בתחומי הדעת ובהווי בית הספר: תמצית מחקר ראמ"ה
- 3.3 התמונה החינוכית להערכת בתי ספר

פרק רביעי: כלים ומיומנויות להטמעת התפיסה

- 4.1 בירור ערכי אישי ומקצועי
- 4.2 קידום חשיבה מוסרית והבהרת ערכים
- 4.3 הוראה ולמידה מונחות ערכים
- 4.4 תכנית קש"ר
- 4.5 הערכת ההטמעה בבית הספר

פרק חמישי: מבט אל העתיד

- 5.1 דמות בוגר מערכת החינוך בישראל
- 5.2 החינוך הערכי בראייה כוללת

נספחים

דבר מנכ"ל משרד החינוך

בחוק החינוך הממלכתי נכתב כי מטרתנו היא "לחנך אדם". לצורך חינוך אדם במאה ה-21, עלינו לבחון את שנדרש מאזרח במדינת ישראל ולהתאים את הלמידה ואת תכניות החינוך לדרישות אלו. בעבודה מאומצת, הגדרנו שלוש רגליים שעליהן עומדת דמות הבוגר האידיאלי של מערכת החינוך בישראל: ידע, מיומנויות וערכים.

רגל הערכים היא רגל המחויבות ל"דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית" של העם היהודי וליכולתו לחיות "חיי קוממיות ממלכתית" בארצו – כפי שנכתב במגילת העצמאות. שכן, כשם שאנו מצפים מבוגרינו לממש את מלוא המתת שהעניק האל לכל אחת ואחד מהם, כך אנו מבקשים מהם לזכור שהם אינם עומדים לעצמם ולבדם, אלא הם חלק מדבר גדול מאוד – הכלל הישראלי.

החינוך לערכים מצוי במרכז תפקיד אנשי החינוך ומערכת החינוך. הוא מבקש ליצור חברה טובה ומיטיבה, חברה המגנה על אזרחיה והמתייחסת למכלול צורכיהם. החינוך לערכים מוביל את התלמידים לבחינה ביקורתית, מושכלת ומעמיקה של התנהגותם, של המסורות שהועברו אליהם, של קונפליקטים שמולם הם ניצבים ושל בחירות שעליהם לבחור. הוא דורש מהם להבחין בין טוב לרע, בין מותר לאסור, ונותן בידיהם מגוון כלים לבחינה, להתמודדות ולבחירה. בשנים האחרונות, פעלה הוועדה המשרדית לקידום התפיסה המערכתית לחינוך ערכי להעמקת שילוב הערכים בתחומי הדעת ובהווי החיים הבית ספרי ולגיבוש תפיסה מערכתית כוללת. הרציונל העומד בבסיס המלצות הוועדה והמאמץ ליישמן הוא ראיית עבודת בית הספר – על מכלול ההיבטים והתחומים בה – כפסיפס אחד שכל חלקיו שזורים זה בזה. חוברת זו מציגה את המלצות הוועדה ואת יישומן לאורך השנים ואת התהליך ליצירת שפה ערכית משותפת למטה, למחוזות, לבתי הספר, לתלמידים ולקהילה. בהזדמנות זו, אני מבקש להודות לחברי הוועדה, המייצגים את כל המינהלים במשרד החינוך, שעמלו במסירות ובשיתוף פעולה לקידום הנושא ושהצליחו להביאו אל קדמת הבמה והשיח החינוכי בישראל.

בברכה,

שמואל אבואב

מנכ"ל משרד החינוך

פתיחה

הוועדה המשרדית לקידום החינוך הערכי החלה בעבודתה לפני כשבע שנים. על בסיס מסקנותיה, פותחה התפיסה המערכתית לחינוך ערכי, במטרה לקדם את החינוך למצוינות אקדמית וערכית ההולמת את דרישות המאה ה-21 ולתרום לטיפוח אתוס ערכי משותף בחברה הישראלית.

התפיסה החינוכית העומדת בבסיס החינוך הערכי דוגלת בהידוק הקשר בין רכישת ידע רחב ומעמיק בתחומי הדעת לבין חינוך לערכים, למוסר ולמידות טובות. עיסוק קבוע בסוגיות ערכיות בכל תחומי הלמידה והעשייה הבית ספרית-קהילתית תורם לפיתוח תפיסת עולם ערכית ומכשיר את התלמיד להיות בוגר אחראי ומעורב. מטרת החינוך לערכים היא להצמיח את התלמיד להיות בוגר מוסרי ואזרח התורם לעצמו ולארצו. כדי להשיג מטרה זו, התקבלה המלצת הוועדה להקנות לתלמידים כלים שיאפשרו להם להפעיל שיקל דעת ערכי בבחירתם החופשית.

הנחת המוצא של תפיסה זו היא שחינוך התורם לפיתוח אישיותו של הלומד צריך לכלול הקניית ידע דיסציפלינרי ונושאים ערכיים. התפיסה המערכתית לחינוך ערכי מכוונת לבירור ערכי של המחנכים ושל התלמידים, אגב הבהרת משמעות הערכים במורשת היהודית ובתפיסות ההומניסטיות והדמוקרטיות.

בפתח תשע"ח, עם פיתוח "דמות הבוגר" של משרד החינוך, הוצבו הערכים אשר גיבשה הוועדה כערכי יסוד לכלל המערכת. זהו צעד משמעותי בהטמעת התפיסה המערכתית לכלל המוסדות, המורים והתלמידים במערכת החינוך בישראל.

בחוברת זו, "ערכים בלב החינוך", נציג את המלצות הוועדה, את מהותה של התפיסה, את ייחודה ואת הישגיה. תודה לכל השותפים לדרך שקיבלו על עצמם שליחות לתהליך מורכב, מאתגר ופורץ דרך: חברי הוועדה לחינוך ערכי אשר מייצגים את כל המינהלים הפדגוגיים במשרד החינוך המחויבים להובלת התפיסה המערכתית ביחידות ובמינהלים שהם מייצגים; מנהלי חברה ונוער במחוזות שריכזו את הוועדות המחוזיות; מנהלי בתי הספר המדגימים ומנהלי בתי ספר שהצטרפו למהלך ויישמו אותו באומץ ובמסירות; למדריכים ולמובילי התפיסה באגפים ובמחוזות שעמלו יומיום על ה"הוט קוטור", התפירה העילית של החזון למציאות.

בברכה,

טליה נאמן, יו"ר הוועדה

מנהלת מינהל חברה ונוער בפועל

פרק ראשון: תפיסה חינוכית – ערכים בלב החינוך

1.1 מהו חינוך ערכי וחינוך לערכים – התפיסה החינוכית

חינוך לערכים ניצב במוקד החינוך. חינוך לערכים מתרחש כל הזמן: בשיעורי חינוך, בפעילויות חברתיות שעוסקות בערכים במודע ובגלוי ובהקשרים חינוכיים אחרים שבהם מתרחש חינוך לערכים בצורה סמויה. אנחנו מדברים על ערכים, מדגימים ערכים, ומתגמלים התנהגויות ערכיות.

אולם, חינוך לערכים הוא תחום חמקמק, במיוחד בעידן הפוסט-מודרני שבו אנו חיים. בעידן זה, ריבוי של נרטיבים ושל פרשנויות סובייקטיביות תפסו את מקום האמתות הברורות ותפיסת המציאות המוסכמת. במקום זהויות חד-ממדיות, יש ריבוי של זהויות נזילות. הגבולות הברורים בין דתיים לחילוניים, בין עולים לוותיקים, בין מזרח למערב הולכים ומיטשטשים. כיום, האדם מחפש משמעות רלוונטית והתחברות אישית. מצב זה מחייב חשיבה מחודשת בדבר משמעותם של ערכים ובדבר החינוך לערכים.

מהו ערך

המושג "ערך" הוא מושג מורכב ומופשט שקשה להגדירו. קיימות הגדרות רבות, ופילוסופים, פסיכולוגים, סוציולוגים ומנהיגים רוחניים הציעו הגדרות שונות, שלעתים אף אינן עולות בקנה אחד זו עם זו. יש גישות המדגישות את האוניברסליות ואת האובייקטיביות של ערכים, בעוד אחרות תופסות ערכים כסובייקטיביים ויחסיים. עם זאת, אפשר לציין שלושה אפיונים כלליים המגדירים את המושג "ערך":¹

- ערכים הם אידיאלים ראויים מצד עצמם.
- ערכים הם אמות מידה שלפיהן אנו מעריכים ושופטים תופעות ומעשים.
- ערכים הם עקרונות המנחים את התנהגותנו.

גישות שונות בחינוך לערכים

שאלת יסוד בחינוך לערכים היא השאלה אם מטרת החינוך לערכים היא לעצב התנהגות או לפתח חשיבה. קיימת גישה חינוכית הטוענת שאחרי הפעולות נמשכים הלבבות. לעומת זאת, יש הטוענים שזו גישה מניפולטיבית, המכוונת אנשים לעשייה ללא שיקול דעת וללא חשיבה עצמאית. עיסוק עיוני בדילמות מוסריות מפתח חשיבה מוסרית, אם כי לא הוכח שיש לכך השפעה ישירה על התנהגות ערכית. תכניות התנדבות, למשל, מכוונות להתנהגויות רצויות מבחינה חברתית, אך לא בהכרח משפיעות על פעולות לטווח ארוך.

¹ כהן, א' (1996), חינוך לערכים בשיעור, בת-ים: ספרי נועם.

הגישה המסורתית בחינוך לערכים היא של הקניית ערכים. השאיפה היא להקנות למתחנך ערכים וכללי התנהגות מוגדרים לחייו האישיים והמשפחתיים ולהכשירו למלא תפקיד חיובי בחברה כאדם הגון ומתחשב. ההנחה היא שתפקידם של המבוגרים הוא להעביר את ערכיהם לדור הבא ולהביא להפנמתם, וכי הסכמה על ערכים מסוימים חיונית לקיומה של החברה.

הבהרת ערכים

לפי תפיסה זו, ערך הוא כל דבר בעל משמעות לחייו של אדם, ואין אדם רשאי לקבוע לזולתו אילו ערכים ראויים לאימוץ. עולם הערכים של האדם קשור לכל תחומי החיים: מטרות, שאיפות, תקוות, תחומי עניין, רגשות, פעילויות, תרבות פנאי ושימוש בכסף. נקודת המוצא היא שבחברה שבה אנו חיים כיום, אין מערכת ערכים אחת קבועה וברורה. ערכים לובשים צורה ופושטים צורה בהתאם לגיל, לניסיון חיים, למצבים מיוחדים, לקשרי גומלין עם אחרים ועוד. תפקידו של החינוך הערכי הוא לסייע למתחנך בתהליך הלמידה וההבהרה העצמית של ערכיו וביישומם, במטרה לשפר את חיי הפרט ולפתח את אחריותו לחברה ואת מעורבותו בה.

שיפוט מוסרי

גישה אחרת היא גישתו של קולברג, המבוססת על הפסיכולוגיה ההתפתחותית ועל תפיסת הצדק על-פי הפילוסופיה של אפלטון ושל קנט. לדעת קולברג ועמיתיו, אפשר לפתח חשיבה מוסרית באמצעות ניהול דיונים בדילמות מוסריות ובאמצעות העלאת סוגיות ערכיות המחייבות שיקול דעת והנמקה מוסרית. הדילמה המוסרית מחייבת הכרעה בין שתי אלטרנטיבות ערכיות. חשיבות הדיון איננה באפשרות הנבחרת, אלא בנימוקים שהמתדיינים נותנים לה. תלמידים מבינים את הדילמה ומציגים נימוקים לדעתם בהתאם לשלב התפתחות החשיבה שבו הם נמצאים. באמצעות דיוני דילמה, אפשר לקדם תלמידים בשלבי החשיבה המוסרית. על המורה לאתר סוגיות ערכיות בתכנית הלימודים, בחיי בית הספר ובאירועים אקטואליים, ולמלא תפקיד של מתערב סוקרטי. עליו לאתגר את תלמידיו באמצעות שאלות להבהרת עמדות, לחידוד הקונפליקט המוסרי, לבירור נימוקים, לבדיקת התוצאות הצפויות מהעמדות הערכיות שהובעו ולבדיקת מידת תקפותן במצבים משתנים. כדי לאפשר שיח כזה, על המורה לפעול ליצירת אקלים של אמון הדדי בכיתתו ולטפח תרבות של מתן לגיטימציה גם לדעת מיעוט.

בעינינו, חינוך ערכי הוא חינוך שעושה שימוש מושכל בכל הגישות – בהתאם לתפיסת עולמו של המחנך, בהתאם למסגרת שבה הוא פועל, בהתאם למטרותיו החינוכיות ולאוכלוסיית התלמידים שלו. על-פי התפיסה המערכתית לחינוך ערכי, אנו מחפשים את השילוב ואת האיזון בין חינוך למחויבות לערכים אישיים וחברתיים לבין חינוך המאפשר הבניית ערכים אישיים ותרבותיים בבחירה אוטונומית. בכל סיטואציה חינוכית, אנו נדרשים לברר לעצמנו היכן אנחנו עומדים ומהן מטרותינו: מתי נדגיש התאמה לנורמות חברתיות מקובלות ולערכים מחייבים ומתי נעודד חשיבה עצמאית, באילו תחומים נרצה שתלמידינו ימשיכו את דרכנו ועד כמה נעודדם למצוא נתיבים חדשים, מתי נדגיש ייחודיות תרבותית

ומתי אוניברסליות ערכית, באילו מצבים נכון לפיתוח חשיבה ובאילו ליישום התנהגותי מעשי. כך או כך, עלינו לזכור שפירות החינוך לערכים ניכרים רק לאחר שנים. "תפקיד בית הספר איננו להקנות ערכים, אלא לגרום לתלמידים לרכוש ערכים" (מאי, חברת מועצת תלמידים מחוזית, תשע"ב)

1.2 ערכי היסוד של התפיסה המערכתית לחינוך ערכי

הוועדה גיבשה חמישה ערכי יסוד הנגזרים מהמסמכים שעליהם התבססה בעבודתה:

- מגילת העצמאות,
- מטרות חוק החינוך הממלכתי (תש"ס – 2000, ותיקון משנת 2003),
- מסמכי ועדות קודמות במשרד החינוך שדנו בנושא.

❖ ערכי מורשת ותרבות יהודית וציונית – זהות יהודית-ישראלית

ערכי המורשת היהודית והתרבות היהודית עומדים ביסוד מערכת החינוך, ובמרכזם ערכי חיי האדם וכבוד האדם. במערכת החינוך קיימות שתי תפיסות מרכזיות בנושא:

- התפיסה הדתית-אורתודוקסית, הרואה את המשכיות הדורות והתרבות כעיקרון מרכזי.
- התפיסה הפלורליסטית, שבבסיסה מונח עיקרון החידוש, החותרת לפיתוח זהות יהודית, ציונית וישראלית בניהול דיאלוג פתוח ומתמיד עם תרבויות, עם זהויות ועם מורשות של עדות ושל עמים החיים בארץ.

❖ ערכי מורשת ותרבות ערבית בחברה הערבית.

❖ ערכי מחויבות למדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

העקרונות והערכים המפורשים במגילת העצמאות של מדינת ישראל והמציגים את מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית עומדים ביסוד מערכת החינוך. על מערכת החינוך לטפח זיקה לארץ ולנופיה, מחויבות לשמירת הטבע ולאיכות הסביבה, אהבת מולדת, נאמנות למדינת ישראל כבית לאומי לעם היהודי וכמסגרת מדינית לכל אזרחיה ותושביה ומחויבות למדינה.

❖ ערכי כבוד האדם, אהבת אדם וזכויות אדם

מערכת החינוך שואפת לחנך את בני הנוער להיות אוהבי אדם ולפתח בהם יחס של כבוד לאדם, לזכויותיו, לתרבותו, להשקפותיו ולחירויות היסוד שלו. היא שואפת לטפח מחויבות לערכים דמוקרטיים, לשמירת החוק, לחופש הביטוי, לחתירה מתמדת לשלום, לשמירה על קדושת החיים ולסובלנות ביחסים בין בני אדם ובין עמים.

❖ ערכי צדק חברתי, סולידריות ומעורבות חברתית ואזרחית

ביסוד מערכת החינוך עומד הרצון לטפח מעורבות בחיי החברה בישראל, נכונות למלא תפקידים במסירות ובאחריות, עזרה הדדית, התנדבות, תרומה לקהילה וחתירה לשוויון ולצדק חברתי במדינת ישראל.

❖ ערכי אהבת הדעת, סקרנות ופיתוח יכולותיו של התלמיד

ביסוד מערכת החינוך עומד הרצון לפתח את אישיות הילד והילדה, את כישוריהם החברתיים, את יצירתיותם ואת כישרונותיהם השונים – למיצוי מלוא יכולתם כבני אדם החיים חיים של איכות ושל משמעות. כמו כן, ביסוד מערכת החינוך עומד הרצון לפתח אהבת דעת, סקרנות והרחבת אופקים – היונקים הן ממסורת יהודית ארוכת שנים של לימוד תורה, הן מהתרבות הכללית האוניברסלית של היצירה האנושית לסוגיה ולדורותיה. זאת בשאיפה למצוינות, לאחריות וליושרה מקצועית.

1.3 הנחות יסוד לגיבוש התפיסה המערכתית לחינוך ערכי

- כל מורה הוא איש חינוך ותפקידו להעלות סוגיות ערכיות בתהליך ההוראה. אין מקום להפרדה בין חינוך לבין הוראה.
- האחריות לחינוך ערכי מוטלת על כל בעלי התפקידים במערכת החינוך ועל כל השותפים לה: הנהלת משרד החינוך, מפקחים במחוזות, בתי ספר, הורים וקהילה.
- שיח ערכי תורם לגיבוש זהותם של באי בית הספר. כל השותפים בחינוך נדרשים לקיים תהליך לבירור אישי-פנימי להבהרת הערכים המרכזיים והרגשות המניעים אותם בחייהם ובדרכם החינוכית.
- חינוך ערכי הוא חלק אינטגרלי מהתפיסה של בית הספר ומהעשייה היומיומית בו, ואינו עומד בפני עצמו. בכל אחד מתחומי הדעת וממרכיבי הווי החיים בבית הספר, גלומים ערכים המזמנים שיח ערכי העשוי לסייע בגיבוש זהותם של באי בית הספר.
- העיסוק בערכים הוא מאתגר, מעניין, משמעותי ורלוונטי.
- בתי הספר אוטונומיים בבחירת הדגשים הערכיים, בהתאם לערכי היסוד הרלוונטיים עבורם.

1.4 מטרות מטר-על

פיתוח זהות על בסיס ערכי המורשת היהודית, הציונית, הישראלית וההומניסטית.

מטרות אופרטיביות

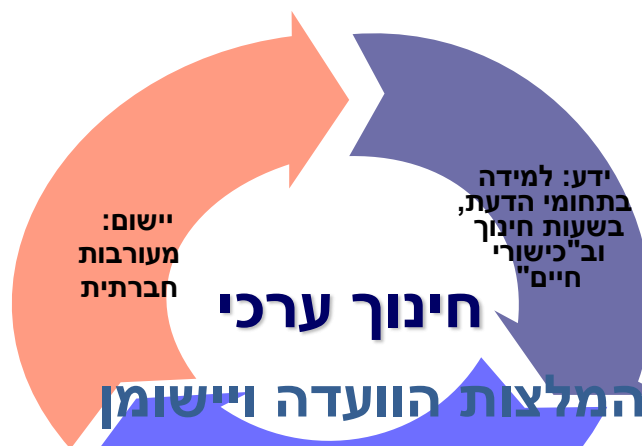
- א. לקדם את התפיסה שכל מורה הוא איש חינוך.
- ב. לטפח תרבות ארגונית המקדמת חינוך ערכי בבתי הספר.
- ג. לבנות תכנית מערכתית לחינוך ערכי שתשלב שיח ערכי בהוראת תחומי הדעת, בשעת חינוך ובאורח החיים הבית ספרי.
- ד. ליצור רצף חינוכי-ערכי ויחסי גומלין בין בית הספר והקהילה ולקדם את המעורבות החברתית ואת ההתנסות הפעילה במסגרת בית הספר והקהילה.

מטרות התפיסה שגובשו בוועדת במשנה לחברה הערבית

- א. התלמיד יחוש שייכות ומחויבות כלפי קהילתו וכלפי תרבותו ומורשתו הערבית.
- ב. התלמיד יאמין בערכים אנושיים (הומניסטיים) ויהיה מחויב להם.
- ג. התלמיד, כאזרח מדינת ישראל, יקבל על עצמו את עקרונות המשטר הדמוקרטי ויהיה מחויב לחוקי המדינה.

1.5 מאפייני התפיסה וייחודה

- התפיסה היא **מערכתית** והיא משולבת בכלל הפעילות החינוכית בבית הספר.
- התפיסה מזמנת **שיח ערכי פתוח**, המתפרס על פני שנות הלימוד בבית הספר בצורה תהליכית ובהתאמה לשלבי הלימוד ולמאפייני הלומדים.
- התפיסה היא **רב-תחומית** – שילוב השיח הערכי נעשה במקצועות ההוראה, בתכניות כישורי חיים, בחינוך החברתי-קהילתי ובחינוך במסגרות חוץ-בית ספריות.
- כל השותפים בחינוך הערכי נדרשים **לקיים תהליך של בירור אישי-פנימי** להבהרת הערכים המרכזיים והרגשות המניעים אותם בחייהם ובדרכם החינוכית.

הוועדה גיבשה ארבע המלצות, המתבססות על הנחיית שר החינוך להתוות דרך לשילוב חינוך לערכים בהוראת תחומי הדעת, בחינוך החברתי-קהילתי ובתכניות כישורי חיים:

1. מדיניות משרדית הדוגלת בשילוב ערכים בהוראת תחומי הדעת ובהווי החיים בבית הספר.
 2. מחויבות מנהל בית הספר וצוותו לשילוב ערכים בהוראת תחומי הדעת ובהווי החיים בבית הספר.
 3. פיתוח מקצועי לגיבוש שפה ערכית ומקצועית.
 4. שילוב דרישה להבעת עמדה ערכית מנומקת במבחנים בכלל ובמבחני הבגרות בפרט.
- בנוסף, התבקשה הוועדה לבנות כלים להערכת בתי הספר על הישגיהם בתחום הערכי לצד הערכת הישגיהם הלימודיים.

המלצה 1: מדיניות משרדית לשילוב ערכים

- א. **חשיפה לעקרונות התפיסה** באגפי משרד החינוך ובמינהליו ויצירת דרכים להטמעתה בהתאמה לכל אגף ולייעודו.
- ב. **קידום החינוך הערכי בהוראה בתחומי הדעת** – כל מפמ"ר ימליץ על מסרים ערכיים הקשורים לתכנים הנלמדים בכל שכבת גיל וינחה את המדריכים לפעול ברוח התפיסה. המפמ"רים, המדריכים ומורי המורים יגבשו מסמכים מתווים להגדרת עקרונות השילוב בין המקצוע לבין הליבה הערכית ויציעו דרכים ליישום עקרונות השילוב בתכניות הלימודים, בהכשרות ובפיתוח המקצועי.
- ג. **יישום התכנית להטמעת התפיסה במחוזות** – מנהלי המחוזות ומנהלי חברה ונוער יקימו צוותי עבודה אינטגרטיביים וינחו את המפקחים ואת המדריכים ליישום התכנית בבתי הספר בהתאם למדדים להערכת החינוך הערכי שפיתחה הוועדה.

המלצת
הוועדה,
1:
מדיניות
משרדית
לשילוב
ערכים

יישום

התפיסה המערכתית לחינוך ערכי הניחה אבן פינה במיקוד השיח הערכי בתכניות המשרד ובמסמכי המדיניות. בעבודה משותפת עם היחידות השונות במשרד החינוך, גובשו דרכים להטמעת התפיסה ולשילובה בגלוי ובמובחן בכל תחומי החיים בבית הספר.

בתכנית האסטרטגית של משרד החינוך לשנים תשע"ז-תשע"ט, נקבעו ארבע מטרות מובילות ושלושה עשר יעדים אשר כל אגפי המשרד, המטה והמחוזות יפעלו לפיהם. היעד הרביעי במטרה ב' (מוצג להלן) נשען על מסקנות הוועדה ומבקש ליישם את התפיסה באמצעות הכלים והמיומנויות שהוועדה גיבשה.

יישום
המלצה,
1:

יישום
המלצה,
1:
מדיניות
משרדית
לשילוב
ערכים

מטרה ב': חיזוק החינוך לערכים יהודיים, ציוניים ודמוקרטיים ולערכי מורשת ייחודיים ברוח מגילת העצמאות

יעד 4: טיפוח זהות וערכי מורשת ייחודיים בתוך מרחב חיים משותף בחברה הישראלית, במדינה יהודית, דמוקרטית וציונית

קידום החינוך הערכי בהוראה בתחומי הדעת – המזכירות הפדגוגית
המזכירות הפדגוגית הובילה מהלך רחב היקף לשילוב ערכים בהוראת תחומי הדעת
בחיבור רלוונטי של החומר הנלמד לעולמו של התלמיד – למידה המשלבת חוויה ערכית
וחשיבה ביקורתית. עקרון זה נפרט לשיטות לימוד והערכה וכולל פיתוח מקצועי בתחומי
הדעת.

בתשע"ה, פורסמה והופצה החוברת "**מובילים ערכים**", ובה מיפויים של פרקי לימוד בתכניות הלימודים בתחומי הדעת השונים המזמנים דיון בסוגיות או בדילמות ערכיות, וכן מערכי שיעור משלבי ערכים כדוגמה וכבסיס למורים לתכנון ההוראה ([ראו קישור](#)).

בתשע"ו, פותחו **חלופות הערכה** המשלבות את הממד הערכי כחלק מתכנית ההיבחנות החדשה שפרסם המשרד. בדרך הערכה זו, התלמיד יכול לבחור שאלה מרכזית העוסקת בסוגיה ערכית או שאלת משנה ערכית הנובעת משאלת מחקר מרכזית אחרת. חלופות אלו הוטמעו בתשעה תחומי דעת.

החל מתשע"ז, נכללות **שאלות עמ"ר – ערך, מעורבות ורלוונטיות – בהוראה ובבחינות הבגרות** ב-90 אחוזים מתחומי הדעת. שאלת ערך כוללת דילמה מוסרית או בעיה אתית הרלוונטית לחיי החברה והמחייבת את הנשאל להכריע בין חלופות ערכיות ולבטא עמדה אישית. הטמעת שאלות אלו בבחינות הבגרות השפיעה על תפיסת הפיתוח המקצועי של המפמ"רים, המדריכים והמורים שהתנסו בכתיבת שאלות ובהוראה בהתאם להן. [פירוט](#) [ודוגמות נוספות בנספח מס' 1: שאלות עמ"ר וחלופות הערכה.](#)

גיבוש מדיניות להטמעת התפיסה במינהלי משרד החינוך המינהל הפדגוגי

אגפי הגיל: מארז "מתנ"ה" (מארז תכנון, ניהול והיערכות) הוא מסמך תכנון לניהול מוסד חינוכי המחייב את מנהלי בתי הספר ואת הפיקוח. מאז שנת הלימודים תשע"ו, אחד היעדים הוא: "לשלב בפעילות הבית ספרית ערכים חברתיים, יהודיים, דמוקרטיים והומניסטיים וערכי מורשת ייחודיים בהתאמה למאפייני כל מגזר". בשנים תשע"ז ותשע"ח, היעד של שילוב ערכים הוגדר כאחד מארבעת יעדי חובה לבתי ספר יסודיים ועל-יסודיים.

מתוך העמוד הראשי במארז מתנ"ה תשע"ח

מטרות ויעדים

מטרה א': קידום למידה משמעותית ואיכותית, שתוביל להשגים לימודיים, למושג עשיר ולמצוינות

- חובה יעד בית-ספרי 01: הוראה למידה-הערכה לקידום תפקודי למד
- חובה יעד בית-ספרי 02: השגים לימודיים
- יעד בית-ספרי 03: הוראה ולמידה בסביבה דיגיטלית
- יעד בית-ספרי 04: הרחבת ההשכלה הכללית
- יעד בית-ספרי 05: קידום תרבות של מצוינות
- יעד בית-ספרי 06: רכישת ידע ומיומנויות במדע וטכנולוגיה

מטרה ב': חיזוק החינוך לערכים יהודיים, ציוניים ודמוקרטיים ולערכי מורשת ייחודיים ברוח מגילת העצמאות

- חובה יעד בית-ספרי 09: קידום מעורבות חברתית והתפתחות אישית
- יעד בית-ספרי 10: למידה והתנסות רגשית, חברתית וערכית
- חובה יעד בית-ספרי 11: שילוב ערכים בפעילות בית הספר
- יעד בית-ספרי 12: שילוב ערכים חברתיים ודמוקרטיים

יישום
 המלצה
 1:
 מדיניות
 משרדית
 הדוגלת
 בשילוב
 ערכים

האגף לחינוך מיוחד: נכתבו תכניות מותאמות לשילוב ערכים לתלמידי החינוך המיוחד וכן מערכי פעילות משלבי ערכים לתכניות הייחודיות של האגף, כמו "ל"ב 21" – תכנית שמטרתה להכין את התלמידים לחיים בוגרים ועצמאיים. [פירוט ודוגמות בנספח מס' 3.](#)

השירות הפסיכולוגי הייעוצי: הוטמעה תכנית "קש"ר" – קשב ושיח על בחברה רב-תרבותית. תכנית זו מסייעת בניהול דיונים ערכיים קונפליקטואליים בכיתות. יועצי בתי ספר הוכשרו לניהול השיח והטמיעו את הכלים לניהולו כחלק משיח ערכי הוליסטי בבית הספר. [פירוט ודוגמות בנספח מס' 4.](#)

מינהל עובדי הוראה

האגף להכשרת עובדי הוראה: נציגים ממכללות רבות להכשרת מורים מכל מגזרי החינוך ניסחו נייר עמדה לקידום חינוך ערכי במוסדות. נייר העמדה שגובש במכון מופ"ת מציב שלושה צירים מרכזיים: גיבוש תפיסת עולם ערכית; הבניית ידע תוכן פדגוגי ודרכי הוראה לפיתוח חשיבה ערכית; התנסות מעשית בעשייה חברתית ערכית. הנחת המוצא היא שפעולה בשלושת הצירים תביא את המתכשר להוראה למודעות לממדים ערכיים בעבודתו ותקנה לו כלים מעשיים לשילובם בעבודתו. לאחר גיבוש נייר העמדה, קיבלה כל מכללה שעה שבועית לאיש מקצוע שיהיה אמון על הטמעתו. [נייר העמדה במלואו מופיע בנספח מס' 6 והמכתב לנשיא המכללות בנספח מס' 7.](#)

מינהל החינוך הדתי

מסמך המפרט את התפיסה המערכתית לחינוך ערכי בהתאם לחזון החמ"ד הופץ והוטמע בבתי החינוך של הזרם הממלכתי-דתי. מתוך המסמך: "חשוב שהמחנכים והתלמידים יקיימו את הבירור הערכי תוך הבהרת משמעות הערכים בלמידה ובמשנת הצינונות הדתית, כפי שהם באים לידי ביטוי בחזון החמ"ד. על-פי תפיסה זו, כל בית ספר וצוותי המורים יקיימו מידי שנה בירור ערכי בו יבחרו ערכים העולים מתוך חזון החמ"ד בהם ירצו להתמקד באורח החיים הבית-ספרי ובתחומי הדעת. הובלת התהליך והטמעתו תעשה על ידי צוות בחונמ"ה בראשות מנהל ביה"ס" [המסמך המלא מצורף בנספח מס' 2.](#)

מינהל חברה ונוער

מינהל חברה ונוער הטמיע את עקרונות החינוך הערכי בהכשרות בעלי תפקידים בחינוך החברתי-ערכי בית הספר ובקהילה: רכזי חינוך חברתי בבית הספר, רכזי מעורבות חברתית, מלווי מועצות תלמידים, השתלמויות הכוון למדריכי נוער.

הוטמעה התכנית **להתפתחות אישית ומעורבות חברתית**, בהדגשת הממד הערכי בהתנסות המעשית ובשילוב בין ההתנסות לנלמד בתחומי הדעת. [פירוט על התכנית בנספח מס' 5.](#)

פותחו והוטמעו **מתודות לבירור ערכי ולהדגשת ההיבט הערכי** בתכניות המינהל:

- מסעות משמעותיים
- הכנה לשירות משמעותי
- מנהיגות צעירה
- מפגשים

הטמעת התפיסה במחוזות

מנהלי המחוזות ומנהלי חברה ונוער הקימו צוותי עבודה מחוזיים אינטגרטיביים ליישום התכנית להטמעת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי. בצוותי העבודה שותפים: מפקחים כוללים; מנהלי בתי ספר; רפרנטים מחוזיים בתחומי הדעת, בייעוץ ובחינוך החברתי; מדריכים מחוזיים של התפיסה המערכתית לחינוך ערכי.

הוועדות המחוזיות בחרו בבתי ספר שבהם תוטמע התפיסה בראייה הוליסטית ובכל תחומי החיים בבית הספר, והן מלוות את היישום ואת הפיתוח המקצועי בבתי הספר. הוועדות זיהו מוקדים מחוזיים שבהם אפשר להדגיש את הממד הערכי, כמו: ימי שיא, תערוכות ומיזמים מקומיים.

מרכזי ההדרכה המחוזיים של מינהל חברה ונוער מובילים מדי שנה **הכשרות מחוזיות למובילי החינוך הערכי בבית הספר**, לפיתוח כלים ומתודות לשילוב ערכים בדרכי ההוראה ולקידום חשיבה מוסרית בחיי היומיום בבית הספר ולהטמעתם.

המלצה 2: מחויבות מנהל בית הספר וצוותו לשילוב ערכים

מנהל בית הספר יוביל תהליך חינוכי לשילוב ערכים בהוראת תחומי הדעת, בחינוך החברתי ובתחום כישורי חיים. המנהל יגבש אסטרטגיה להטמעת התפיסה ולמיסוד תרבות ארגונית מקדמת ערכים.

מורים ובעלי תפקידים בבית הספר יעברו השתלמויות לסיגול תכני הלימוד ודרכי העבודה לתפיסת החינוך הערכי בהתאמה לתלמידיהם. הרכז החברתי יפעל עם רכזי המקצועות, בשיתוף הרכז הפדגוגי והיועץ.

הצוותים החינוכיים יפעלו בשיתוף הקהילה: הורים, רשות מקומית ומסגרות החינוך הבלתי-פורמלי ליצירת רצף חינוכי ערכי מבוקר עד ערב, בשיתוף תנועות נוער, מועצות תלמידים ונוער, מדריכים צעירים (מד"צים) ומדריכי של"ח צעירים (מש"צים). ההורים יהיו שותפים בשיח הערכי-חינוכי ובבחירת הערכים המנחים בבית הספר.

המלצת
הוועדה,
2:
מחויבות
מנהל
בית
הספר
וצוותו
לשילוב
ערכים

יישום

280

בתי ספר מטמיעים את התפיסה המערכתית לחינוך ערכי עד שנת תשע"ח

מתוכם: 147 בתי ספר על יסודיים; 133 בתי ספר יסודיים; 44 בתי ספר דוברי ערבית; 30 בתי ספר בחינוך ממלכתי-דתי; 10 בתי ספר מהחינוך המיוחד

60

בתי ספר פועלים על-פי תכנית עבודה פדגוגית, חברתית וייעוצית משותפת בראי הערכים המובילים

135

בתי ספר מובילים ימי שיא ופרויקטים בין-תחומיים במיקוד ערכי

280

בתי ספר ערכו בירור ערכי באותו החלו בשילוב ערכים בתחומי הדעת

שילוב ערכים בתחומי הדעת

88 בתי ספר משלבים ערכים בשלושה תחומי דעת ויותר.

40 בתי ספר משלבים ערכים בכל תחומי הדעת.

פיתוח מקצועי

149 בתי ספר הכשירו מובילים להטמעת ערכים.

102 בתי ספר ערכו השתלמות בית ספרית לשילוב ערכים בתחומי הדעת ובהווי החיים בבית הספר.

יישום,
המלצה
2:
מחויבות
מנהל
בית
הספר
וצוותו
לשילוב
ערכים

תהליך הטמעת התפיסה בבתי הספר

* שמות בעלי התפקידים מופיעים בלשון זכר, אך מתייחסים לשני המינים במידה שווה.

גורמים מקדמים וגורמים מעכבים בהטמעת התפיסה

בתהליכי הטמעת התפיסה במחוזות ובעזרת מחקר ראמ"ה שליווה את ההטמעה, זיהינו

גורמים מקדמים וגורמים מעכבים (המחקר המלא מופיע [בנספח מס' 11](#)).

גורמים מעכבים	גורמים מקדמים	שלב בתהליך	
ריבוי פרויקטים בבית ספר	מוכנות קודמת והתנסות בטיפוח משמעותי של החינוך הערכי	איתור בית ספר ופנייה למנהל	
מנהל חדש	מנהל מחויב לנושאים ערכיים		
התחלפות בעלי תפקידים	שותפות מנהל וכל בעלי התפקידים הרלוונטיים בצוות		צוות מוביל וועדה אינטגרטיבית
	מפגשים קבועים		
קשיים הנוגעים בשינוי עמדות ותפיסות	חיבור ליעדי בית הספר ולערכים מובילים קיימים	חשיפה לחדר המורים ובחירת ערכים למידה של צוות בית הספר והעצמתו	
אילוץ זמן בנוגע לפיתוח המקצועי	קיומן של מסגרות למידה: השתלמויות, ישיבות הנחייה קבועות		
היעדר ידע ומיומנויות ליישום ברמה מעמיקה	מדיניות של שילוב שאלות מקדמות ערכים בבחינות הברגרות	יישום	
			ידע, מיומנויות וכלים פדגוגיים מתאימים
חוסר שיתוף פעולה של כלל הצוות הבית ספרי	כניסת התכנית להתפתחות אישית ומעורבות חברתית (בעל-יסודי) כתכנית חובה	בחינוך החברתי	
			רכז חברתי בכיר ובעל השפעה בבית הספר
היעדר תמיכה של מפקחים כוללים בהטמעה	שילוב תכניות נוספות מקדמות ערכים	בתרבות הארגונית	
			הקניית מסגרות מבניות (פורום מורים, פורום קהילתי) לשיח ערכי
היעדר מודלים ברורים להצלחה	הטמעה מעמיקה ובקרה אחראית במהלך השנה מסייעת בתהליכי המשוב	משוב והצבת יעדים להמשך	
היעדר ליווי והדרכה אינטנסיביים בתוך בתי הספר	שימוש במחווון להטמעת החינוך הערכי		

ניתוח הגורמים המקדמים והגורמים המעכבים הביא למסקנה שהטמעת התפיסה תתבצע בצורה מיטבית על ידי שינוי השפה הבית ספרית. אין צורך במשאבי זמן נוספים, אלא בשינוי התנהלות השגרה בבית הספר ובפיתוח שיח ערכי מעמיק – הכולל הגדרת יעדים ערכיים ומדידתם – בישיבות הצוות, בפיתוח המקצועי ובתכניות העבודה.

המלצה 3: פיתוח מקצועי לגיבוש שפה ערכית אישית ומקצועית

בתפיסה כי יש לחוות ערכים ולתרגמם להתנהגויות, יוקם מערך הכשרות והשתלמויות לבעלי התפקידים בכל המעגלים במערכת החינוך: מפמ"רים, מפקחים ומדריכים במטה ובמחוזות, מנהלים, מורים ובעלי תפקידים בבתי הספר, מורים במכללות לעובדי הוראה ופרחי הוראה.

פרק העוסק בחינוך הערכי ישולב במסגרות הכשרה שונות, כגון: במסלולים השונים להכשרת מנהלים ובתכניות לפיתוח מקצועי של מורים במרכזי ההדרכה ובמרכזי פסג"ה. הפרק יעסוק בהכרת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי ובקידום ערכי היסוד של התכנית.

המלצות
הוועדה,
3:
פיתוח
מקצועי
לגיבוש
שפה
ערכית

יישום

אפשר ללמד ערכים!

עד תשע"ח, למעלה מ-3,000 מחנכי כיתות, מורים לתחומי הדעת, בעלי תפקידים בבית הספר, מדריכים, מנהלים ומפקחים עברו הכשרות והשתלמויות לשילוב ערכים בתחומי הדעת ובהווי החיים בבית הספר ולהנחת הממד הערכי בתפיסת תפקידם. השתלמויות אלו ומשובי המשתתפים הוכיחו כי אפשר ללמד ערכים וכי הצמא לכך בקרב אנשי החינוך גדול.

פיתוח מקצועי לשילוב ערכים שהתקיים עד תשע"ח

104 השתלמויות בחדרי מורים

35 הכשרות לבעלי תפקידים להובלת התפיסה בבית הספר וליישום

העקרונות במחוזות וברשויות מקומיות

400 שעות השתלמויות בתחומי הדעת ובהכשרות לחינוך חברתי

הוקדשו למתן כלים ומיומנויות לשיח ערכי

10 תחומי דעת הובילו השתלמויות ייעודיות לשילוב ערכים

חוויה אישית ומקצועית

תכני הפיתוח המקצועי נוגעים בעולמם האישי של אנשי החינוך ובהתבוננות פנימית ערכית, ומכך מתפתחים להדגשת הממד הערכי בתפקידם ושליחותם. בנוסף, אנשי החינוך רוכשים

יישום
המלצה,
3: פיתוח
מקצועי
לגיבוש
שפה
ערכית

ידע תיאורטי ומעשי בגישות שונות לחינוך לערכים, מתודות ומיומנויות לשילוב ערכים ולניהול שיח ערכי מעמיק בינם לבין עצמם ובינם לבין התלמידים.

דוגמה לנושאים הנלמדים בהשתלמויות:

- ברור ערכי ויצירת סולם ערכים אישי ומקצועי
- גישות שונות בחינוך לערכים
- חוק החינוך הממלכתי, מטרות החינוך והערכים שעליהן הן מושתתות
- חזון בית הספר – מהלכה למעשה
- שילוב ערכים בתחומי הדעת – הדגמה ושיח עם מפמ"ר
- חילוץ ערכים וסוגיות מוסריות מטקסט כתוב בתחומי הדעת והאקטואליה
- ניהול דיוני דילמה לקידום חשיבה מוסרית
- היכרות עם תכנית קש"ר (שפ"י)
- תרבות ארגונית מקדמת ערכים

פירוט של נושאים אלו נמצא בפרק 4: כלים ומיומנויות להטמעת התפיסה. [בנספח מס' 8 מצורפים מתווי ההשתלמויות, דוגמות לסילבוסים ומשובי משתלמים.](#)

החינוך הערכי בהכשרה להוראה – ערכים במכללות להוראה

תהליך לגיבוש שפה ערכית, אישית ומקצועית התחיל לצבור תאוצה גם במכללות להכשרת מורים באמצעות תהליכי עומק ורוחב הנעשים במכללות לחידוש ולגיבוש חזון המבוסס על ערכים ולבחינת האופנים שבהם חזון זה בא לידי ביטוי במסלול שעובר המתכשר להוראה בלימודיו.

נייר העמדה שהתגבש במהלך תשע"ז מבקש להפנות את המבט בהכשרת המורים להיבטים ערכיים ולשלבם בקורסים בתחומי התוכן, במסגרות ההכשרה המעשית להוראה ובחיים הסטודנטיאליים בקמפוס. חשוב להדגיש שאין הכוונה להוסיף תכניות, קורסים או סדנות חדשים. הכוונה היא להתמקד בהיבטים ערכיים-מוסריים בקורסים הקיימים, ועל ידי כך ליצור אקולוגיה של סטנדרטים ערכיים גבוהים.

מחברי המסמך מאמינים ששילוב נכון של הממדים הערכיים בהכשרת המורים יסייע להם להגשים את שליחותם כאנשי חינוך המשלבים מומחיות בתחומי הדעת עם מחויבות לקידום חשיבה ערכית-ביקורתית, לפיתוח אישי של תלמידיהם ולחינוך מוסרי.

תפיסת איש החינוך במאה ה-21

- רואה בחינוך הערכי חלק מהותי מתפקידו.
- מבין את משמעות תחום הדעת ואת תרומתו לחיים.

- יודע להתמודד עם סוגיות ערכיות בעולם של טכנולוגיה מתקדמת.
- מעודד שיח מכבד ומתן ביטוי לעמדות שונות.
- יוצר הזדמנויות לבירור ערכי כדי להביא כל תלמיד לבחור בחיים הראויים עבורו.
- מאפשר לכל תלמיד לפתח את זהותו הייחודית בגילוי כבוד לזהויות שונות.
- מתמקצע בתפקיד מחנך כיתת אם ורואה בכיתה קבוצה חברתית וזירה לבירור ערכי.
- יוזם פעילויות חברתיות ומעורב בתחום החברתי.
- מסוגל להכשיר את המורים לעתיד לתפקיד הייעודי של מחנך כיתת אם.

הנחות יסוד שגיבש צוות החשיבה בהלימה להנחות היסוד שגיבשה הוועדה

המשרדית

1. כל מורה הוא איש חינוך, בין הוא מחנך כיתה בין הוא מורה מקצועי.
2. גיבוש תפיסה ערכית חיוני כאחד מרכיבי הזהות המקצועית.
3. שיח ערכי תורם לגיבוש זהותו המקצועית של המתכשר להוראה.
4. כל מרצה שותף לפיתוח זהותו הערכית של המתכשר להוראה.
5. החינוך הערכי הוא חלק אינטגרלי מתכנית הלימודים ומהעשייה היומיומית במכללה, ואינו בא כתוספת להם או כתחום דעת חדש.
6. כל מכללה אוטונומית לבחור בדגשים ערכיים המתאימים לקהילה שבה היא נטועה ולחזון של קהילה זו.

מטרת-על

לסייע למתכשר להוראה לממש את שליחותו כאיש חינוך בעל מודעות ערכית ובעל נכונות ליזמות חברתית וחינוכית.

מטרות

- ❖ פיתוח הזהות הערכית של המורה כחלק מהזהות המקצועית שלו.
- ❖ פיתוח ידע פדגוגי לקידום חשיבה ערכית ושיח ערכי בלמידת תחומי הדעת ומעבר לה.
- ❖ יצירת חיבורים בין למידה משולבת ערכים לבין עשייה חברתית משמעותית.

יישום התפיסה המערכתית לחינוך ערכי במוסדות אקדמיים להכשרת מורים

כדי להכשיר את איש החינוך בהתאם לתפיסה המערכתית לחינוך ערכי, אנו מציעים לפעול בדרך הוליסטית בשלושה צירים:

- ציר ראשון: גיבוש תפיסת עולם ערכית – זיהוי עקרונות ערכיים העומדים בבסיס החזון של המכללה ומתן ביטוי לעקרונות אלו בכל העשייה המכללתית, קיום שיח עם הסגל החינוכי במכללה לפיתוח מודעות לערכים ולעמדות.

- ציר שני: הבניית ידע תוכן פדגוגי ופיתוח דרכי הוראה ייחודיות לפיתוח חשיבה ערכית – הקניית ידע בתחומי הדעת שבאמצעותו המורים יוכלו לזהות רעיונות ערכיים שעולים בתחום הדעת ודרכי הוראה ייחודיות להוראת אותם רעיונות.

- ציר שלישי: התנסות מעשית בעשייה חברתית-ערכית – המעורבות החברתית – הן בקבוצת השווים בכיתה, בבית הספר ובמוסד האקדמי הן בקהילה – מוסיפה על הלמידה בתחומי הדעת ומזמנת שיח ערכי אגב התנסות מעשית במצבי חיים אמיתיים. מעורבות זו מפתחת אצל המתכשר להוראה נכונות ליזמות ותחושת שליחות חברתית.

פעולה בשלושת הצירים הללו תביא את המתכשר להוראה להבנת הממדים הערכיים ותקנה לו כלים מעשיים לשילובם בעבודתו.

[המלצות מעשיות שהוצגו בנייר העמדה, שאלות לדין עם סגלי ההוראה במכללות ושמות בעלי התפקידים בצוות מופיעים בנספח מס' 6.](#)

המלצה 4: הבעת עמדה ערכית מנומקת במבחנים בכלל ובמבחני בגרות בפרט

הישגים של החינוך הערכי יוערכו במבחנים ובבחינות בגרות. במבחנים בכלל ובבחינת הבגרות בפרט, ישולבו שאלות הדורשות הבעת עמדה ערכית מנומקת. לשם כך, יפותח מחוון למורים ולבוחנים.

המלצת
הוועדה,
4: הבעת
עמדה
ערכית
במבחנים

יישום

הערכה במבחנים ובבחינות הבגרות

הערכה במבחנים ובבחינות בגרות

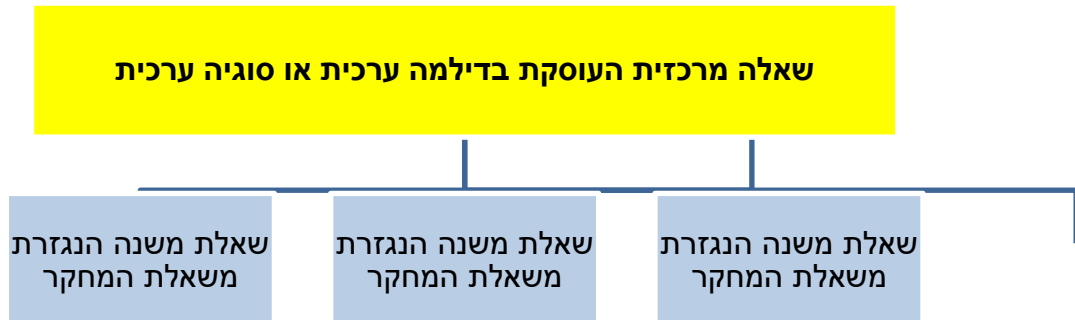
בהתאם להמלצות הוועדה, החל משנת תשע"ז – לאחר עבודה מאומצת של המפמ"רים ושל המדריכים הארציים לפיתוח מחוונים ודוגמות לשאלות ולהטעמתם בשטח – שולבו שאלות הדורשות הבעת עמדה בכל מבחני הבגרות, למעט במקצועות פיזיקה ומתמטיקה. שאלות אלו, הנקראות שאלות עמ"ר (ערך, מעורבות ורלוונטיות), מחלחלות לתהליכי ההוראה בכל שלבי הגיל; והבעת עמדה אישית ומיקוד בערכים באים לידי ביטוי בבחינות פנימיות בבתי הספר. דוגמה לשאלה שהופיעה בבחינת הבגרות בספרות בשנת תשע"ו: "קבלת האחר והשונה – כבוד האדם ושוויון חברתי הם ערכים הבאים לידי ביטוי ביצירות ספרותיות רבות. כיצד ערכים אלו (או פגיעה בהם) באים לידי ביטוי ברומן או בנובלה שלמדת? הסבר והדגם את דבריך".

יישום
המלצה,
4: הבעת
עמדה
ערכית
במבחנים

חלופות הערכה על בסיס דיון ערכי

פותחו חלופות הערכה המתמקדות בהיבט הערכי של תחום הדעת בתשעה תחומי דעת. חלופות אלו משמשות את המורים ואת התלמידים בפרקי ההיבחנות הפנימיות של מבחני הבגרות (30 אחוז מהציון הסופי במקצוע), ובהן התלמידים מתבקשים להעלות סוגיה ערכית מתחום הדעת ולקיים חקר ודיון מעמיקים בנושא.

בתחומים השונים נבנו מחוונים לחלופת הערכה אשר מדגישה את הממד הערכי. המחווונים פורסמו באתרי המפמ"ר והוטמעו לכלל המורים. את שאלות הערך אפשר לשלב הן כשאלת חקר מרכזית בהערכה החלופית, שממנה נגזרות שאלות משנה של המחקר, או כשאלת משנה הנובעת משאלת חקר ראשית.

[פירוט ודוגמות נוספות לשאלות עמ"ר ולחלופות הערכה נמצאים בנספח מס' 1.](#)

פרק שלישי: מדידה והערכה של הישגים בחינוך הערכי

הוועדה התבקשה לבנות כלים להערכת בתי הספר על הישגיהם בתחום הערכי לצד הערכת הישגיהם הלימודיים. **מדדים להערכת החינוך הערכי בבית הספר** ישמשו בסיס להערכה של בתי הספר ולהקצאת משאבים ומתן תגמול דיפרנציאלי להם. **מחקר מלווה להטמעת התפיסה** בבתי ספר נערך על ידי ראמ"ה בהתאם להתפתחות התפיסה.

יישום

מחונן להערכת חינוך ערכי בבית הספר

הוועדה פיתחה מחונן להטמעה מיטבית של חינוך ערכי. למחונן ארבעה מדדי-על:

- **פיתוח תרבות ארגונית מקדמת ערכים – מנהל בית הספר מוביל תפיסה של חינוך ערכי אינטגרטיבי:** במדד זה, נבחנים תהליך בירור הערכים שנעשה בצוות בית הספר; מעגל השותפים לשיח הערכי בבית הספר ויישום תכנית עבודה אינטגרטיבית המבטאת את הערכים המובילים בכל תחומי העשייה בבית הספר.
- **עשייה פדגוגית אינטגרטיבית המשלבת תחומי דעת שונים והמקיפה את מרקם החיים בבית הספר:** מדד הבוחן את השילוב בין למידה עיונית לעשייה חברתית – כולל פיתוח כישורי חשיבה, תרגום הערך למושגים הרלוונטיים לעולם התלמידים

יישום
המלצה
מס' 5:
מדידה
והערכת
הישגים
בחינוך
הערכי

זיהוי מסרים ערכיים בין-תחומיים. כן הוא בוחן עידוד יוזמות של מורים, של תלמידים ושל הורים ליישום הערך ולחיבורו לתכניות המתקיימות בבית הספר שבהן אפשר ליישם היבטים ערכיים, כמו התפתחות אישית ומעורבות חברתית.

- **פיתוח מקצועי של בעלי תפקידים ושל צוות בית הספר:** מדד זה בודק את הכלים ואת המיומנויות שיש לצוות החינוכי לשילוב ערכים בתחומי הדעת; את יישום תהליכי הלמידה בהוראה בכיתות ובדרכי ההיבחנות וההערכה בבית הספר; אינטגרליות ההיבט הערכי בפיתוח המקצועי של צוות בית הספר.
- **מעקב, הערכה ומדידה:** בניית מדדי תוצאה רצויים; קיום משוב והערכה פנימיים בהיוועצות עם המנחה, עם אנשי מקצוע בתחום ההערכה ועם מנחה מחוזי לחינוך ערכי; הסקת מסקנות והערכת תרומת שילוב הערכים לשיפור האקלים הבית ספרי.

המדריכים לחינוך ערכי במחוזות מטמיעים את המחווה בבתי הספר, ובעזרתם של מנהל בית הספר ושל חברי הוועדה האינטגרטיבית מציבים יעדים להתפתחות החינוך הערכי ולהעמקתו בכל שנה. [המחווה המלא מצורף בנספח מס' 10.](#)

מחקר מלווה להטמעת שילוב הערכים בתחומי הדעת ובהווי החיים בבית הספר

הרשות הארצית למדידה ולהערכה (ראמ"ה) עורכת מחקר על הטמעת התפיסה בשלוש פעימות:

א. תשע"ג-תשע"ד – הערכת עומק איכותנית של שלב הפיילוט בפרויקט

הממצאים העיקריים בהערכה זו היו שהתכנית התקבלה בבתי הספר בחניב ולעתים אף בהתלהבות רבה. וזאת על אף שהעיסוק בערכים, לדברי המנהלים והרכזים, התקיים בבתי הספר עוד קודם לתכנית. רוב בתי הספר הסכימו עם רציונל התכנית – אשר מכוון לעשייה מערכתית מובנית לשם הטמעת ערכים נבחרים בכל הרבדים והתחומים של העשייה הבית ספרית והדורש הירתמות של כל המורים למלאכה החינוכית. כיוון שכך, הערכים שבחרו בתי הספר "מתכתבים" עם החזון של בתי הספר ושולבו בהצלחה בעשייה הבית ספרית. על אף שברוב בתי הספר מתקיימת זה מכבר עשייה ערכית, הצוותים חשים כי לתכנית ערך מוסף. מדברי רכזת: "על פניו זו נראית דרך טובה לעבוד. יוצר עבודת צוות, סיעור מוחין, בדיקת הנושאים מנקודות מבט שונות... זה יוצר שיח ערכי כללי, אקלים בית ספרי טוב, שיתוף פעולה, מחזק סובלנות, פלורליזם, זה מתחבר להעשרה הדדית". **הובעה שביעות רצון גבוהה** מהתכנית בכל בתי הספר, וצוותי בתי הספר חשו שהיא יוצרת בהם "אור בעיניים" ומעוררת בהם עניין צחודש בעבודתם. **תהליך הבירור הערכי** משדרג את השיח הערכי בחדר המורים

ומעורר במורים תחושת שליחות חינוכית. העיסוק בערכים במסגרת התכנית מאפשר למורים חיבור עם עצמם ועם ערכיהם. התהליך מאפשר לבית הספר לזהות כוחות ערכיים בתוכו ועשייה ערכית סמויה – "מורים שנחשבו קרים – לא ציפינו מהם, גילינו דברים מהממים" (מנהל בית ספר).

ב. תשע"ה-תשע"ו – הערכה כמותית ואיכותנית שבחנה תהליכים והשפעות נתפסות מסתמנות, הפוטנציאל הטמון בתכנית, הדרך שבה התכנית מיושמת בבית הספר והצרכים והקשיים המסתמנים בהפעלתה.

סיכום הממצאים בהערכה זו: מסתמן כי יש בבתי הספר מצע הולם וטוב לשילוב התפיסה המערכתית לחינוך ערכי: בכל בתי הספר משולבות רפורמות שמאפשרות השתלמויות והדרכות (למשל "עוז לתמורה" או "אופק חדש"), וחשוב מכך – בכל בתי הספר יש הכרה בחשיבות התחום.

בהתאם, דווח על מידה גבוהה של שביעות רצון כל השותפים ועל רצון להמשיך בתכנית. הובעו ביטויים משמעותיים מאוד ביחס ליישום התכנית בבתי הספר, הן בתחום הקוריקולרי הן, במידה רבה עוד יותר, בתחום החוץ-קוריקולרי. עם זאת, מסתמן שהיישום יכול להתרחב בהיבטים ארגוניים ובעומק הדיאלוג הערכי שמתקיים.

מורים ומנהלים חשים שהידע המקצועי שיש להם ליישום התכנית הוא חלקי וכי חסרים להם משאבי הדרכה, תמיכה וליווי. עיקר החסר ניכר ביכולת לעיסוק מעמיק במורכבותם של ערכים ולעידודם של תלמידים לחשיבה ביקורתית. המפקחים אמנם מאשרים את התכנית, אך לרוב אינם מעורבים בה. יש חשש מהמשך קיום התכנית ללא ליווי.

המוראיינים בכל בתי הספר חשים ששילוב התפיסה בבית ספרם תורם לבית הספר. עיקר תרומתו היא בהעלאת רמת חדרי המורים, וכן בהרחבת העשייה הערכית חברתית ובמינופה, בשיפור מעמדו של המורה כמחנך, בתחום האקלים הבית ספרי ובהשפעה על הקהילה. התלמידים שבעי רצון מהתכנית. הם רואים חשיבות בקיומה וסבורים שהשיעורים שבהם משולבים ערכים מעניינים יותר. [פירוט והרחבה על מערך המחקר בנספח מס' 11.](#)

ג. תשע"ז-תשע"ח – בדיקת העמקת התפיסה בבתי הספר והשפעות נתפסות בקרב מורים ותלמידים

המחקר ישלב היבטים כמותיים ואיכותיים. המרכיב הכמותי יבדק בהשוואה לבתי ספר מקבילים, בעזרת שאלות שיוטמעו במבחני המיצ"ב הארציים. הכמותי יבחן מדגם של בתי ספר המטמיעים את התפיסה כשנתיים ומעלה, ויכלול תצפיות, ראיונות ושאלוני עומק למנהלים, למורים ולתלמידים. צפי לסיום המחקר: אוקטובר 2018.

התמונה החינוכית להערכת בתי ספר

יישום

התמונה החינוכית להערכת בתי ספר

התמונה החינוכית החלה לשמש מדד לבתי הספר ולרשויות המקומיות החל משנת תשע"ו.

מתוך [אתר משרד החינוך, התמונה החינוכית:](#)

התמונה החינוכית מתייחסת לבתי הספר התיכוניים ומציגה מבט רחב ומקיף על העשייה החינוכית המשלבת בין ערכים, תרומה לקהילה והישגים לימודיים. לראשונה, הישגי בתי הספר משקפים גם מעורבות חברתית, נשירה ממוסדות חינוך, שמירה על טוהר בחינות, קרבה ואכפתיות בין מורים ותלמידים ועוד. בעבר המדידה התייחסה לשיעור הזכאות לבגרות בלבד, דבר אשר יצר רושם מוטעה שהזכאות לבגרות היא חזות הכול – בעוד שעשייה חינוכית, ערכית ומשמעותית חשובה לא פחות. במסגרת רפורמת ה"למידה המשמעותית" הורחבו ומוסדו בתוך בתי הספר פעילויות חינוכיות ערכיות ושיטות הערכה ולמידה מגוונות, אשר מהוות חלק בלתי נפרד מתעודת הבגרות של התלמיד. "התמונה החינוכית" מהווה כלי עבודה בידי מנהל בית הספר וצוותו, שתפרוס בפניהם תמונה רחבה של העשייה הבית ספרית, ותאפשר להם לקבוע יעדים לחיזוק, לשינוי ולשיפור.

ועדת יישום התפיסה המערכתית לחינוך ערכי סייעה בפיתוח מדדים הנוגעים לערכים ולאקלים חינוכי בתמונה החינוכית ובהטמעת היבטים אלו בבתי הספר.

יישום
המלצה
מס' 5:
מדידה
והערכת
הישגים
בחינוך
הערכי

פרק רביעי: כלים ומיומנויות להטמעת התפיסה

התפיסה החינוכית של החינוך הערכי מושתתת על הטענה כי חינוך לערכים מתרחש כל הזמן, בגלוי ובסמוי. כל מורה, במודע או שלא במודע, הוא איש חינוך – המדבר על ערכים, מדגים אותם ומתגמל התנהגויות ערכיות. בפרק זה, נבקש להציג כלים ומיומנויות אשר מסייעים בהנחת החינוך הערכי בגלוי ובמובחן. הגישה המובילה מחברת בין פן אישי למקצועי ובין חוויה להמשגתה הערכית. ניעזר בגישות של הבהרת ערכים, בשיח ערכי, בהצפת סוגיות ערכיות ובחיבורן לחיי היומיום בבית הספר ובחברה במטרה לסייע לאנשי חינוך ולתלמידים לגבש תפיסת עולם ערכית מנומקת.

בירור ערכי אישי ומקצועי

- מטרת הבירור הערכי היא לכוון להתמודדות בהתאם לערכים המובילים את האדם. הוא אינו מתערב בבחירת הערכים ובתוכנם ואינו בוחן את מידת היותם ראויים, אלא מאפשר ליחיד להתמודד בהתאם להעדפותיו, לבחירותיו ולעמדותיו האישיות והמקצועיות. בירור ערכי מתקיים בין אדם לעצמו, אך השיח על אודות הערכים מתקיים בקבוצה:
 - א. משום שדיבור על ערך מסייע בהמשגתו. שכן לעתים פירוש ערך מסוים משתנה בהקשרים שונים ואצל אנשים שונים.
 - ב. השיח הקבוצתי מייצר הצהרה גלויה על ערך, ויש לכך משמעות אישית רפלקטיבית.
 - ג. קבוצת עמיתים יכולה לתת משוב לבחירות הערכיות, לתמוך בהן, לחזק מוטיבציה ולשאול שאלות מבהירות.
 - ד. חשיבות נוספת לשיח הקבוצתי היא פיתוח סובלנות למגוון של תפיסות ועמדות, אגב בדיקת המשמעות שלהן לפרטים אחרים, לקבוצה ולחברה (א"א גוטליב וד' שמרון, 1982). [בנספח מס' 9 מצורפות הצעות לפעילויות לבירור ערכי בחדרי מורים ובהשתלמויות.](#)

קידום חשיבה מוסרית והבהרת ערכים

אחת מאבני היסוד של התפיסה המערכתית לחינוך ערכי היא עקרונות החשיבה המוסרית וניהול דיונים בדילמות מוסריות.

- קידום החשיבה המוסרית תורם רבות לחינוך לאזרחות טובה, למעורבות חברתית ולשאיפה מתמדת לערכי צדק והגינות.
- דיונים בדילמות מוסריות – בעקביות ובשיטתיות, בשיעורים בתחומי הדעת, בשיעורי מחנך ובסדנות יזומות – מפתחים בתלמידים כישורי חשיבה מסדר גבוה, יכולת הנמקה על בסיס ערכי ותפיסת עולם אישית וחברתית מגובשת.

מטרות הדיונים בדילמות מוסריות

1. קידום החשיבה המוסרית לשלבים גבוהים יותר בסולם קולברג.
 2. קידום הבנה של ערכים דמוקרטיים ושל יישומם בחברה.
 3. צמיחה אישית וטיפול הערכה עצמית.
 4. פיתוח מיומנויות דיון, כגון: הקשבה, התבטאות, נקיטת עמדה מנומקת, עבודה בקבוצות קטנות.
 5. רכישת ידע נוסף במקצועות הלימוד ובנושאים שעל סדר היום הציבורי.
- [בנספח מס' 9 מצורפים שלבי החשיבה המוסרית על-פי קולברג ועמיתיו וחמשת הצעדים לניהול דיון בדילמה לקידום החשיבה המוסרית.](#)

4.3 הוראה ולמידה מונחות ערכים

תפיסתנו היא שבכל אחד מתחומי הדעת יש תכנים היכולים לזמן שיח ערכי. משום כך, אנו שואפים לכך שכל מורה יוכל לזהות סוגיות ערכיות ודילמות מוסריות העולות מחומר הלימוד, מחיי היומיום בכיתה ומנושאים שעל סדר היום הציבורי (אקטואליה), ולשלב את הדיון בהן בהוראה בכיתה כדי להגביר את העניין של התלמידים בנלמד וכדי לפתח בהם חשיבה ביקורתית ומורכבת.

אפיונה של הוראה-למידה מונחת ערכים ועמדות

- קיום דיאלוג בנושאים ערכיים, לעתים שנויים במחלוקת, בין מורה לתלמיד ובין התלמידים לבין עצמם בפתיחות, בכנות, באמון ובכבוד הדדי.
 - עידוד חופש מחשבה ובחירה של הלומד.
 - מתן תוקף לדעותיו של הלומד, לעמדותיו ולצרכיו.
 - מעורבות פעילה של הלומד באמצעות מתן הזדמנויות לנקיטת עמדה אישית.
 - אתגור חשיבה ביקורתית בנושאים ערכיים מוסריים באמצעות שאלות הבהרה סוקרטיות.
 - למידה התנסותית המשלבת חוויה רגשית, למידה חברתית והעמקת ידע.
 - חיבור נושא נלמד לחיי התלמיד באמצעות גישור בין התוכן הנלמד לעולמו של הלומד.
 - הפעלת מגוון דרכי הוראה, הדרכה, הנחיה. כגון: תרגילי עמדות, דיון בדילמות, בימות דיון, משפטים מבוזבזים, משחקי תפקידים, סימולציות.
 - הניסיון בארץ ובעולם מלמד כי לעתים קרובות הדיון בערכים משלב עיסוק בנושאים שנויים במחלוקת, ובכללם נושאים פוליטיים ואקטואליים. על כן, מומלץ לעיין בחוזר מנכ"ל תשע"ה/1, המכיל הנחיות לניהול שיח מסוג זה.
- [מתוך החוברת "נתיבים להוראה משמעותית" \(עמ' 93-98\)](#)

[פעילויות נוספות להוראה ולמידה מונחות ערכים ולניהול שיח ערכי על בסיס טקסט בנספח מס' 9.](#)

מובילים ערכים

בחוברת של התפיסה המערכתית לחינוך ערכי, שפורסמה במזכירות הפדגוגית בשנת תשע"ד, נמצאים:

- הנחיות מאת המפמ"רים לשילוב ערכים במהלך ההוראה.
- מיפוי ערכים וסוגיות ערכיות בתחומי הדעת.
- הצעות למערכי שיעור משלבי ערכים שכתבו מפמ"רים ומדריכים ארציים.

[קישור לאתר ולחוברת.](#)

4.4 תכנית קש"ר

את תכנית קש"ר פיתח והטמיע השירות הפסיכולוגי ייעוצי. ביישום גישה הוליסטית לחינוך ערכי בבית הספר, עולים נושאים שנויים במחלוקת וצפים פערים בין תלמידים המגיעים מרקעים שונים. השונות, בהקשר זה, אינה רק תרבותית, אלא יכולה לנבוע מתפיסות עולם שונות המתקיימות אפילו בחברה הנראית הומוגנית. כלי קש"ר יסייעו במידה רבה לניהול שיח קונפליקטואלי ולהקניית כלים לשיח מוגן בכיתה ומחוצה לה.

[הרחבה על הכלים של תכנית קש"ר ועל יישומם נמצאת בנספח מס' 4.](#)

4.5 הערכת ההטמעה בבית הספר

כלי נוסף שנועד לסייע בהטמעת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי הוא התבוננות על בית הספר כמכלול.

- לסייע בחיבורים בין שילוב הערכים בתחומי הדעת לחינוך החברתי ולכישורי חיים.
 - לייצר שפה ערכית אחידה שתקיף את כל מרקם החיים בבית הספר.
- לשם כך, פותח מחוון להערכת החינוך הערכי בבית הספר ופעילות לבחינת תרבות ארגונית מקדמת ערכים בבית הספר.

[המחווון במלואו מופיע נספח מס' 10 ובנספח מס' 9 הצעה לפעילות.](#)

פרק חמישי: מבט אל העתיד

5.1 דמות בוגר מערכת החינוך בישראל

בפתח שנת תשע"ח, הכריז מנכ"ל משרד החינוך, מר שמאול אבואב, כי נעשתה עבודה מאומצת להגדרת דמות הבוגר של מערכת החינוך במטרה לגבש כיוון משותף לארגון הלמידה ולחינוך המשמעותי. מדברי המנכ"ל: "בהתאם לנוסח חוק החינוך הממלכתי, מטרתנו היא 'לחנך אדם'. לחנך אדם, במאה ה-21, דורש מאתנו לבחון את שנדרש מן האזרח במדינת ישראל ולהתאים את הלמידה ואת תכניות החינוך לדרישות אלה". דמות הבוגר, כפי שהוגדרה בעבודת המטה, כוללת שלושה עמודי תווך: ידע, מיומנויות וערכים.

לפיתוח דמות הבוגר וליצירת שפה משותפת במערכת החינוך, פותח כלי מקוון: "תיק תוכניות לימודים לעובדי הוראה". הכלי מדגים חיבורים בין יעדים לימודיים וחינוכיים בתחומים אלו: **ידע** – העשרת עולם הידע באמצעות עיסוק חויתי במושגים, ברעיונות, בסוגיות ובדילמות מהחומר הנלמד.

מיומנויות – פיתוח מיומנויות קוגניטיביות, מיומנויות אישיות-רגשיות ומיומנויות בין-אישיות-חברתיות באמצעות התנסויות בתחומי הדעת השונים.

ערכים ונורמות התנהגות – דיון בערכים מרכזיים ויישומם בנורמות התנהגות בחיי היומיום. החינוך הערכי והחינוך לערכים מקבלים כעת מקום בציר המרכזי של החינוך לצד תחום הידע והמיומנויות. הוועדה לתפיסה המערכתית לחינוך ערכי גיבשה ערכים מובילים, המובאים במסמך "דמות הבוגר" ושהנגזרות שלהם מופיעות בתיקי המורה ובתכניות הלימודים. מעתה, שילוב ערכים הוא חלק אינטגרלי מהנעשה בבתי הספר, במחוזות ובמטה.

תיק תוכניות לימודים לעובדי הוראה

יסודי גני ילדים

ערכים

דוגמאות לערכים שנטפח לאור תוכנית הלימודים

- אהבת הדעת ושאיפה למצוינות**
- אהבת הדעת** – גילוי עניין וסקרנות בהיבטים שונים בשפה, בשימושים שלהם ביומיום ורצון להרחבת הדעת וההשכלה
- כבוד האדם, אהבת האדם וזכויות האדם**
- שיח מכבד** – טיפוח שיח של כבוד הדדי, האזנה לאחר והצגת מסרים בדרך נאותה ובלשון נקייה גם בעת מחלוקת
- מימוש עצמי, מיצוי היכולות וניהול חיים בעלי משמעות**
- מימוש עצמי** – טיפוח היכולת להביע דעה כלפי הנעשה בסביבה הקרובה והרחוקה
- ערכי מורשת ותרבות יהודיים-ציוניים וערכי תרבות ייחודיים**
- מורשת ותרבות** – אהבת השפה העברית, ספרותה ותרבותה וטיפוח זהות יהודית-ישראלית באמצעותה
- צדק חברתי, סולידריות, מעורבות חברתית וסביבתית**
- אמפתיה ומעורבות** – טיפוח רגישות כלפי הזולת, הבנה, חמלה, חברות לאור דיון ביצירות העוסקות בנושא

5.2 החינוך הערכי בראייה כוללת

תהליכים להטמעת ערכים הם תהליכי עומק המתבצעים לאורך זמן, אין בהם קיצורי דרך. כדי לבצע אותם בצורה מיטבית – להטמיע מימוניות חשיבה ערכיות ולגבש תפיסת עולם ערכית אישית המתכתבת עם החברה הסובבת – יש לקיימם על פני הרצף הגילאי ובמרב מעגלי חייו של הילד, הכוללים את מסגרות החינוך הפורמלי והבלתי-פורמלי. תפיסה חינוכית נכונה מחזקת רצף חינוכי לאורך שעות היום ובמסגרות חינוך שונות ומדגישה את החינוך החברתי-ערכי והקהילתי.

עקרונות התפיסה המערכתית לחינוך ערכי יכולים לשמש ציר חינוכי מרכזי בדרכה החינוכית של הקהילה ושל הרשות המקומית. עקרונות אלו מאפשרים יצירת מעטפת ערכית לילד בכל שלבי התפתחותו, בשותפות של מבוגרים משמעותיים המספקים דוגמה אישית.

מטרות שילוב החינוך הערכי בראייה כוללת

- א. מיצוב העיסוק בערכים במרכז העשייה החינוכית כדרך חיים.
- ב. העמקת תהליכים ערכיים לגיבוש זהות במעגלים שונים – אישי, חברתי, חינוכי וקהילתי.
- ג. העמקת השיח הערכי המשמעותי בקרב צוותי חינוך ובכל מעגלי החינוך.
- ד. הגברת תחושת השותפות בתהליך של כל אנשי החינוך ברשות.
- ה. מתן אפשרות לרשות להגדיר ולבסס ערכים נבחרים שיאפיינו את היישוב.
- ו. ביצוע תהליך משתף לכלל המערכות ברשות לבחירת ערך יישובי ולהטמעתו ביישוב.
- ז. התמודדות עם אתגרי מערכת החינוך בהתייחסות ערכית.

צעדים מעשיים להנעת תהליך יצירת השפה הערכית המשותפת

- יצירת שותפות והסכמה רחבה ביחס לתהליך הברור הערכי, בחירת ערך משותף ויצירת מסגרות לשיח ולדיון ערכיים.
- קיום שיח משותף בין מנהלי מחלקות החינוך והנוער ביישוב, מנהלי בתי הספר מכל שלבי הגיל, ועדות עירוניות (תרבות, רווחה) ומועצת תלמידים ונוער.
- הקמת ועדת היגוי שתוביל ותלווה את התהליך ברמה הארגונית וברמה הפדגוגית.
- קיום סדנות, קורסים והעשרה לצוותים החינוכיים לבחירת ערכים מובילים ולהקניית כלים ומימוניות לעיסוק בערכים. המנהלים ואנשי הצוות ירכשו ידע, כלים, מימוניות ופרקטיקה הלכה למעשה שיעזרו להם למנף את יישום הערך בעבודתם.
- תכנון השילוב הערכי כחלק מתכנית העבודה השנתית של הרשות וקביעת מדדי ביצוע והצלחה.

- בניית תרבות ארגונית פנימית, ללא ליווי חיצוני, כבסיס לפיתוח ולהעמקה של התפיסה המערכתית לחינוך ערכי בעתיד.

יישום הלכה למעשה

- שפה ערכית אחידה ברשות.
- נראות הערכים המובילים: שלטי חוצות, תוצרים סביבתיים וכיו"ב.
- ימי שיא רשותיים בראי הערך המוביל.
- מעגלי שיח ערכי קבועים במסגרות החינוך ובין המסגרות השונות.
- סדירויות המקדמות את השיח הערכי ברשות.

חברי הוועדה והשותפים ליישום התפיסה

המערכתית לחינוך ערכי

חברי הוועדה המשרדית

גב' טליה נאמן – יו"ר הוועדה. מנהלת מינהל חברה ונוער (בפועל) ומנהלת אגף תכנים, תכניות, הכשרה והשתלמויות, מינהל חברה ונוער

גב' גלי צחור – רכזת הוועדה, סגנית מרכז הדרכה מנהיגות חינוכית, אגף תכנים ותכניות, מינהל חברה ונוער

גב' אלירז קראוס – מנהלת אגף חברה ורוח, המזכירות הפדגוגית

גב' אורית צאירי – מפקחת חינוך חברתי, אגף יסודי, מינהל פדגוגי

הרב ד"ר יוחאי רודיק – מפמ"ר מחשבת ישראל, מינהל חמ"ד

גב' יעל בריל – ממונה על כישורי חיים, שפ"י, המינהל הפדגוגי

גב' חנה שורץ – מנהלת חברה ונוער, מחוז תל אביב

גב' יעל בכר – מדריכה מרכזת ארצית, אגף א' החינוך המיוחד, המינהל הפדגוגי

גב' רוחמה קוק – מדריכה מרכזת ארצית, אגף א' על-יסודי, המינהל הפדגוגי

גב' חנה ארז – ממונה חינוך חברתי-קהילתי, מינהל חברה ונוער

גב' שושי שפיגל – ממונה חמ"ד, אגף חברתי-קהילתי, מינהל חברה ונוער

גב' רות קנולר לוי – ממונה ארצית פיתוח מקצועי, אגף תכנים ותכניות, מינהל חברה ונוער

ד"ר שרה זילברשטרום – מנהלת אגף א', התמחות וכניסה להוראה, מינהל עובדי הוראה

גב' בלי מרם – מדריכה ארצית, אגף א', התמחות וכניסה להוראה, מינהל עובדי הוראה

גב' חיה פלג – יועצת לוועדה

ד"ר יעל ברנהולץ – יועצת לוועדה

ועדת משנה למגזר הערבי

מר עבדאללה חטיב – יו"ר ועדת המשנה, מנהל אגף חינוך, המגזר הערבי

ד"ר קאסם דראושה – מפמ"ר היסטוריה בחינוך הערבי

מר ג'לאל ספדי – מנהל אגף החברה הערבית, מינהל חברה ונוער

מר עלי הייכל – ממונה חברתי-קהילתי בחברה הערבית, מינהל חברה ונוער

מנהלי חברה ונוער במחוזות, יושבי ראש הוועדות המחוזיות

מר אברהם בן שושן – מנהל חברה ונוער, מחוז צפון

גב' עינב שוורץ – מנהלת חברה ונוער, מחוז חיפה
מר רפי דהן – מנהל חברה ונוער, מחוז מרכז
גב' חנה שוורץ – מנהלת חברה ונוער, מחוז תל אביב
גב' יפה צדקיהו – מנהלת חברה ונוער, מחוז ירושלים
מר אלי שטרית – מנהל חברה ונוער, מחוז דרום

שותפים ביישום התכנית המערכתית לחינוך ערכי מטעם

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית

ד"ר משה וינשטוק – יו"ר המזכירות הפדגוגית
מנהלי אגפים, מפמ"רים ומדריכים במזכירות הפדגוגית

מינהל עובדי הוראה

מר אייל רם – מנהל מינהל עובדי הוראה
מר נח גרינפלד – מנהל אגף א', הכשרת עובדי הוראה, מינהל הכשרה ופיתוח מקצועי
ד"ר מירי גוטליב – מנהלת אגף א', התפתחות מקצועית עובדי הוראה

מינהל חברה ונוער

מר איתן טימן – מנהל האגף החברתי-קהילתי
מר אלי שיש – מנהל אגף של"ח
גב' עמליה לואין – מפקחת ארצית פיתוח תכנים ותכניות
מנהלי מרכזי ההדרכה וממוני האגף החברתי-קהילתי במחוזות

מינהל פדגוגי

מר אריאל לוי – מנהל המינהל הפדגוגי
גב' דסי בארי – מנהלת האגף העל-יסודי
גב' אתי סאסי – מנהלת האגף היסודי
גב' חנה שדמי – מנהלת אגף שפ"י

מינהל החינוך הדתי

מר אברהם ליפשיץ – מנהל המינהל לחינוך דתי
גב' מיכל דה האן – סגנית מנהל מינהל החינוך הדתי
מפקחים במינהל החינוך הדתי

מנהלי המחוזות

ד"ר אורנה שמחון – מנהלת מחוז צפון

ד"ר סער הראל – מנהל מחוז חיפה
גב' עמליה חימוביץ' – מנהלת מחוז מרכז
גב' חיה שיטאי – מנהלת מחוז תל אביב
מר מאיר שמעוני – מנהל מחוז ירושלים ומנח"י
גב' עמירה חיים – מנהלת מחוז דרום

נספחים

נספחים

1. שילוב ערכים בתחומי הדעת: שאלות עמ"ר וחלופות הערכה
2. מסמך מדיניות של מינהל החינוך הממלכתי-דתי: "חינוך ערכי לאור חזון החמ"ד"
3. שילוב ערכים באגף החינוך המיוחד
4. שילוב החינוך הערכי בשפ"י
5. התכנית להתפתחות אישית ומעורבות חברתית
6. פיתוח מקצועי: נייר העמדה של המכללות והשותפים לכתיבתו
7. מכתב לנשיאי המכללות: רכז התפיסה המערכתית לקידום חינוך ערכי במוסד האקדמי
8. מתווה השתלמויות החינוך הערכי
9. כלים ומיומנויות להטמעת החינוך הערכי – דוגמות לפעילויות
10. מחוון החינוך הערכי
11. תמצית מחקר ראמ"ה משנת תשע"ו
12. רשימת בתי ספר השותפים לשלב הפיילוט ביישום התפיסה המערכתית לחינוך ערכי

הטמעת שילוב הערכים בתחומי הדעת – המזכירות הפדגוגית

שאלות עמ"ר וחלופות הערכה

1. שאלות עמ"ר: ערך, מעורבות, רלוונטיות
מתוך חוזר שפורסם והוטמע על ידי יו"ר המזכירות הפדגוגית, ד"ר משה וינשטוק:
"מטרות שילוב הערכים בתחומי הדעת:
1. המורים יראו בחינוך לערכים חלק מזהותם המקצועית וחלק מתפקידם בהוראת תחום הדעת.
2. שילוב ערכים בתחומי הדעת בהדרכה, בפיתוח המקצועי ובכתות.
3. שילוב בין ידע וערכים בהוראה כמנוף ללמידה משמעותית:
 - תוך התייחסות לפיתוח חשיבה
 - למידה חווייתית ורלוונטית
4. בניית תשתית להוראה בינתחומית משלבת ערכים.
5. שילוב הנושא הערכי בחלופות בהערכה הבית ספרית ובמבחני הבגרות.
6. שילוב בין התוכניות העוסקות בערכים."

בשנה"ל תשע"ז, החל תהליך של שילוב שאלות עמ"ר בבחינת הבגרות. שאלות אלו כוללות היבטים של עמדה ערכית ושל מעורבות אישית של התלמיד בחברה והן נוגעות לעולמו, לחייו ולערכים שהוא מזדהה אתם. אנו בעיצומו של תהליך שבו כל מנהל תחום דעת מפתח דגמי שאלות לבחינת הבגרות, הכוללים שאלות עמ"ר והמבוססים על מטרות תכנית הלימודים בתחומי הלימוד השונים.

שאלות עמ"ר הן שאלות "מחוברות" ו"טעונות", כפי שהגדיר אותן פרופ' יורם הרפז בכמה מפרסומיו. שאלה טעונה כוללת דילמה מוסרית או בעיה דוחקת והיא מעוררת בנשאל צורך לענות עליה ולבטא עמדה ערכית. שאלה מחוברת היא שאלה הרלוונטית לעולמם של התלמידים ולעולמה של החברה; היא מעסיקה, או אמורה להעסיק, את כל מי שלוקח חלק בחיי החברה ונוגעת, בדרך כלל, בשאלות ערכיות.

בהתאם לתפיסה זו, המפמ"רים בתחומי הדעת השונים הכניסו לשאלוני הבגרות בשנת תשע"ז שאלות המתייחסות לערכים ושאלות המעודדות מעורבות של התלמידים וחיבור הידע לחייהם. המזכירות הפדגוגית הציעה כמה דגמים לשאלות עמ"ר. אחד מהם הוא שאלות ערך. בשאלות אלו, התלמיד מתבקש לזהות ערך מוסרי או דילמה מוסרית הנוכחים בחומר הלימוד. על התלמיד לזהות את הערך או את הדילמה, לדון בהם ולחוות את דעתו ביחס אליהם.

דוגמה לשאלת עמ"ר בביולוגיה

מחקר חדש, שהוביל ד"ר דניאל קוסטר מהמחלקה לאקולוגיה אבולוציה והתנהגות מהמכון למדעי החיים באוניברסיטה העברית, התמקד בחיידקים טורפים המחסלים חיידקים נפוצים מאוד מקבוצת ה"גראם שליליים" המצויים גם במערכת העיכול של האדם. לדבריו של ד"ר קוסטר, החיידק הטורף מחסל חיידקים על ידי מנגנון פעולה שונה לחלוטין מזה של האנטיביוטיקה. כיוון שחיידקים רבים הופכים להיות עמידים לאנטיביוטיקה, החיידק הטורף עשוי לשמש חלופה אפשרית לאנטיביוטיקה. בניסוי שערכו בסביבה הדומה למעיים בגוף, נמצא שחיידקים טורפים מחסלים רק חלק מהחיידקים.

- א. בחר סוג חומר אנטיביוטי אחד והסבר את אופן פעולתו.
- ב. בחר אחת מהדרכים לטפל בחיידק הגורם למחלה, אנטיביוטיקה או שימוש בחיידק הטורף, וציין נימוק אחד בעד השימוש בדרך זו ונימוק אחד נגד.
- ג. אם גורם המחלה החדשה היה נגיף (וירוס), האם היית ממליץ על אותו טיפול שהצעת בסעיף ב? הסבר תשובתך.
- ד. מדענים הגישו לוועדת האתיקה בקשה להמשיך לבצע בדיקות לגבי השפעת החיידק הטורף כחלופה לאנטיביוטיקה בבני אדם. האם היית מאשר את בקשתם? נמק תשובתך.

דוגמה לשאלת עמ"ר בהיסטוריה בממ"ד

- לפניך רשימה של שלושה אישים שלמדת עליהם: משה מנדלסון, קרל מרקס, בנימין זאב הרצל. כל אחד מן האישים האלה בחר את דרכו הייחודית ועיצב את השקפתו תוך כדי התמודדות עם המציאות של זמנו.
- בחר באחד מן האישים האלה. הסבר מדוע בחרת דווקא בו ומה הייתה המציאות שעמה הוא התמודד.
 - הדגם באמצעות פעולה אחת של האיש שבחרת את דרך ההתמודדות שלו עם מציאות זמנו.
 - ציין ערך אחד שאתה לומד מדרכו או מפועלו של האיש שבחרת. הסבר כיצד ערך זה בא לידי ביטוי בפועלו של איש זה.

2. חלופות הערכה ושילוב הממד הערכי

חלופות הערכה מתייחסות ל-30 אחוז מהחומר הנלמד בתחומי הלימוד השונים וכוללות אפשרויות שונות ומגוונות בהתאמה לתחומי הדעת. נבנו מחוונים לתחומים השונים אשר מדגישים את הממד הערכי בחלופת ההערכה. המחוונים פורסמו באתרי המפמ"ר והוטמעו לכלל המורים.

את שאלות הערך, אפשר לשלב הן כשאלת חקר מרכזית במסגרת ההערכה החלופית, שממנה נגזרות שאלות משנה של המחקר, או כשאלת משנה הנובעת משאלת חקר ראשית.

שאלה מרכזית העוסקת בדילמה ערכית או סוגיה ערכית

דוגמה לשילוב הממד הערכי בחלופת הערכה באזרחות

להלן שאלות שתופענה בחלק הרפלקציה בכל אחת מהחלופות:

- אילו ערכים באים לידי ביטוי בסוגיה האזרחית / בתפיסת בעלי העניין השונים בסוגיה שבה בחרתם? נמקו.
- האם ניתן לזהות דילמה ערכית (התנגשות בין שני ערכים חשובים באותה מידה)? אם כן נסו להציע ניסוח לדילמה העולה מן הסוגיה.
- אם היית בין מקבלי ההחלטות, מהו הערך שלפיו היית פועל? מדוע?
- האם כתיבת העבודה הביאה לתהליך של בירור ערכי – אישי או קבוצתי?

דוגמה לשילוב הממד הערכי בחלופת הערכה בגאוגרפיה
שילוב הנושא הערכי במחונן לביצוע סיור: במהלך הסיור יעלה התלמיד סוגיות ערכיות
רלוונטיות וידון בהן.

נספח מס' 2: התפיסה המערכתית לחינוך ערכי לאור חזון החמ"ד

משרד החינוך

התפיסה המערכתית לחינוך ערכי

לאור חזון החמ"ד
טבת תשע"ו

מבוא ורציונל

התפיסה המערכתית לחינוך ערכי פועלת על בסיס מסקנות ועדה משותפת לכל מנהלי המשרד. במטרה לקדם את החינוך למצוינות אקדמית וערכית ההולמת את דרישות המאה ה-21 ולתרום לטיפול אתוס ערכי משותף לחברה הישראלית. בוועדה חברים נציגי המזכירות הפדגוגית, מנהל חברה ונוער, המינהל הפדגוגי (כולל אגפי הגיל, שפ"י, חינוך מיוחד), מינהל החינוך הדתי, מינהל עובדי הוראה, נציגי אגפים במשרד ואנשי שדה (מנהלי בתי ספר).

התפיסה החינוכית העומדת בבסיס החינוך הערכי דוגלת בהידוק הקשר בין רכישת ידע רחב ומעמיק בתחומי הדעת לבין חינוך לערכים, למוסר ולמידות טובות. ברוח התפיסה "לב לדעת". עיסוק קבוע בסוגיות ערכיות בכל תחומי הלמידה והעשייה הבית ספרית-קהילתית, תורם לפיתוח תפיסת עולם ערכית ומכשיר את התלמיד לקראת היותו בוגר אחראי ומעורב. מטרת החינוך לערכים היא לפתח את התלמיד להיות מוסרי ואזרח התורם לעצמו, לזולתו, לעמו לארצו ולמדינתו ויהודי שומר תורה ומצוות בחינוך הדתי מתוך הפנמה והזדהות. כדי להשיג מטרה זו, יש להקנות לתלמידים כלים שיאפשרו להם להתמודד עם מגוון אפשרויות בחירה תוך הפעלת שיקול דעת ערכי.

הנחת המוצא של תפיסה זו היא שחינוך צריך להקנות ידע דיסציפלינרי ולתרום לפיתוח אישיותו של הלומד. חשוב שהמחנכים והתלמידים יקיימו את הבירור הערכי תוך הבהרת **משמעות הערכים בלמידה ובמשנת הציונות הדתית, כפי שהם באים לידי ביטוי בחזון החמ"ד**. על-פי תפיסה זו, כל בית ספר וצוותי המורים יקיימו מידי שנה בירור ערכי בו יבחרו ערכים העולים מתוך חזון החמ"ד בהם ירצו להתמקד באורח החיים הבית-ספרי ובתחומי הדעת. הובלת התהליך והטמעתו תעשה על ידי צוות בחוכמ"ה בראשות מנהל ביה"ס.

בתהליך החינוך הערכי, השאיפה של כל מורה היא לשתף את תלמידיו בלמידה משמעותית, הרלוונטית לעולמו של התלמיד. לצורך כך, עליו להשתמש בדרכי הוראה המעודדות חשיבה וחשיבה ביקורתית: הוראה בשיטות לימוד שיתופיות (Cooperative Learning), קיום שיח משמעותי, עידוד לחשיבה מורכבת על אודות סוגיות אתיות ודין בדילמות מוסריות. למידה משמעותית יכולה להתקיים כשמתנהל דיאלוג אמפתי וסובלני, דיאלוג המפתח כישורים חברתיים ומודעות מוסרית.

מאפייני התפיסה המערכתית לאור חזון החמ"ד

- התפיסה היא **מערכתית**, המשולבת בכלל הפעילות החינוכית בבית הספר.
- התפיסה מזמנת **שיח ערכי פתוח** בשלושה צירים מרכזיים: יהדות, ציונות וישראליות.
- התפיסה היא **רב-שנתית** והיא מתפרסת על פני כל שנות הלימוד בבית הספר.
- התפיסה היא **רב-תחומית** – המכוונת הערכית של התכנית ממומשת במקצועות ההוראה, בתכניות כישורי חיים, בחינוך החברתי-קהילתי ובחינוך במסגרות חוץ-בית ספריות.
- כל השותפים בחינוך הערכי נדרשים **לקיים תהליך של בירור אישי-פנימי** להבהרת הערכים המרכזיים והרגשות המניעים אותם בחייהם ובדרכם החינוכית.

הנחות היסוד של התפיסה המערכתית לאור חזון החמ"ד

- ❖ **היסוד הבולט ביותר של החינוך הציוני-דתי מתאפיינת במתח ערכי ובמחויבות לכל העולמות:** הקודש והחול, התורה והעבודה, התורה והמדינה, היחיד והציבור, והמסורת והמודרנה. הקניית כלים לבירור הזהות הערכית הינו תפקידו המרכזי של בית החינוך.
- ❖ **כל מורה הוא איש חינוך**, ותפקידו להעלות סוגיות ערכיות בתהליך ההוראה. אין מקום להפרדה בין חינוך לבין הוראה.
- ❖ **בכל אחד מתחומי הדעת גלומים ערכים** המזמנים שיח ערכי העשוי לסייע בגיבוש זהותם של באי בית הספר.

❖ **האחריות לחינוך הערכי מוטלת על כל בעלי התפקידים במערכת החינוך ועל כל השותפים לה:** הנהלת משרד החינוך, המפקחים במחוזות, צוותי בתי הספר, הורים וקהילה.

❖ **כל השותפים בחינוך הערכי נדרשים לקיים תהליך של בירור אישי-פנימי להבהרת הערכים המרכזיים והרגשות המניעים אותם בחייהם ובדרכם החינוכית.**

נספח מס' 3: שילוב ערכים בחינוך המיוחד

מתוך עמוד האינטרנט של האגף לחינוך מיוחד:

אגף חינוך מיוחד

תכנון ותכניות לימודים

שילוב ערכים בהוראה ובלמידה

לבית הספר תפקיד מרכזי בהקניית ידע, תכנים ומיומנויות בתחומי הדעת וביעוץ זהותם הערכית של התלמידים והכשרתם להיות אזרחים בוגרים בחברה דמוקרטית. התפיסה החינוכית העומדת בבסיס החינוך הערכי דוגלת בשילוב בין הציר הלימודי לבין הציר הערכי, ובחזוק הקשר שבין רכישת ידע רחב ומעמיק בתחומי הדעת לבין חינוך לערכים, למוסר ולמידות טובות. לפי תפיסה זו, ההפרדה בין תחומי הדעת לבין החינוך החברתי-ערכי היא הפרדה מלאכותית, שכן בכל אחד מתחומי הדעת גלומים ערכים המזמנים שיח ערכי העשוי לסייע בגיבוש זהות תרבותית. השילוב בין רכישת ידע לבין בירור ערכי מעודד **למידה משמעותית**, למידה אשר מתקיימים בה שלושה תנאים ב: בזמן: זהו ערך ללומד ולחברה, מעורבות הלומד והמלמד בלמידה ורלוונטיות ללומד.

התפיסה המערכתית לחינוך ערכי

התפיסה המערכתית לחינוך ערכי גובשה תוך שיתוף בין יחידות ומינהלים במשרד החינוך. התפיסה דוגלת בגישה הוליסטית ביישום ערכים הלכה למעשה בחיי היומיום בבית הספר. העיסוק הקבוע בסוגיות ערכיות בכל תחומי הלמידה והעשייה הבית ספרית, מטפח חשיבה ביקורתית, כישורים אישיים, בין-אישיים וחברתיים, ומקנה כלים להתמודדות במצבים מורכבים עם רגשות, עם מחשבות ועם התנהגויות.

- אתר התפיסה המערכתית לחינוך ערכי
- שיעור משלב ערכים בנושא כבוד והתבגרות

חינוך ערכי

תמיים בתחומי הדעת, בשעות חינוך ו"כישורי" לפידה התנסותית התנסות-עבוד-המשגה-יישום

יישום מערכות חברתיות.

מתוך חוזר שהופץ והוטמע בקרב מפקחי החינוך המיוחד, המדריכים והרכזים:

חינוך ערכי בחינוך המיוחד

המטרה הראשונה ב**חוק החינוך הממלכתי** (2000) הינה "לחנך אדם להיות אוהב אדם, אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח נאמן למדינת ישראל, המכבד את הוריו ואת משפחתו, את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו". החינוך מכון לקידום של כל תלמידה ותלמיד, להצמחתם ולחינוכם לאור ערכים אלו.

נקודה למחשבה...
**כיצד מיושמים עקרונות הלמידה המשמעותית בתהליכים הלימודיים
הערכיים?**

2

חינוך לערכים בקרב תלמידים עם צרכים מיוחדים

העיסוק בערכים מכון להעמקת השוויון בין בני האדם, שכן ערכים הם שווים לכל אדם והחשיבות שבהקנייתם אינה שונה בין התלמידים השונים, גם אם רמת התפקוד שלהם שונה. יש להתאים את דרך ההוראה לרמת התפקוד של כל תלמיד אך ניתן להקנות ולטפח את אותם ערכים בקרב תלמידי החינוך הרגיל ותלמידי החינוך המיוחד בכל רצף רמות התפקוד. ערכים הם דרך חיים, הם באים לידי ביטוי במצבים רבים בחיי האדם וכל תלמיד זכאי לחינוך אשר יוביל אותו להתנהלות מיטבית בהקשר זה.

מטרות העל ועקרונות העבודה בחינוך המיוחד תומכים ברציונל הלמידה המשמעותית והחינוך הערכי בפרט, תוך השענות על תהליכים מקבילים בחינוך הרגיל כנקודת מוצא ובסיס ידע.

עקרונות ההוראה המתייחסים להתאמת ההוראה לגיל התלמיד ולרמת התפקוד שלו לצד העקרונות הנוספים המפורטים בפרק 3, יובילו את ההוראה גם בתחום החינוך הערכי.

העשייה בחינוך מיוחד, מעצם טבעה כרוכה בעיסוק נרחב בערכים החוצים גילאים ולקוויות, אותו נרצה להרחיב ולהעמיק באמצעות העקרונות הבאים:

✓ שילוב ערכים בהוראת תחומי הדעת השונים בהתאם לעקרונות התפיסה המערכתית לחינוך ערכי אשר תוארו לעיל. להלן קישור למערכי שיעור משלבי ערכים בחינוך הרגיל:

[דוגמאות למערכי שיעור משלבי ערכים.](#)

✓ התייחסות להיבטים ערכיים בהוראת נושאי ההכנה לחיים, בפעילויות השונות ובהתנהלות השוטפת בבית הספר כגון: טקסים, פעילויות חברתיות, טיולים, פעילויות להשתלבות בקהילה וכן בפעולות היומיומיות לרבות פעולות בסיסיות כגון: יציאה להפסקה והתנהלות בזמן אכילה.

✓ עיסוק בתכנים ובמיומנויות הקשורות להתנהלות ערכית כחלק מנושאים אחרים לצד התייחסות ישירה לצורך המשגת הערך והדגמתו.

✓ שילוב ההיבט הערכי בנושאים ובתחומי דעת בתכנית הלימודים הבית ספרית (תלב"ס) והכיתתית (תל"כ), לצד הגדרת תכניות ושיעורים המזמנים עיסוק בתכנים ערכיים באופן ישיר.

✓ שילוב היבטים ערכיים ביעדי התכנית האישית בהתייחס לתחומים כגון: התנהגות, תקשורת בין אישית ועוד. התייחסות להיבטים ערכיים גם ביעדים לימודיים כגון הערך של מיצוי יכולות.

✓ שימוש בעקרונות של תכנית ל"ב 21 אשר מקדמת את טיפוח האוטונומיה של הלומד ומכוונת אותו לגבש מערכת ערכים אישית- ייחודית לו, תוך שיפוט עצמי, הערכה מוסרית ותחושת ערך עצמי ([תכנית "ל"ב 21](#) - לקראת בגרות לחינוך המיוחד, תשנ"ט). התכנית מגדירה עקרונות רעיוניים ויישומיים לתוכם ניתן לצקת תכנים שונים. כחלק מעקרונות אלו מפורט כל נושא לימודי עפ"י שלוש רמות של התנהגות חברתית: ביצועית, נורמטיבית וערכית, מה שמזמן עיסוק בערכים בכל תוכן ובכל פעילות, לרבות למידה ותרגול של מיומנויות תפקוד בסיסיות.

הקצאת זמן לעיסוק בערכים

- ✓ הקצאת שעות למקצועות המזמנים עיסוק בערכים בהתבסס על [המתנה"ה](#) וכן על טבלה בפרק 3 במסמך זה, המתווה עקרונות להקצאת שעות עפ"י חטיבות גיל, סוגי מסגרות ורמות תפקוד.
- ✓ הקצאת זמן לפעילויות ממוקדות בערכים כגון שבוע מרוכז או יום שיא סביב ערך נבחר, תוך שילוב פעילויות משלבות ערכים בשיעורים ובהפסקות.
- ✓ הקצאת זמן לעיסוק בנושאים ערכיים סביב חגים ומועדים או סביב ימים קבועים בלוח השנה המזמנים שיח ערכי כגון יום המאבק הבין לאומי בגזענות.

תכניות לימודים ומקצועות המזמנים עיסוק בערכים

- א. שילוב היבטים ערכיים בכל מקצוע כולל מקצועות אקדמיים שעשויים להיתפס ככאלה שאינם מזמנים שיח ערכי. להלן דוגמאות לשילוב היבטים ערכיים שיעורים שונים.
 - ב. ביסוס והעמקה של מקצועות שמעצם הגדרתם מזמנים עיסוק נרחב בערכים כגון: מורשת, מולדת ואזרחות, תוך השענות על תכניות הלימודים לחינוך הרגיל ([מולדת חברה ואזרחות](#)) וביצוע התאמות, שינויים וחלופות. וכן בהתבסס על תכניות לימודים לחינוך המיוחד ([תכנית הלימודים: אזרחות- למתבגרים ולבני גיל 16-21 בחינוך המיוחד](#))
 - ג. הוראת נושאים המזמנים עיסוק בערכים חברתיים ודמוקרטיים ובערכי מדינת ישראל כגון נושא השואה והמלצות ועדת ביטון להעצמת המורשת של קהילות ספרד והמזרח. להלן קישורים למסמכים בנושאים אלו:

- תכנית "בשבילי הזיכרון" הכוללת מתווה להוראת התכנית בקרב תלמידים עם צרכים מיוחדים
- ערכת לימוד לחינוך המיוחד בנושא הוראת השואה- חיים שואה זיכרון
- השתתפות במסע לפולין לתלמידים עם צרכים מיוחדים – אתר אגף א' חינוך מיוחד, פדגוגיה - תכניות חינוכיות
- עקרונות ליישום ההמלצות של ועדת ביטון בחינוך המיוחד
- הוראת תכנית "מפתח הל"ב" לשעת חינוך לחינוך היסודי, תוך התאמה לחינוך המיוחד
- הוראת תכנית הליבה לשעת חינוך בחינוך העל יסודי – מנהל חברה ונוער תוך התאמה לחינוך המיוחד

הציוק בסוליות צרכיות

- מלמן ציוק בנושאים רלונטיוס לחיי התלמידים ולצולמט
- מצודד חשיבה ביקורתית בקרב התלמידים
- מהוה מרחב פתוח לזיבוס ולביטוי צולמט הצרכי
- משלב בין חוויה רזשית לבין הצמקת ידע

תכנית קש"ר

התכנית מבוססת על עבודה תיאורטית והתנסותית של קבוצת יועצים חינוכיים ופסיכולוגים בנושא קידום שיח מוגן בנושאים קונפליקטואליים (רשימה ביבליוגרפיה מצורפת).

רציונל התכנית

בחברה הישראלית חיות ביחד קבוצות אוכלוסייה שונות: דתיים, חילוניים, יהודים, מוסלמים, נוצרים, אשכנזיים, ספרדים, ימין, שמאל, עולים, ותיקים. הדיאלוג בין הקבוצות, אם הוא מתקיים בישראל, לעיתים רבות הינו קונפליקטואלי ולא אפקטיבי. מאופיין בחוסר הקשבה, בצעקנות, שימוש בסיסמאות, הכללות ודעות קדומות.

שאלות

- האם ניתן ליצור שיח שלא רק ישכפל ויחזק דעות קיימות, אלא גם יאפשר בחירה, חופש ושינוי?
- האם ניתן ליצור תנאים בטוחים בהם יתאפשר למיעוט להשמיע את קולו?
- האם ניתן לקיים שיח בו ההקשבה, הסקרנות והכבוד יהוו התשתית לשיח?

מטרות התכנית

- להקנות מיומנויות וכלים לקשב ושיח רב תרבותי.
- לחנך את האזרחים לעתיד, לקשב ולשיח רב תרבותי.

הנחת היסוד

אם ניצור את המקום המאפשר והשמור הנותן לגיטימציה להבעת דעות שונות ואוטנטיות בליווי הנחייה יהיה פחות בלבול, חוסר אונים, כעס וזעם.

שיח מוגן

הכלים של הגישה הנרטיבית אשר מוצגת בתוכנית "קשר", יאפשרו יצירת מרחב מוגן, מרחב שבו יוכלו המשתתפים :

- מצד אחד להקשיב מתוך סקרנות וכבוד
- מצד שני יוכלו להביע את עצמם בביטחון

הקשבה: מטרת השיח איננה ליצור ויכוח, שכנוע או פשרה, אלא פיתוח הקשבה מתוך כבוד לשונה

שיח מוגן: קשב, סקרנות, כבוד

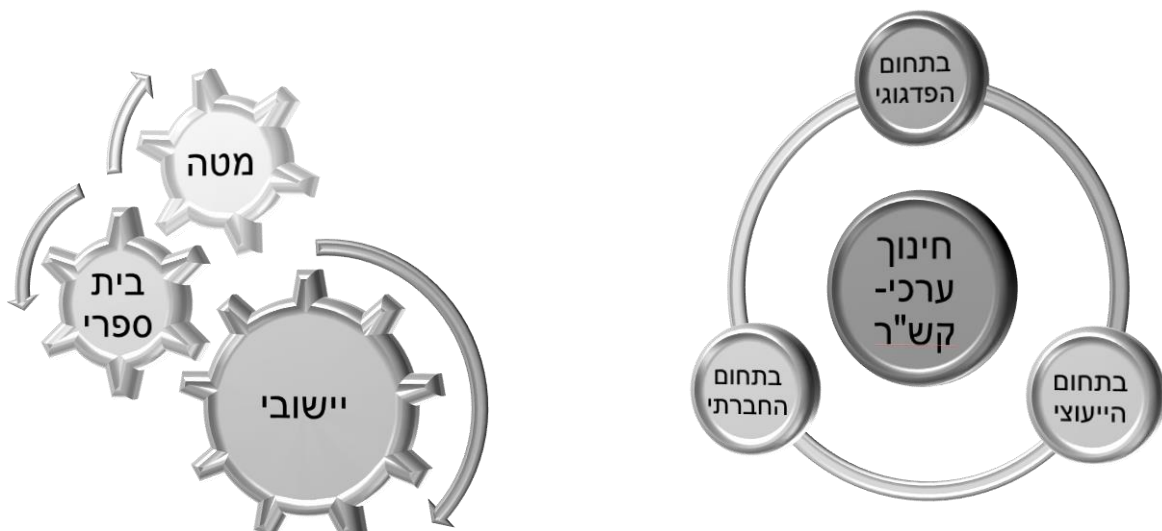
כלי קש"ר

מושאלים מהגישה הנרטיבית, ליצירת מרחב מוגן ובטוח תוך הזמנה ליחיד ולקבוצה להביא את קולם הייחודי מהמרכז ומהשוליים. המרחב המוגן נבנה ע"י פיתוח מיומנויות הקשבה מתוך כבוד, רגישות וסקרנות כנה לסיפורו של האחר.

- הקשבה צמודה לשפת המספר
- הדהוד
- שאלות סקרניות
- כללי קשב ושיח מוגן
- שאלות על השפעה יחסית של בעיה מוחצנת
- חיפוש נקודות אור
- חיבור נקודות אור לכדי סיפור מועדף
- טקס סיום

כלים אלו דורשים תרגול והפנמה, אפשר לפנות למרכזי ההדרכה המחוזיים של מינהל חברה ונוער או למרכזי פסג"ה להשתתפות בהשתלמות יעודית. פירוט על הכלים נמצא בחוברת: תכנית קש"ר: קשב ושיח רב תרבותי: יצירת שיח מוגן בנושאים קונפליקטואליים, משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, השירות הפסיכולוגי ייעוצי.

יצירת מנגנונים להטמעת קש"ר

התכנית להתפתחות אישית ולמעורבות חברתית

התכנית להתפתחות אישית ולמעורבות חברתית מכוונת לטפח בוגר ערכי, בעל תחושת ערך ומשמעות, בעל יכולת ניהול עצמי, המסוגל לתפקד כהלכה בסביבתו, המרגיש שייכות ואחריות לקהילה, לחברה ולמדינה והמוכן ליטול חלק בעיצובן.

התכנית מקדמת תהליך של למידה משמעותית בהדגשת שירות משמעותי בקהילה, תהליכים מובנים של התנסות, שיח ערכי רפלקטיבי ולימוד עיוני.

התכנית החלה לפעול משנה"ל תשע"ה, ומהווה תנאי סף לקבלת תעודת בגרות.

מטרת-על

לטפח בוגר עצמאי, מעורב, בעל תודעה, רגישות חברתית וחוסן נפשי, אכפתי ואחראי, הרואה במעורבות חברתית ערך ודרך חיים.

עקרונות מרכזיים

שילוב של התנסות מעשית במעורבות חברתית עם למידה עיונית, ערכית ורגשית בכיתה ובקבוצה ועם שיח רפלקטיבי ועיבוד ההתנסות.

הממד העיוני כולל שלושה מרכיבים:

- למידה – במסגרת כיתתית או שכבתית;
- ליווי ותמיכה – בקבוצות קטנות;
- הכשרה לתפקיד – במקום ההתנסות המעשית.

הממד המעשי כולל שני סוגי התנסויות:

- התנסות אישית – התנסות במעורבות חברתית על-פי בחירת התלמיד, בליווי הרכז ובשיח משותף
- התנסות קבוצתית, "פרויקט" – התנסות ביזמות חברתית שבה התלמידים מגלים מעורבות, מזהים צרכים חברתיים בקהילה ובחברה ונותנים להם מענה.

הלמידה וההתנסות יאפשרו טיפוח מיומנויות אישיות, בין-אישיות וחברתיות; ביטוי אישי ומימוש עצמי וגילוי מנהיגות ויזמות חברתית.

הלמידה תשולב באורח החיים הבית ספרי ובתחומי הדעת, בשעות חינוך, בשעות הפרטניות וכד'.

מכלול התכנית להתפתחות אישית ומעורבות חברתית

קישור לאתר התכנית בפורטל מינהל חברה ונוער

נספח מס' 6: נייר עמדה לקידום התפיסה המערכתית לקידום חינוך ערכי במוסדות אקדמיים להכשרת מורים

נייר עמדה לקידום התפיסה המערכתית לקידום חינוך ערכי במוסדות אקדמיים להכשרת מורים

נכתב על-ידי צוות חשיבה בין-מכללתית

מכון מופ"ת

יולי 2017

תפיסה מערכתית לחינוך ערכי במערכת החינוך בישראל

התפיסה החינוכית העומדת בבסיס החינוך הערכי דוגלת בהידוק הקשר שבין רכישת ידע רחב ומעמיק בתחומי הדעת לבין חינוך לערכים, למוסר ולמידות טובות.

עיסוק קבוע בסוגיות ערכיות בכל תחומי הלמידה והעשייה הבית ספרית והמכללתית מעודד דיון בשאלות מהותיות, מטפח חשיבה ביקורתית ותורם לצמיחה מוסרית ולפיתוח תפיסת עולם ערכית. שיח ערכי מסייע בגיבוש ובעיצוב זהות אישית, חברתית ותרבותית ובטיפול בוגרים מוסריים לכדי אזרחים מחויבים ופעילים (Alexander, 2015).

החינוך הערכי בא לידי ביטוי בבתי הספר בהוראת תחומי הדעת, בשיעורי המחנך, בפעילויות חברתיות, בהווי בית הספר ובתרבות הארגונית שלו.

התפיסה המערכתית לחינוך ערכי במוסדות אקדמיים להכשרת מורים

מורים במאה ה-21 נדרשים ללמד בעידן שבו אין הם, ואין תלמידיהם, יודעים מה צופן העתיד. זוהי מציאות שאין ביחס לה ניסיון או ידע. לפיכך, חשוב לבדוק מה עדיין רלוונטי בתכניות להכשרת המורים, מה אולי כבר אינו כה רלוונטי, ומה נדרש ועדיין אינו קיים. כיום כבר ברור שאחד הנושאים שעודם רלוונטיים, אולי יותר מבעבר, הוא הקניית מיומנויות אישיות וחברתיות וקידום חשיבה מוסרית-ערכית, לצד עיסוק בתחומי הדעת השונים. דרישה זו באה לידי ביטוי בכך שמורים חדשים נמדדים לא רק בתחומי התוכן הדיסציפלינריים, אלא גם בהיבטים ערכיים. אף שלכל תכניות הלימודים יש הן מטרות קוגניטיביות הן מטרות ערכיות, הנטייה היא לכוון את ההוראה בעיקר למטרות הקוגניטיביות (Alt & Reynolds, 2012). מורים נוטים לעשות הפרדה מלאכותית בין תפקידם כמחנכים לבין תפקידם כמורים מקצועיים בתחום הדעת. על-אף שלהיות בקיא ומקצועי בתחום הדעת וללמד אותו בצורה משמעותית פירושו גם לדעת לזהות תכנים ויעדים במקצוע המקדמים חשיבה ערכית.

מטרת מסמך זה היא להפנות את המבט בהכשרת המורים להיבטים ערכיים ולשלבם בקורסים בתחומי התוכן במסגרות ההכשרה המעשית להוראה ובחיים הסטודנטיליים בקמפוס. חשוב להדגיש שאין הכוונה להוסיף תכניות, קורסים או סדנות חדשים. הכוונה היא להתמקד בהיבטים ערכיים-מוסריים בקורסים הקיימים ועל ידי כך ליצור אקולוגיה של סטנדרטים ערכיים גבוהים.

אנו מאמינים ששילוב נכון של הממדים הערכיים בהכשרת המורים יסייע להם להגשים את שליחותם כאנשי חינוך המשלבים מומחיות בתחומי הדעת עם מחויבות לקידום החשיבה הערכית-ביקורתית, לפיתוח אישי ולחינוך מוסרי של תלמידיהם.

תפיסת איש החינוך במאה ה-21

- רואה בחינוך הערכי חלק מהותי מתפקידו.
- מבין את משמעות תחום הדעת ואת תרומתו לחיים.
- יודע להתמודד עם סוגיות ערכיות בעולם של טכנולוגיה מתקדמת.
- מעודד שיח מכבד ומתן ביטוי לעמדות שונות.
- יוצר הזדמנויות לבירור ערכי כדי להביא כל תלמיד לבחור בחיים הראויים עבורו.
- מאפשר לכל תלמיד לפתח את זהותו הייחודית בגילוי כבוד לזהויות שונות.
- מתמקצע בתפקיד מחנך כיתת אם הרואה בכיתה קבוצה חברתית וזירה לבירור ערכי.
- יוזם פעילויות חברתיות ומעורב בתחום החברתי.
- מסוגל להכשיר את המורים לעתיד לתפקיד הייעודי של מחנך כיתת אם.

הנחות יסוד

- (1) כל מורה הוא איש חינוך, בין הוא מחנך כיתה בין הוא מורה מקצועי.
- (2) גיבוש תפיסה ערכית חיוני כאחד מרכיבי הזהות המקצועית.
- (3) שיח ערכי תורם לגיבוש זהותו המקצועית של המתכשר להוראה.
- (4) כל מרצה שותף לפיתוח זהותו הערכית של המתכשר להוראה.
- (5) החינוך הערכי הוא חלק אינטגרלי מתכנית הלימודים ומהעשייה היומיומית במכללה, ואינו בא כתוספת להם או כתחום דעת חדש.
- (6) כל מכללה אוטונומית לבחור בדגשים ערכיים המתאימים לקהילה שבה היא נטועה ולחזון של קהילה זו.

מטרות

מטרת-על

לסייע למתכשר להוראה לממש את שליחותו כאיש חינוך בעל מודעות ערכית ובעל נכונות ליזמות חברתית וחינוכית.

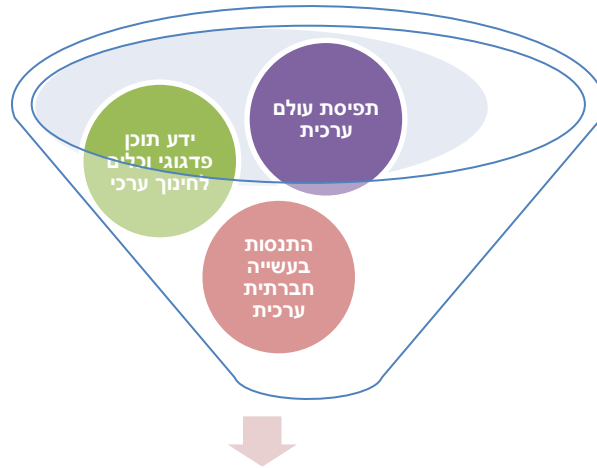
מטרות

- ❖ פיתוח הזהות הערכית של המורה כחלק מהזהות המקצועית שלו.
- ❖ פיתוח ידע פדגוגי לקידום חשיבה ערכית ושיח ערכי בלמידת תחומי הדעת ומעבר לה.
- ❖ יצירת חיבורים בין למידה משולבת ערכים לבין עשייה חברתית משמעותית.

יישום התפיסה המערכתית לחינוך ערכי במוסדות אקדמיים להכשרת מורים

כדי להכשיר את איש החינוך בהתאם לתפיסה המערכתית לחינוך ערכי, אנו מציעים לפעול בדרך הוליסטית בשלושה צירים:

- ציר ראשון: גיבוש תפיסת עולם ערכית.
 - ציר שני: הבניית ידע תוכן פדגוגי ופיתוח דרכי הוראה ייחודיות לפיתוח חשיבה ערכית.
 - ציר שלישי: התנסות מעשית בעשייה חברתית-ערכית.
- פעולה בשלושת הצירים הללו תביא את המתכשר להוראה להבנת הממדים הערכיים ותקנה לו כלים מעשיים לשילובם בעבודתו.

המורה כאיש חינוך

מוסד אקדמי על-פי שיקול

המלצות ליישום: כל דעתו

ציר ראשון: על-פי תפיסת עולם ערכית

אחד היעדים של החינוך הערכי הוא לסייע למתכשר להוראה לגבש את תפיסת עולמו הערכית.

זהות אישית-ערכית היא הדרך שבה אדם מחפש את "החיים הראויים לחיות" (Taylor, 1991). האדם מבנה את זהותו באמצעות בירור התפיסות הערכיות המוקדמות שלו ושל קהילתו ביחס לתפיסות ערכיות של קהילות אחרות.

לצורך זה מומלץ:

- לזהות את העקרונות הערכיים שעומדים בבסיס החזון החינוכי של המכללה ולתת ביטוי לעקרונות אלה בכל העשייה המכללתית.
- לקיים שיח עם הסגל החינוכי במכללה (מורים, מרצים, מדריכים פדגוגיים) לבירור רעיוני ולפיתוח מודעות לערכים ולעמדות של חברי הסגל כבסיס לעיסוק בנושאים אלה עם המתכשרים להוראה על בסיס החזון המכללתי.

ציר שני: ידע תוכן פדגוגי וכלים לחינוך ערכי

לצורך הכשרת המתכשר להוראה לשילוב תפיסת החינוך הערכי בעבודתו החינוכית, חשוב להקנות לו ידע תוכן פדגוגי (Shulman, 1986). משמע: ידע שבאמצעותו המורים יוכלו לזהות רעיונות ערכיים שעולים בתחום הדעת ודרכי הוראה ייחודיות להוראת אותם רעיונות.

לצורך זה מומלץ

- ליצור הזדמנויות לבירור ערכי לצורך גיבוש הזהות הערכית-מקצועית של המתכשר להוראה.
- לעסוק במשמעות תחום הדעת ובתכליתו, בהתייחסות מכוונת לגרעין הערכי שבו.
- ללמד לזהות הזדמנויות לשיח ערכי בהוראת תחומי הדעת.
- ללמד לשלב שיח ערכי בהוראת תחום הדעת, בחינוך החברתי ובתרבות הבית ספרית.

- לשלב מודולות הוראה והנחייה לשילוב היבטים ערכיים בסוגיות הנדונות ולקישורם להתנסות בשדה בהוראת קורסים דיסיפלינריים ואינטרדיסיפלינריים.
 - לשלב בקורסים אופני הוראה המעודדים חשיבה ערכית, כגון: דיוני דילמה, בימות דיון, חברותא, סימולציות.
 - ללמד קריטריונים להערכה המבוססים על חשיבה ערכית בלימוד תחומי הדעת ולאפשר לפרחי ההוראה להתנסות בכך במסגרת ההתנסות.
 - להכשיר את המתכשרים להוראה לניהול שיח בנושאים שנויים במחלוקת.
 - להכשיר את המתכשרים בהוראה לתפקיד מחנך כיתה, שרואה בכיתה קבוצה חברתית וזירה לפיתוח מיומנויות חברתיות ותפיסת עולם ערכית-מוסרית.
 - לעודד עבודות חקר המתייחסות להיבטים ערכיים.
- הציע קורסים ייעודיים המתייחסים להיבטים ערכיים הקשורים בתחומי הדעת, כגון: הבניית זהות לאומית לאורך ההיסטוריה, חינוך לשונות בחברה רב-תרבותית, דילמות ערכיות בעולם המדע, רב-תרבותיות בספרות, במזיקה ובאמנות.

ציר שלישי: התנסות בעשייה חברתית-ערכית

חינוך ערכי משמעותי מתרחש בשלושה היבטים: קוגניטיבי, רגשי והתנהגותי. המעורבות החברתית – הן בקבוצת השווים בכיתה, בבית הספר ובמוסד האקדמי הן בקהילה הסובבת – מוסיפה על למידה בתחומי הדעת ועל שיח ערכי התנסות מעשית במצבי חיים אמיתיים ומפתחת אצל המתכשר להוראה נכונות ליזמות ותחושת שליחות חברתית.

לצורך זה מומלץ

- להקים במוסד האקדמי יחידה למעורבות חברתית, המשלבת בין עשייה חברתית וקהילתית לבין למידה עיונית.
- לקיים קורסים בתחומי הדעת וקורסים המשלבים עשייה חברתית ככלי ללמידה ולהתנסות.
- לשלב את המעורבות החברתית בהכשרה המעשית בתחומי הדעת.
- להכשיר את הסגל בנושאים הקשורים לפיתוח תודעה חברתית והוראה משלבת עשייה חברתית.
- לקיים שיח רפלקטיבי עם המתכשרים להוראה על ההתנסות במעורבות חברתית ועל משמעויותיה הערכיות ולהכשיר אותם לקיים שיח מסוג זה.
- לפתח דרכי הערכה חלופית המשלבת הערכה של התנסות במעורבות חברתית.
- להכיר במעורבות חברתית לצורך השלמת חובות לתואר אקדמי.

המלצה לשאלות לדיון עם סגל ההוראה במוסד האקדמי להכשרת מורים

- כיצד יוצרים חזון משותף המייצג את מגוון האוכלוסיות במוסד (סגל וסטודנטים)?
- כיצד מתמודדים עם יצירת חזון במצב של איחוד מכללות?
- האם כל מרצה במוסד האקדמי הוא איש חינוך?
- כיצד מיצרים שיתופי פעולה בין בעלי תפקידים שונים העוסקים בחינוך חברתי-ערכי במוסד אקדמי להכשרת מורים, כגון: ראש היחידה למעורבות חברתית, דיקן הסטודנטים, ראש היחידה לחיים משותפים?
- כצד מעריכים את העשייה החברתית-ערכית של בעלי תפקידים ושל מתכשרים
- להוראה במוסד אקדמי להכשרת מורים?

- איזה ידע עלינו לפתח כדי לאמץ סטנדרטים ערכיים במוסד?

המלצה לשאלות לדין עם סגל ההוראה במוסד האקדמי להכשרת מורים

- כיצד יוצרים חזון משותף המייצג את מגוון האוכלוסיות במוסד (סגל וסטודנטים)?
- כיצד מתמודדים עם יצירת חזון במצב של איחוד מכללות?
- האם כל מרצה במוסד אקדמי הוא איש חינוך?
- כיצד מיצרים שיתופי פעולה בין בעלי תפקידים שונים העוסקים בחינוך חברתי-ערכי במוסד אקדמי להכשרת מורים, כגון: ראש היחידה למעורבות חברתית, דיקן הסטודנטים, ראש היחידה לחיים משותפים?
- כצד מעריכים את העשייה החברתית-ערכית של בעלי תפקידים ושל מתכשרים להוראה במוסד אקדמי להכשרת מורים?
- איזה ידע עלינו לפתח כדי לאמץ סטנדרטים ערכיים במוסד?

צוות החשיבה הבין-מכללתי

- רכזת צוות החשיבה: בלי לודמיר מרם, נציגת התפיסה המערכתית לקידום חינוך ערכי, מינהל עובדי הוראה
- רכזת צוות "גיבוש התפיסה הערכית של מתכשר להוראה": ד"ר אילנה פאול, ראש המרכז לחיים משותפים, מכללת בית ברל
- רכזת צוות "המורה כאיש חינוך, תהליך הכשרתו": ד"ר ורדה צימרמן, נציגת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי, מכללת גבעת וושינגטון
- רכז צוות "מעורבות חברתית משולבת למידה": ד"ר אדם הישראלי

נציגי צוות החשיבה

- ד"ר וואליד דלאשה, ראש היחידה להתמחות וכניסה להוראה
- ד"ר אושרה דויטש, דיקנית הסטודנטים במכללת תלפיות
- ד"ר עלי ואתד, ראש המכון הערבי, מכללת בית ברל
- ד"ר ראנדה עבאס, דיקנית סטודנטים, המכללה האקדמית הערבית לחינוך
- ד"ר חיה קפלן, ראש אגף כניסה להוראה, מכללת קיי
- ד"ר תמי ראובני, ראשת המחלקה להוראה, מכללת לוויןסקי
- ד"ר שרון רובק, דיקנית סטודנטים, מכללת דויד ילין
- ימית מרסיאנו, נציגת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי, מכללת חמדת הדרום
- עידית פסטרנק, ראש אגף כניסה להוראה, מכללת תלפיות
- שרית סושהים, נציגת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי, מכללת הרצוג
- טל תמיר, ראש מסלול הוראה, מכללת ויצ"ו
- גילי ריי, נציגת עמותת סיכוי לקידום שוויון אזרחי

נציגי צוות החשיבה מטעם משרד החינוך

ד"ר יעל ברנהולץ, מפקחת (בדימוס) מינהל חברה ונוער
חיה פלג, מפקחת (בדימוס) מינהל חברה ונוער
אלירז קראוז, ראש אגף מדעי רוח וחברה, מזכירות פדגוגית
גלי צחור, רכזת התפיסה המערכתית לקידום חינוך ערכי, משרד החינוך
סימא גוטמן, סגנית מנהלת מרכז הדרכה ארצי, אגף תכנים, תכניות הכשרה והשתלמויות,
מינהל חברה ונוער
טלי בן גיגי, מדריכה ארצית להוראת ספרות בתפיסה המערכתית לחינוך ערכי
אילנה פרייטג, מדריכה ארצית באגף לחינוך יסודי

עריכת הנייר: בלי לודמיר מרם וסימא גוטמן

עריכת לשון: אפרת חבה

ייעוץ וליווי של צוות החשיבה

פרופסור חנן אלכסנדר, דיקן הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה
פרופסור תמר אריאב, נשיאת מכללת בית-ברל
פרופסור חנה שחר, ראש מסלול לתואר שני, ראש חוג לתואר שני: פיתוח צוות לתפקידי
הדרכה, מכללת גורדון
פרופסור אסתר יוגב, רקטורית (בדימוס), סמינר הקיבוצים
ד"ר חווה גיא, סגנית הנשיאה לעניינים אקדמיים, מכללת דויד ילין

רוב תודות על תמיכתם בכתיבת נייר העמדה

מר אייל רם, סמנכ"ל משרד החינוך וראש מינהל עובדי הוראה
נח גרינפלד, ראש אגף הכשרה, מינהל עובדי הוראה
ד"ר שרה זילברשטרום, ראש אגף כניסה להוראה, מינהל עובדי הוראה
טליה נאמן, יו"ר הוועדה להטמעת התפיסה המערכתית לקידום חינוך ערכי, ראשת אגף
תכנים, תכניות הכשרה והשתלמויות, מינהל חברה ונוער

נספח מס' 7: מכתב לנשיאי המכללות - רכז התפיסה המערכתית לקידום חינוך ערכי במוסד האקדמי

מדינת ישראל

מינהל עובדי הוראה

אגף הכשרת עובדי הוראה ואגף התמחות וכניסה להוראה

אב תשע"ז, אוגוסט 2017

לכבוד

נשיאי וראשי המוסדות האקדמיים להכשרת מורים

שלום וברכה,

הנדון: רכז התפיסה המערכתית לקידום חינוך ערכי במוסד האקדמי

לפני כשבע שנים הוקמה במשרד החינוך ועדה לקידום "התפיסה המערכתית לחינוך ערכי", בה מיוצגים כל אגפי משרד החינוך. בשנים האחרונות הוקם במכון מופ"ת צוות חשיבה בין-מכללתי שמטרתו לחשוב כיצד להטמיע תפיסה זו במוסדות האקדמיים להכשרת מורים בשלב ההכשרה ובשלב הכניסה להוראה.

מיקוד הצוות בשנה זו היה לגבש נייר עמדה לקידום חינוך ערכי שיוצג בוועדת המתווים – מתווה תעודת ההוראה-ועדת ענבר ודמני.

בכדי לגבש את נייר העמדה הדגימו נציגי המוסדות האקדמיים מודלים ותכניות הפועלים במוסדות השונים, והגו במשותף עקרונות מנחים להפיכת העשייה הערכית-חברתית לאינטגרטיבית ומשמעותית יותר. מטרת המהלך היא לסייע למתכשר להוראה לממש את שליחותו כאיש חינוך, על-פי שלושה היבטים המשולבים זה בזה:

1. גיבוש תפיסה ערכית של המתכשר להוראה.

2. פיתוח ידע תוכן פדגוגי של המתכשר להוראה לקידום חשיבה ערכית בתחומי הדעת.

3. שילוב מעורבות חברתית בלמידה.

בשנה הקרובה ימשיכו הנציגים להשתתף יחד במפגשי משותפים כפורום במכון מופ"ת, מתוך רצון לחשוב יחד כיצד להוביל ולהטמיע עקרונות אלה במוסדות.

על מנת למצב את התפקיד של הנציג כרכז להטמעת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי במוסדו ולאפשר את המשך עשייה, יקצה האגף 1 ש"ש לכל מוסד בעבור הרכז, ואנו ממליצים כי גם אתם תקצו 1 ש"ש לפחות למטרה זו, כך שבהיקף של 2 ש"ש יוכל הרכז להתמקד בהטמעת התפיסה בתוך המוסד האקדמי.

הרכז נדרש להשתתף בקביעות בפורום לקידום החינוך הערכי, המתקיים במכון מופ"ת, בהובלתה של גבי בלי מרם, אשר תעביר אלינו את רשימת הרכזים המשתתפים ובהתאם לכך יועבר תגמול של 1 ש"ש לריכוז. התגמול יועבר מינואר רטרואקטיבית לכל שנת תשע"ח.

בברכה

ד"ר שרה זילברשטרום

מנהלת אגף התמחות וכניסה להוראה

נח גרינפלד

מנהל אגף הכשרת עובדי הוראה

העתיקים:

איל רם, סמנכ"ל ומנהל המינהל

עדי קורסיה, מנהל אגף תקציב במינהל עובדי הוראה

פרופ' רוני לידור, יו"ר רמ"א

ד"ר מיכל גולן, ראש מכון מופ"ת

רות סרלין, ראש ערוץ מפגשי עמיתים

טליה נאמן, יו"ר הוועדה לתפיסה המערכתית במשרד החינוך

בלי מרם, מרכזת הפורום ומובילת הנושא באגף הכשרה ובאגף התמחות וכניסה להוראה

נספח מס' 8: מתווה השתלמויות בחינוך הערכי

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל עובדי הוראה
אגף א' לפיתוח מקצועי

השתלמות מס' 1: לחדרי מורים

שם תכנית ההתפתחות המקצועית: חינוך ערכי ככלי ללמידה משמעותית לצוות בית הספר²

התכנית בקטגוריה של: תפקיד

אוכלוסיית היעד: מורה קבוצת גיל: ז'-ט' אופק חדש

פיקוח: ממלכתי/ממלכתי דתי

מגזר: יהודי/לא יהודי

אפיון: ארצי

א. מטרות התוכנית:

1	לסייע בעיצוב הזהות הערכית, האישית והמקצועית של צוות המורים
2	להכשיר את המורים להטמעת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי בתחומי הדעת
3	לפתח תהליכים ליישום ערכים מובילים בבית-הספר בראייה אינטגרטיבית ובדגש על למידה משמעותית

ב. נושאי התכנית:

1.	גישות שונות בחינוך לערכים, בירור ערכים אישי
2.	ערכי יסוד בחינוך- דמות המחנך, מטרות החינוך וחזון בית הספר
3.	היכרות עם עקרונות, דרכים, וכלים יישומיים להטמעת התפיסה בבית הספר
4.	ניהול דיוני דילמה ככלי לפיתוח החשיבה המוסרית
5.	שילוב ערכים בתכניות לימודים ואורח חיים בית ספרי
6.	עבודה בצוותים מקצועיים לתכנון מערכים והדגמות עמיתים
סה"כ שעות: 30	

ד. תוצאות מצופות:

1.	המורה יגבש תפיסת עולם ערכית אישית ומקצועית ויתרגמה לעשייה חינוכית בתפקידו
2	המורה יכיר את מגוון הכלים, הדרכים והעקרונות להטמעת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי
3	המורה יפתח תהליכים ליישום ערכים מובילים בבית-הספר בראייה אינטגרטיבית ובדגש על למידה משמעותית

קהל היעד: חדרי מורים בבתי ספר יסודי ועל יסודי.

² ישנה השתלמות זהה גם ב"עוז לתמורה"

פירוט נושאי ההשתלמות:

- יצירת סולם הערכים האישי, הקבוצתי והבית-ספרי המניע את הצוות החינוכי בחייו ובעבודתו
- גישות שונות בחינוך לערכים, מטרות החינוך לערכים.
- הקניית כלים ומתודות לשילוב ערכים בתחומי הדעת ובניית מערכי שיעור משלבי ערכים.
- הקניית מיומנויות הנחייה והדרכה לניהול שיח ערכי
- טיפוח החשיבה המוסרית – באמצעות ניהול דיוני דילמה
- כלים לקריאת "המפה הבית ספרית" ובניית צעדים ארגוניים ופדגוגיים להטמעת תכנית אינטגרטיבית מבוססת ערכים
- שילוב תהליכי תיעוד והבניית התחום החברתי-ערכי בראייה אינטגרטיבית תוך ביסוס תהליכי הערכה, משוב ורפלקציה

השתלמות מס' 2: לצוותים מובילים במחוזות או ברשויות

א. מטרות התוכנית:

מטרה	תיאור
1	ללמד את עקרונות התפיסה המערכתית לחינוך ערכי
2	לקדם הוראה אינטגרטיבית המשלבת היבטים ערכיים בתחומי הדעת
3	להקנות כלים לעיסוק אינטגרטיבי בנושאים ערכיים

סיימת היעד: מורה קבוצת גיל: י-י י"ב עוז לתמורה³

מגזר: יהודי/לא יהודי

ממלכתי/ממלכתי דתי

ארצי

ב. נושאי התוכנית:

1	ברור אישי של ערכים וזהות
2	ברור ערכים מובילים בחינוך ובחברה
3	למידת עקרונות התפיסה המערכתית לחינוך ערכי
4	דידקטיקה של עיסוק בערכים בתחומי הדעת
5	ניהול דיוני דילמה ככלי לפיתוח החשיבה המוסרית

³ ישנה השתלמות זהה ב"אופק חדש"

שם התכנית/ ההתפתחות המקצועית: הכשרת מנחים לשילוב ערכים בתחומי הדעת- שלב ב'

מס' מתווה: 1802 התכנית בקטגוריה של: תפקיד

אוכלוסיית היעד: מורה קבוצת גיל: י-יב' עוז לתמורה

פיקוח: ממלכתי/ממלכתי דתי

מגזר: יהודי/לא יהודי

אפיון: ארצי

ד. תוצאות מצופות:

א. מטרת התוכנית:

1	להעמיק בעקרונות התפיסה המערכתית לחינוך ערכי	שתלמים ירכיבו את עקרונות התפיסה המערכתית לחינוך ערכי ודרכים ליישומם בחינוך
2	לקדם הוראה אינטגרטיבית המשלבת היבטים ערכיים בתחומי הדעת	שתלמים י
3	להרחיב את ארגז הכלים לעיסוק אינטגרטיבי בנושאים ערכיים	שתלמים י

ב. נושאי התכנית:

1	העמקת הברור האישי של ערכים וזהות
2	דידקטיקה של עיסוק בערכים- הרחבת ארגז הכלים
3	הובלת צוות לשינוי מערכת- רתימת שותפים והתמודדות עם התנגדויות
4	למידה מהצלחות
5	השראה לעיסוק ערכי- חינוכי
סה"כ שעות: 30	

ד. תוצאות מצופות:

1	המשתלמים יעמיקו בעקרונות התפיסה המערכתית לחינוך ערכי ובדרכים ליישומם בחינוך
2	המשתלמים יקדמו תהליכים חינוכיים וארגונים ליישום התפיסה במערכת החינוך
3	המשתלמים ישלבו את הכלים שרכשו בקורס בעבודתם החינוכית

פירוט נושאי ההשתלמות:

- ברור ערכי ויצירת סולם ערכים אישי ומקצועי
- גישות שונות בחינוך לערכים
- היכרות עם התפיסה המערכתית לחינוך ערכי
- חוק החינוך הממלכתי, מטרת החינוך והערכים הטבועים בהם
- חזון בית הספר – מהלכה למעשה

- שילוב ערכים בתחומי הדעת – הדגמה ושיח עם מפמ"ר
- חילוץ ערכים וסוגיות מוסריות מטקסט כתוב בתחומי הדעת ובאקטואליה
- ניהול דיוני דילמה לקידום חשיבה מוסרית
- היכרות עם תכנית קש"ר (שפ"י)
- תרבות ארגונית מקדמת ערכים

נספח מס' 9: כלים ומיומנויות להטמעת החינוך הערכי – דוגמות לפעילויות, מינהל חברה ונוער

הצעות לפעילויות לבירור ערכי

פעילות מס' 1

שאלה פתוחה: בירור ערכי יכול להתחיל בשאלה אישית שכל אחד מתבקש להרהר בה, ובדין הקבוצתי המנחה שואל שאלות מבהירות. לדוגמה: חשבו על ערך שרכשתם בבית ההורים. רשמו את הערך. המנחה מקצה זמן נינוח למשתתפים לרשום לעצמם את הערכים.

כל משתתף בתורו משתף את הקבוצה בערך שבחר, והמנחה שואל שאלות מבהירות, למשל:

- כיצד קיבלתם את הערך? (התנהגות ההורים, סיפורים משפחתיים, שכר ועונש)
- מה משמעות הערך הזה בחייכם האישיים?
- כיצד ערך זה בא לידי ביטוי ביומיום שלכם?
- האם חשוב לכם להעביר את הערך גם לילדכם או לתלמידיכם? מדוע? כיצד תעבירו את הערך?
- באילו קשיים אתם נתקלים בהתמודדות על הערך?
- האם ערך זה רלוונטי עבורכם תמיד?

פעילות מס' 2

בירור ערכי באמצעות קלפים

בפעילות זו יש להיעזר ב"קלפי ערכים": חפיסת קלפים שעל כל קלף בה כתוב ערך. יש סוגים שונים של קלפים כאלו, למשל: "מה שחשוב... משחק ערכים" של פרופ' שמעון דולן ואבישי לנדאו (אפשר לרכוש בחנויות ספרים או באינטרנט ואפשר לשאול ממרכז ההדרכה המחוזי). היתרון הבולט של פעילות זו הוא הבחירה וההעדפה בין ערכים, ערך נבחן בחשיבותו בעיקר בהתנגשותו בערך אחר. לכן, במהלך המשחק, המשתתפים נאלצים להכריע כל פעם בחשיבות ערך ביחס לערכים אחרים. בחירה זו גורמת תסכול, אך גם מעוררת בירור אישי וקבוצתי מפרה ומעניין.

מהלך הפעילות

- א. מחלקים את המליאה לקבוצות בנות 4-5 משתתפים.
- ב. כל קבוצה מקבלת חפיסת קלפים.
- ג. כל משתתף מקבל חמישה קלפים בחלוקה אקראית ופותח אותם.
- ד. באמצע מונחת ערמת הקלפים הנותרת (קופה).
- ה. על כל משתתף להגיע בסיום המשחק למצב שבידו חמישה קלפי ערכים שאתם הוא מזדהה במיוחד.
- ו. כל משתתף מרים בתורו קלף מהקופה ומחליט אם לזרוק אותו או לקחת אותו ולזרוק את אחד מהקלפים שבידו.

- ז. במהלך המשחק, אפשר לעבור למשחק פתוח – שבו חושפים את הקלפים ואת ההתלבטויות.
- ח. כל משתתף מדרג את חמשת הקלפים שנשארו בידיו בסוף לפי סדר חשיבות.
- ט. מבקשים מכל אחד לזרוק לקופה את שני הקלפים פחותי הערך בעיניו (בקבוצה של ארבעה משתתפים) או את שלושת הקלפים פחותי הערך (בקבוצה של חמישה משתתפים).
- י. משימה קבוצתית: על הקבוצה לבחור חמישה ערכים שנראים בעיניה חשובים ביותר ולדרגם לפי סדר חשיבות.

במליאה: כל קבוצה מציגה את הערכים שבהם בחרה.

שאלות לדיון

- איך הערכים הנבחרים באים לידי ביטוי בעבודה ובחיים האישיים?
- האם היו התלבטויות במהלך המשחק? הדגימו. האם היו חילוקי דעות? פרטו.
- האם הייתם מופתעים מבחירתכם ומבחירת חבריכם?
- האם הערכים שנבחרו הם ערכים המתאימים לכם בעבודה? כאנשי משפחה? לחייכם האישיים?
- האם נבחר בערכים שונים במעגלים שונים בחיינו?
- האם הייתם מוכנים לחקוק על דגל העבודה שלכם את חמשת הערכים הנבחרים? מדוע?
- האם בית הספר שבו אתם עובדים מזהה עם הערכים שבחרתם? פרטו.
- האם יש לפעמים התנגשות בין ערכי בית הספר לערכים שבהם בחרתם? פרטו.
- איזה ערך הייתם רוצים להוסיף? להוריד?

סיכום

אם הפעילות נערכה בחדר מורים או בקבוצה בעלת מטרות משותפות, אפשר לרשום את הערכים הנבחרים ולהמשיך בדיון על ערכי הארגון הראויים והרצויים. אם לא (למשל, בהשתלמות מחוזית או בסדנה ייעודית), אפשר לשאול: האם הייתם עורכים פעילות כזו בבית הספר או בארגון שבו אתם עובדים? במה לדעתכם היא הייתה שונה?

בירור ערכי חינוכי-מקצועי

פעילות מס' 1

מטרות החינוך על-פי חוק החינוך הממלכתי 1953 ו-2004

בפעילות זו, נעיין בחוק החינוך הממלכתי, שבו מפורטות מטרות החינוך בישראל. נבקש לזקק את הערכים הגלומים במטרות אלו ולבחון את תפיסתנו ביחס אליהם. הפעילות מעוררת שיח

ערכי המבחר וממשיג, ליחיד ולקבוצה, ערכים שאולי נשחקו עם השנים. בנוסף, הכרת לשון החוק מעוררת עניין רב בקרב אנשי חינוך כי לעתים הם אינם מודעים לה.

מהלך הפעילות

- א. המנחה מחלק לכל משתתף דף עם מטרות החינוך מ-1953 ועם תיקון החוק מ-2000 ומ-2004.
- ב. המנחה מבקש מהמשתתפים להתבונן בדף ולהשוות בין המטרות שנוסחו ב-1953 לאלו שנוסחו ב-2004 – במה הן דומות ובמה הן שונות. ממה, לדעתכם, נובעים הבדלים אלו? כיצד משקפים ההבדלים את השינויים בחברה הישראלית? (שינויים תרבותיים ודמוגרפיים, מקומיים וגלובליים. אפשר להסב את תשומת לב המשתתפים לחקלאות, ליחס למיעוטים, לערכים אינדיבידואליים, למעבר ממדינה בהתהוות ובהישרדות למדינה יציבה ומשגשגת ועוד).

בזוגות

המנחה יבקש מכל זוג לקרוא את סעיפי החוק (המעודכן) ולכתוב:

- אילו ערכים נמצאים בכל סעיף?
- דרגו את הסעיפים השונים בחוק: שניים-שלושה החשובים ביותר לדעתכם, שניים-שלושה שאפשר לוותר עליהם לדעתכם.

במליאה

המנחה מבקש מהזוגות לשתף במחשבות שעלו בהם. בכל התייחסות לסעיף מסוים, המנחה ישאל את כל הקבוצה שאלות מבהירות:

- אילו ערכים נמצאים בסעיף זה?
 - האם סעיף זה וערכים אלו חשובים? נמקו.
 - האם מישהו מסכים מאוד עם הנאמר או מתנגד לו בתוקף? פרטו.
- לסיום, המנחה ישאל שאלות רפלקטיביות, למשל:
- במה תרמו לכם הפעילות והדיון?
 - האם למדתם על עצמכם או על זולתכם דבר חדש?

פעילות מס' 2

ערכי היסוד בחינוך הערכי וחזון בית הספר הלכה למעשה

לפעילות זו, יש להצטייד מראש בחזון בית הספר (אם היא נערכת בהשתלמות, על כל משתלם להביא עמו עותק של חזון בית הספר שלו). בפעילות, נבחן את המרכיבים הערכיים של החזון ואת יישומם בחיי בית הספר. כמו בפעילות הקודמת, גם כאן הבלטת הערכים והדיון הערכי על מסמכים מוכרים מאפשרים מבט ביקורתי ורפלקטיבי והבהרת ערכים אישיים וארגוניים. אפשר לקיים את שתי הפעילויות (מטרות החינוך וחזון בית הספר) במפגש אחד.

מהלך הפעילות

חלק ראשון: ערכי יסוד בתפיסה המערכתית

1. המנחה מחלק למשתתפים את ערכי היסוד של התפיסה המערכתית לחינוך ערכי:

- ערכי מורשת ותרבות יהודית וציונית או ערכי מורשת ותרבות ייחודיים.
- מחויבות למדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
- כבוד האדם, אהבת האדם וזכויות האדם.
- צדק חברתי, סולידריות ומעורבות חברתית ואזרחית.
- אהבת דעת, חקר וסקרנות ופיתוח מלוא יכולתו של התלמיד.

המנחה מסביר שערכים אלו גובשו בוועדה משרדית והם נובעים ממגילת העצמאות ומחוק החינוך הממלכתי.

2. המנחה מבקש מכל משתתף לדרג לעצמו את חמשת הערכים לפי תפיסת עולמו.

3. שיתוף במליאה: המשתתפים מנמקים את העדפותיהם, והמנחה שואל שאלות הבהרה כמו:

• מדוע ערך זה חשוב לך?

• במה התלבטת? במה היית בטוח בעצמך?

4. המנחה מסביר למשתתפים שחמש קבוצות הערכים משקפות תפיסות עולם ערכיות, מעין נקודות מוצא שמהן אנו מגבשים את סולם הערכים האישי והמקצועי. עם זאת, יש חשיבות רבה לאיזון בין קבוצות ערכים אלו.

סכנות	קבוצת ערכים	ערך יסוד
ביטוי קיצוני של תפיסות עולם פרטיקולריות הוא פונדמנטליזם, לכן יש חשיבות באיזון בין ערכים אלו וערכים אוניברסליים.	ערכי תרבות פרטיקולריים – לכל תרבות יש ערכים פרטיקולריים המייחדים אותה. לאדם יש צורך להגדיר את עצמו על בסיס של השתייכות תרבותית ושל מסורת לאומית או דתית, במיוחד ביחס לתהליכים גלובליים.	• ערכי מורשת ותרבות יהודית וציונית או ערכי מורשת ותרבות ייחודיים
ביטוי קיצוני של ערכים אלו הוא משטרים טוטליטריים המעדיפים את טובת המדינה על פני ערכים אישיים, תרבותיים ואנושיים.	ערכים אזרחיים – ערכים הנובעים מעצם ההשתייכות לישות מדינית חוקתית.	• מחויבות למדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

ביטוי קיצוני של תפיסות עולם אלו הוא חוסר השתייכות פרטיקולרית לתרבות או לחברה.	ערכים אוניברסליים הנובעים מתפיסות עולם מוסריות של צדק ושל הוגנות.	<ul style="list-style-type: none"> כבוד האדם, אהבת האדם וזכויות האדם
ביטוי קיצוני של תפיסות עולם אלו הוא סוציאליזם קיצוני או קומוניזם. תפיסות שאינן רואות את היחיד אלא במשמעותו למען הכלל.	ערכים חברתיים, סוציאליים – מייצגים תפיסות עולם של מחויבות לקהילה ולחברה, של תרומה לאחר ושל שוויון זכויות.	<ul style="list-style-type: none"> צדק חברתי, סולידריות ומעורבות חברתית ואזרחית
ביטוי קיצוני הוא התנערות מכל מחויבות חברתית, מוסרית, חוקית או נורמטיבית.	ערכים אינדיבידואליים – תפיסות עולם שלפיהן הפרט במרכז ובחירותיו והעדפותיו חופשיות.	<ul style="list-style-type: none"> אהבת דעת, חקר וסקרנות ופיתוח מלוא יכולתו של התלמיד

אם כך, למרות שלכל אחד "נקודת מוצא" שונה החשיבות טמונה ביכולת לאזן בין קבוצות הערכים ולפתח סובלנות והכלה גם לתפיסות עולם שונות.

חלק שני: חזון בית הספר

1. המנחה שואל במליאה כיצד נכתב חזון בית הספר, מתי הוא נכתב ומי היה שותף בכתיבתו. בקבוצה הטרוגנית (נציגים מבתי ספר שונים), אפשר ללמוד הרבה מתהליכים שנעשו בבתי ספר אחרים. לעתים החזון נכתב בתהליך ארוך ששיתף תלמידים, מורים, הורים ועוד, ולעתים החזון לא השתנה במשך עשורים וכבר איש אינו יודע מתי נכתב ומי כתב אותו.
2. המנחה מחלק את המשתתפים לקבוצות עבודה. הקבוצות צריכות להיות בעלות מאפיינים זהים, למשל: צוות שעובד באותו בית ספר או בבתי ספר בעלי אופי דומה (שלב גיל, סוג פיקוח, גודל).
3. כל קבוצה תעיין בחזון בית הספר שלה (אפשר למצוא את המסמכים באינטרנט) ותבחן אילו ערכים נמצאים בחזון (לעתים החזון מנוסח בשפה של ערכים ולעתים הערכים סמויים).
4. המנחה מבקש מכל קבוצה לבחון אילו מערכי היסוד של התפיסה, שבהם עסקנו בחלקה הראשון של הפעילות, נמצאים בחזון בית הספר ואילו נעדרים ממנו. אפשר לדון בקבוצות בשאלות שונות: מדוע יש ייצוג לקבוצה אחת של ערכים על פני אחרת בבית ספרנו? מה הדבר משקף?
5. המנחה מבקש מכל קבוצה לרשום אילו פעולות ופעילויות מתקיימות בבית הספר במטרה ליישם ולהטמיע את הערכים המופיעים בחזון בית ספר.

במליאה, המנחה מבקש מהקבוצות לשתף בממצאים ושואל:

- אילו ביטויים של חזון בית הספר מתקיימים הלכה למעשה?

- האם יש ערכים שבית הספר מכוון אליהם על אף שאינם מופיעים בחזון? מדוע, לדעתכם, הם אינם מופיעים בו?
- האם יש ערכים המופיעים בחזון אך אינם באים לידי ביטוי בפעילות בית הספר? מה גורם לכך?
- האם למדתם משהו חדש על בית הספר ועל הערכים המובילים אותו בעקבות פעילות זו?

קידום חשיבה מוסרית באמצעות דיוני דילמה

מתוך החוברת: "ניהול דיוני דילמה לקידום החשיבה המוסרית", בהוצאת מינהל חברה ונוער, משרד

החינוך

קידום חשיבה מוסרית הוא אחת מאבני היסוד של התפיסה המערכתית לחינוך ערכי. עקרונות החשיבה המוסרית וניהול דיונים בדילמות מוסריות נשענים על ממצאיהם של לורנס קולברג וממשיכיו. בקידום חשיבה מוסרית, יש חשיבות רבה לחינוך לאזרחות טובה, למעורבות חברתית ולשאיפה מתמדת לערכי צדק והגינות. דיונים בדילמות מוסריות – בעקביות ובשיטתיות, בשיעורים בתחומי הדעת, בשיעורי מחנך ובסדנות יזומות – מפתחים בתלמידים כישורי חשיבה מסדר גבוה, יכולת הנמקה על בסיס ערכי ותפיסת עולם אישית וחברתית מגובשת.

מטרות הדיונים בדילמות מוסריות

1. קידום החשיבה המוסרית לשלבים גבוהים יותר בסולם קולברג.
 2. קידום הבנה של ערכים דמוקרטיים ואת יישומם בחברה.
 3. צמיחה אישית וטיפול הערכה עצמית.
 4. פיתוח מיומנויות דיון, כגון: הקשבה, התבטאות, נקיטת עמדה מנומקת, עבודה בקבוצות קטנות.
 5. רכישת ידע נוסף במקצועות הלימוד ובנושאים שעל סדר היום הציבורי.
- קולברג, כמו פיאג'ה לפניו, האמין שהתפתחות מוסרית היא תוצאה של התפתחות קוגניטיבית של האדם ושל התנסויותיו החברתיות. במטרה להגיע לחקר החשיבה המוסרית של האדם, העמיד קולברג את נחקריו במצב של קונפליקט מוסרי, זאת באמצעות דילמות מוסריות.
- לפי הגדרתו של קולברג: **דילמה מוסרית היא מצב שבו יש התנגשות בין ערכים ונדרשת הכרעה.**
- קולברג מצא כי החשיבה של בני האדם מתפתחת בשלבים ועל-פי רצף קבוע, כאשר כל שלב הוא מסד לשלב הבא אחריו. הוא זיהה שישה שלבים, השונים זה מזה במהותם.
- מחקרים שקיים קולברג, בסיוע עמיתים, ברחבי העולם העלו כי שלבי החשיבה הם אוניברסליים. מחקר המשך של רוברט סלמן הניב את הגדרות של הפרספקטיבה החברתית האופיינית לכל שלב חשיבה:

א-כח החשיבה המוסרית א-כח קולמרה והפרספקטיבה החברתית א-כח סלמן

שלב	מאפייני החשיבה המוסרית והמניע העיקרי לפעולה	הפרספקטיבה החברתית
שלב 1 אוריינטציה של עונש וציות	הימנעות מעונש ורצון לקבל גמול, ציות לסמכות חזקה.	- לאדם פרספקטיבה של פרט בודד, הרואה את טובת עצמו בלבד. - הפרט אינו מסוגל להכיר בכך שלזולת יש צרכים השונים משלו.
שלב 2 אוריינטציה של כדאיות	הפרט רואה את הזולת רק כעשוי להועיל לו בסיפוק צרכיו: "שמור לי ואשמור לך".	- הפרט מודע לכך שלכל אדם יש אינטרס שאותו הוא שואף להשיג. - "הטוב" מוגדר מנקודת המבט של טובת הפרט בלבד.
שלב 3 אוריינטציה של שותפות בין-אישית בקבוצה	- רצון להיות "אדם טוב", המקובל בקבוצה והרגיש לצורכי חבריה. - קונפורמיות לנורמות הקבוצה. - דאגה ליחסי קרבה בין חברי הקבוצה על בסיס של כבוד, נאמנות, אמון והכרת תודה.	- הפרט מתמקד בשייכות שלו לקבוצה מוגדרת. יש מודעות לרגשות אחרים. - הסכמות וציפיות הדדיות בקבוצה מקבלות עדיפות על פני האינטרס האישי. - לפרט אין עדיין יכולת לראות מערכת חברתית שלמה.
שלב 4 אוריינטציה לחברה ולחוקיה	- מחויבות לשמירה על החוק לשם הבטחת הסדר החברתי התקין. - תרומה לטובת החברה.	- הפרט רואה את טובת החברה כולה.
שלב 5 אוריינטציה חברתית על בסיס ערכי	- מחויבות לערכים שהוסכמו באמנה חברתית (כמו בחוקה האמריקאית). - החברה דנה בתיקונים לחוקים מתוך מחויבות לערכים ועל-פי העיקרון של "הטוב ביותר למספר הגדול ביותר של אנשים".	- העמדת הערכים כבסיס לסדר היום החברתי בעולם.
שלב 6 אוריינטציה לצדק אוניברסלי	- מחויבות לערכים מוסריים אוניברסליים של צדק, שוויון, ערך האדם וכבוד האדם.	- העמדת הצדק האוניברסלי במרכז.

(הטבלה מתוך החוברת: "לקראת קהילה הוגנת", ד"ר יעל ברנהולץ וחיה פלג, משרד החינוך, מינהל חברה ונוער, 2014)

בעקבות ממצאי מחקרים של משה בלאט ואדווין פנטון, פותחה מתודה לניהול דיונים בדילמות מוסריות במטרה לקדם את החשיבה המוסרית. המתודה כוללת תהליך מובנה בן חמישה צעדים לניהול דיון:

<ul style="list-style-type: none"> • הקראת הדילמה וביורור הערכים המוסריים המתנגשים בה. 	צעד ראשון
<ul style="list-style-type: none"> • נקיטת עמדה אישית בכתב ביחס לפעולת "הגיבור הראשי" וכתובת שני נימוקים עיקריים. • חלוקה לקבוצות קטנות שחבריהן נקטו עמדה זהה. 	צעד שני
<ul style="list-style-type: none"> • דיונים בקבוצות קטנות בניסיון להגיע להסכמה קבוצתית על שני נימוקים עיקריים. • רישום החלטות הקבוצה על הלוח או על בריסטול וציון דעת המיעוט. 	צעד שלישי
<ul style="list-style-type: none"> • דיווח ודיון במליאה בהנחיית המנחה, בשימוש בשאלות הבהרה. 	צעד רביעי
<ul style="list-style-type: none"> • המשתתפים מתבקשים להעריך מחדש את עמדותיהם, כגון: "האם שמעת נימוק חדש אשר לא חשבת עליו?" ולסיום: "איך הרגשת בדיון?" 	צעד חמישי

מתוך: "ניהול דיוני דילמה לקידום החשיבה המוסרית", ד"ר יעל ברנהולץ וחיה פלג, משרד החינוך, מינהל חברה ונוער, 2003)

חשוב להדגיש כי ניהול דיוני דילמה דורש מיומנויות הנחיה ותרגול. אפשר להירשם להשתלמויות עומק המתקיימות במרכזי ההדרכה של מינהל חברה ונוער להכרת הגישה ולרכישת מיומנות ליישומה.

הוראה ולמידה מונחות ערכים דרכי הוראה וכלים

1. **תרגילי עמדות** – תרגיל עמדות הוא אמצעי להפעלת תלמידים המאפשר בנייה וגיבוש של עמדות ושל ערכים של היחיד או של הקבוצה. ביורור העמדות נעשה באמצעות סוגיות שנויות במחלוקת

ובאמצעות דילמות ערכיות, והוא מאפשר דיאלוג ונקיטת עמדה לאחר חשיבה ביקורתית. היחשפות למגוון דעות מפתחת ומעודדת סובלנות וכבוד לזולת ומכשירה את הלומד לחיים בחברה פלורליסטית. תרגילי העמדות מבוססים על שיטה של הבהרת ערכים. תרגילי עמדות מיועדים לסייע לתלמידים להבהיר לעצמם את עמדותיהם ואת תפיסותיהם הערכיות ולבדוק את ההתנהגויות הנובעות מהעמדות שבהן נקטו. בתהליך בירור הערכים, התלמיד נחשף למגוון עמדות ונקודות מבט של עמיתיו, ובאמצעותן בוחן מחדש את עמדותיו. דוגמות:

חשוב לי לחיות בישראל: מסכים מאוד / מסכים / יושב על הגדר / מתנגד / מתנגד מאוד, כי...

חשוב לזכור את השואה: מסכים מאוד / מסכים / יושב על הגדר / מתנגד / מתנגד מאוד, כי...

2. **דיוני דילמה** – כפי שהודגם בהרחבה בסעיף הקודם. תפקיד המורה הוא לאתר סוגיות ערכיות העולות מתכנית הלימודים ומהאקטואליה ולפעול כמתערב סוקרטי המאתגר את תלמידיו. זאת באמצעות שאלות להבהרת העמדות, לחידוד הקונפליקט המוסרי, לחיפוש הנמקות, לבדיקת התוצאות הכלליות של העמדות הערכיות שהובעו ולבדיקת מידת תקפותן בסיטואציה משתנה. דוגמות לדילמות אפשר למצוא בחוברת "ניהול דיוני דילמה" בפורטל מינהל חברה ונוער.

3. **במה לדין פומבי בבית הספר** – במת דיון היא מסגרת לדין פומבי מובנה בנושא שנוי במחלוקת. הנושא יכול להיות אקטואלי או כל נושא אחר מתחומי הלימוד שיש בו רלוונטיות לחיי התלמידים. הדיון נערך בפני קהל ובשיתופו. את הדיון מנהל יושב ראש שנבחר למטרה זו, לצדו כמה דוברים שהתמחו בבעיה הנדונה והמייצגים עמדות שונות בנושא.

כדי למנוע הקשבה פסיבית של קהל התלמידים וכדי לאפשר לכולם הזדמנות ללמידה משמעותית, נערך בכיתות דיון מקדים בנושא. התלמידים מגיעים לאולם לאחר שרכשו ידע בנושא והם מוזמנים להשתתף בדיון בהצגת שאלות לדוברים או בהבעת דעה. המורים משתתפים בדיון הן כמציגי עמדות בפנל והן כמגיבים מן הקהל. במידת הצורך, עליהם לשאול שאלות הבהרה ולסייע למיקוד הדיון. דוגמות לשאלות: שימוש בטלפונים חכמים בבית הספר – בעד או נגד? קטיפת פרחים מוגנים – בעד או נגד? הצטרפות למרד החשמונאים או למרד הגדול – בעד או נגד?

4. **שיג ושיח (דיבייט, Debate)** – הדיבייט הוא פעילות מאורגנת של ויכוח פורמלי בעל פה על נושאים חברתיים ואזרחיים השנויים במחלוקת. מטרתה היא לפתח את היכולות הרטוריות של המשתתפים. הדיבייט מאפשר למשתתפים לשפר משמעותית את כושר השכנוע שלהם ואת עמידתם מול קהל. הוא מפתח חשיבה מסודרת, הקשבה ביקורתית ותרבות דיון. התלמידים המשתתפים בדיבייט רוכשים כלים שמסייעים להם להבין ולהפנים נושאים חברתיים ואזרחיים ושמפתחים בהם יכולות אישיות לשימוש גם בעתיד. הדיבייט נערך במתכונת תחרותית, ברמה מקומית וארצית, כאשר בכל ויכוח משתתפות שתי נבחרות המציגות בצורה מובנית עמדות מנוגדות בסוגיה הנדונה. דוגמות לנושאים: ביטול בחינות הבגרות, ביטול הזרמים בחינוך.

5. **משפט מבויס** – משפט מבויס הוא כלי לימודי המאפשר לקבוצה של תלמידים לדמות הליך משפטי אגב התמודדות עם סוגיה שנויה במחלוקת. המשפט המבויס מייצר חוויה ייחודית אשר מזמינה את התלמידים להעמיק בתחום הדעת, לפתח יכולות חשיבה מסדר גבוה, להתנסות בניסוח טיעונים

משכנעים ולוגיים התומכים בדעה או מתנגדים לה ולתרגל מיומנויות של עמידה בפני קהל ושל עבודת צוות. המשפט מאפשר לתלמידים המשתתפים בו התנסות ייחודית בתפקיד כלשהו מעולם המשפט: עורך דין, סגור, שופט וכדומה, בהתייחסות לנושא מתוך תחום הדעת.

עשרה תלמידים, אשר המורה בוחר בהם, מנתחים את המצב המשפטי בקבוצות – אחת לייצוג העותרים (או התובעים) והשנייה לייצוג המשיבים (או הנתבעים) ולאחר מכן מייצגים את הצדדים בהליך. שאר תלמידי הכיתה משמשים כחבר מושבעים, על-פי קריטריונים מובנים ומוכתבים מראש. בסיום תהליך העבודה, נערך משפט פומבי מבוים בפני הכיתה. למשפט מוזמנים תלמידים, הורים, מורים ומכובדים נוספים. לכל צד יינתן זמן קצוב להצגת טיעונו, ובסיום המשפט ינתן פסק דין. דוגמות לנושאים למשפט מבוים: דמותו של הורדוס, דמותה של אנטיגונה.

שיח ערכי על בסיס לימוד טקסט מטרות

המשגה ושיום ערכים באמצעות טקסטים.

הקניית כלים להתבוננות ערכית-ביקורתית.

מהלך הפעילות

פעילות זו יכולה להתבצע על כל טקסט אשר מועלית בו סוגיה ערכית: קטע מתוך ספר לימוד, יצירה ספרותית, כתבה אקטואלית ועוד.

שלב ראשון: פתיחה

סבב התייחסות אישית לנושא הטקסט או לסוגיה העולה ממנו.

שלב שני: עבודה בזוגות

מחלקים לכל זוג את הטקסט ורשימת שאלות.

❖ לעתים רצוי לערוך קריאה משותפת ומבארת טרם העבודה בזוגות (בהתאם למרכבות הטקסט).

❖ המורה יבחר בשאלות הרלוונטיות לטקסט.

שלב שלישי: איסוף

אוספים את התשובות לשאלות:

1. מהי השאלה או הסוגיה שבה עוסקת הכתבה?
2. מהי עמדת הכותב? כיצד זיהיתם אותה? מהם נימוקיו?
3. אילו עמדות אחרות אפשר לנקוט ביחס לסוגיה?
4. מהי עמדתכם כקוראים? מסכימים עם עמדת הכותב או לא? נמקו.
5. אילו ערכים באים לידי ביטוי בטקסט?

שלב רביעי: דיון מסכם

מה למדתם מפעילות זו על קריאת טקסטים? על עצמכם כקוראים?

מבחר שאלות לקידום שיח ערכי על בסיס טקסט

1. עיינו בכותרת: מה אפשר ללמוד ממנה על הנושא הכתוב?
2. קראו את הטקסט.
3. אילו רגשות מעורר הכתוב?
4. נסחו את הסוגיה או את השאלה הנדונה בטקסט.
5. מהם המניעים של האנשים העומדים מאחורי האירועים והתופעות המופיעים בטקסט?
6. מהן ההנחות של הכותב ביחס לקהל הקוראים שלו?
7. מהי נקודת המבט של הכותב? מהי עמדתו בסוגיה הנדונה?
8. על אילו עובדות הוא מבסס את עמדתו?
9. אילו טיעונים הוא מעלה כדי לנמק את עמדתו?
10. באילו מילים טעונות הוא משתמש כדי לשכנע בעמדתו?
11. איזו עמדה נגדית (או עמדות נגדיות) אפשר להציע בסוגיה הנדונה?
12. הציעו נימוקים התומכים בעמדה הנגדית.
13. מהו הערך, או הערכים, העומדים בבסיס עמדת הכותב? אילו ערכים מתנגשים עולים בטקסט?
14. מה דעתכם בסוגיה הנדונה? האם אתם תומכים בעמדת הכותב? נמקו.
15. אילו רעיונות יצירתיים עולים בראשכם בעקבות קריאת הטקסט?
16. מה דעתכם על הכתוב? מה עבר עליכם במהלך הקריאה? כיצד הקריאה השפיעה עליכם?

תרבות ארגונית מקדמת ערכים

הצעה זו לפעילות מתאימה לבתי ספר המשלבים ערכים בקביעות, במובחן ובגלוי. הפעילות יכולה להתקיים רק כאשר השפה הבית ספרית כבר מוכוונת ערכים וכאשר נבחרו כבר ערכים מובילים לבית הספר.

מטרת הפעילות

דיון בדבר נוכחות הערכים המובילים בתרבות הארגונית לשם הגברת יישומם בזירות השונות בבית הספר.

קהל יעד

צוותים מובילים בבית הספר.

מהלך הפעילות

1. המנחה שואל: מהי תרבות? אילו מרכיבים יש בתרבות?

2. המנחה כותב את התשובות העולות מהקבוצה, למשל: שפה, נורמות, טקסים, סיפורים.
3. המנחה מבקש מהמשתתפים לכתוב את הערכים המובילים של בית הספר. ערכים אלו יכולים להופיע בחזון בית ספר או בתכנית העבודה השנתית.

3. המנחה מציג את המודל הארגוני של אדגר שיין, מודל בעל שלוש רמות הכרתיות של תרבות ארגונית, המופיע בספרם של אבישי לנדאו ושמעון דולן "אימון על פי ערכים" (דולן ולנדאו, 2015, עמ' 146-147):

- הרמה הראשונה והשטחית מתייחסת לתכונות ארגוניות שצופה בלתי-מעורב יכול לחוש בהן: נראות המקום, תגמולים והכרה גלויים, יחסי גומלין בין חברי הארגון ועם גורמים מבחוץ.
- הרמה השנייה עוסקת בתרבות המוצהרת של חברי הארגון: סיסמות, הצהרות וערכים אישיים ומקצועיים שבאים לידי ביטוי בארגון. התנהגות ארגונית זו מתגלה בראיונות, בשאלונים ובחקר הארגון.
- הרמה השלישית והעמוקה מתייחסת להנחות שבשתיקה. גורמי תרבות שאינם נראים או מזהים בבירור ובמודע. חברי הארגון אינם מודעים תמיד לגורמים אלו, אך מסתגלים לקיומם ובכך ממשיכים לקיים אותם.

4. המנחה מבקש מהמשתתפים להתחלק לזוגות או לשלושות ולבחון: במה באים לידי ביטוי הערכים המובילים במרכיבי התרבות של בית הספר ביחס למרכיבי תרבות שהעלנו בתרגיל הראשון וביחס למודל של שיין. למשל:

- האם הערכים מופיעים בשפה הבית ספרית – הגלויה והסמויה?
- האם ערכים אלו באים לידי ביטוי בתקנון ובקובץ החוקים המוצהרים של בית הספר?
- איזה מקום יש לערכים בסדיריות שמקיים בית הספר (למשל בישיבות צוות ובפורומים שונים)?
- האם לערכים יש ביטוי ביחסי הגומלין בין אנשי הצוות וביניהם לבין התלמידים? האם יש העצמה של חברי הצוות?

5. המנחה מקציב זמן לדיון עמוק ונינוח בסוגיות רגישות אלו, ולסיום שואל:

- האם תמונת המצב שגיליתם מספקת אתכם? אם לא, בידי מי היכולת לשנות אותה?
- איזו השפעה יש לתמונת מצב זו על התלמידים בבית הספר?
- אילו מטרות ויעדים תציבו לשנה הבאה ביחס לתרבות הארגונית בבית הספר?

**נספח מס' 10: מחוון לחינוך ערכי במיטבו
התפיסה המערכתית לחינוך ערכי – מדדי ביצוע בבתי הספר**

חינוך ערכי במיטבו

יישום שנה ג' בנוסף לדרישות שנה א' ו-ב'	יישום שנה ב' בנוסף לדרישות שנה א'	יישום שנה א'	מדדי ביצוע
<ul style="list-style-type: none"> • כתיבת תכנית עבודה המושתתת על דוח הערכה ועל משוב משנה קודמת. • כל הצוות הבית ספרי שותף בכתיבת תכנית עבודה מערכתית אחת. • הערכים שנבחרו מקבלים ביטוי בכל תחומי הפעולה של בית הספר. 	<ul style="list-style-type: none"> • ביסוס תפקידי הוועדה האינטגרטיבית על-ידי צוות הפעולה המשותף. • כתיבת תכנית עבודה מערכתית לשתי שכבות גיל לפחות, הכוללת דרכי עבודה המקדמות את הטמעת התכנית ויצירת שפה משותפת בקרב הצוות החינוכי. • הרחבת מעגל השותפים לבירור הערכי ולבחירת הערך. לדוגמה: מורים, תלמידים, הורים, תנועות נוער וארגוני נוער, מרכזי נוער, נציגי קהילת היישוב. • הערכה ומשוב, סיכום והפקת לקחים 	<p>מחויבות המנהל וצוות ההנהלה ליישום התפיסה בבית הספר:</p> <ul style="list-style-type: none"> • בחירת רכז מתכלל והכשרתו. • הקמת צוות פעולה שבו יהיו שותפים הרכז לחינוך חברתי, הרכז הפדגוגי ויועץ. מטרתו: גיבוש תכנית עבודה ויישומה בהתאם להחלטות הוועדה האינטגרטיבית. • הקמת ועדה אינטגרטיבית בית ספרית לחינוך ערכי, כחלק מהוועדה ללמידה משמעותית, שבה ישתתפו מנהל בית הספר, רכז לחינוך חברתי, רכז פדגוגי, יועץ, רכזי שכבות ורכזי מקצוע. תפקידה: <ul style="list-style-type: none"> - התוויית מדיניות להפעלת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי בבית הספר. - גיבוש דרכי עבודה פנים בית ספריות – בחירת שכבות הגיל לפעולה, קביעת מסגרות הפעולה ותכניה, קביעת מדדי התקדמות בהטמעת 	<p align="center">מדד מספר 1</p> <p align="center">פיתוח תרבות ארגונית המקדמת חינוך ערכי</p>

	<p>כבסיס לבניית תכנית עבודה לשנה ג'.</p>	<p>התפיסה, כולל מיקוד לשנה ראשונה ושנייה.</p> <ul style="list-style-type: none"> - קביעת תכנית הכשרה לצוות המורים. • קיום תהליך של בירור ערכי בצוות המורים בבית הספר. • התנסות ביישום הערך שנבחר בתכנית הלימודים האינטגרטיבית בשכבת גיל אחת. 	
--	--	---	--

מדדי ביצוע	יישום שנה א'	יישום שנה ב'	יישום שנה ג' בנוסף לדרישות שנה א' ו-ב'
<p>מדד מספר 2 פיתוח מקצועי של בעלי תפקידים ושל צוותי מורים</p>	<ul style="list-style-type: none"> • הכשרת חדר מורים לקראת בירור ערכי. • שילוב התפיסה המערכתית לחינוך ערכי בהשתלמויות, בפיתוח המקצועי ובעבודת הצוות. • צוות המורים של שכבת הגיל ילמד לשלב את הערך בתחומי הדעת. • מורי תחומי הדעת יכירו את הפוטנציאל הקוריקולרי-הערכי בתחום הדעת. 	<ul style="list-style-type: none"> • הרחבת העיסוק בתפיסה לחינוך ערכי בהשתלמות מורים לעוד שתי שכבות גיל לפחות. • כלל צוות המורים ירכוש כלים נוספים ליישום התפיסה בתחום הדעת. חידוד המסר הערכי בכל שיעור. 	<ul style="list-style-type: none"> • הרחבת ההכשרה בהשתלמויות מורים לכלל השכבות. • ההיבט הערכי הוא חלק אינטגרלי מהפיתוח המקצועי של בית הספר.
	<ul style="list-style-type: none"> • רכישת ידע ומיומנויות להוראה משמעותית, במיקוד על ערכים שנבחרו ועל שילוב ערכים בתהליכי ההוראה והלמידה. 	<ul style="list-style-type: none"> • מורים יכתבו מערכי שיעור משלבי ערכים בשישה תחומי דעת לפחות, כחמישה 	<ul style="list-style-type: none"> • התפיסה מיושמת בכל תחומי הדעת ובכל השיעורים.

	<ul style="list-style-type: none"> שיעורים בכל תחום. יישום תהליכי הלמידה המתייחסים לערכים יבוא לידי ביטוי גם במבחנים ובהערכה חלופית. המורים ייזמו התנסות משמעותית ליישום למידה משמעותית ערכית. 	<ul style="list-style-type: none"> המורים לשכבת הגיל יכתבו כשלושה מערכי שיעור משלבי ערכים בשניים-שלושה תחומי דעת לפחות, ויעבירו אותם בכיתות. 	
--	---	---	--

מדדי ביצוע	יישום שנה א'	יישום שנה ב'	יישום שנה ג' בנוסף לדרישות שנה א' ו-ב'
מדד מספר 3 עשייה פדגוגית אינטגרטיבית המשלבת תחומי דעת שונים והמקיפה את מרקם החיים בבית הספר	<ul style="list-style-type: none"> בחירת ערך מתוך עולם ערכי היהדות, הציונות, ההומניות והישראליות. איתור מסרים ערכיים בתחום הדעת לשכבת הגיל שנבחרה. שיתוף התלמידים בתרגום הערך לחיים העכשוויים. פיתוח כישורי חשיבה דינמיים ומתפתחים באמצעות שילוב דילמות ערכיות בשיח בשיעור. הוראה ולמידה רב-תחומית. 	<ul style="list-style-type: none"> שילוב הערכים בשישה תחומי דעת לפחות בשכבות שנבחרו וזיהוי מסרים ערכיים בין-תחומיים. יתקיים שילוב בין הלמידה העיונית לבין הפעילות החברתית – למידה אגב התנסות במצבי חיים אמיתיים. 	<ul style="list-style-type: none"> שילוב הערכים בכלל מקצועות הדעת ובכל שכבות הגיל וזיהוי מסרים ערכיים בין-תחומיים ובית ספריים. עידוד יוזמות של תלמידים ושל הורים ליישום הערך והרחבת זירות

<p>הפעילות ליישום הערכים שנבחרו בבית הספר ובקהילה.</p>	<ul style="list-style-type: none"> חיבור לתכנית למעורבות חברתית, קהילתית ואזרחית ולהתפתחות אישית, שיאפשר יישום מעשי של הערך הנבחר. 	<ul style="list-style-type: none"> הערך המוגדר יילמד מזוויות מגוונות, בשילוב תחומי ידע ודרכי חשיבה מסדר גבוה. למידה התנסותית וקיום דיון רפלקטיבי על ההתנסות. 	
--	---	--	--

יישום שנה ג' בנוסף לדרישות שנה א' ו-ב'	יישום שנה ב' בנוסף לדרישות שנה א'	יישום שנה א'	מדדי ביצוע
<ul style="list-style-type: none"> מעקב ובקרה פנימיים אחר היישום. 	<ul style="list-style-type: none"> קיום משוב והערכה על-ידי גורם חיצוני. הסקת מסקנות והערכת תרומת התפיסה לשיפור האקלים הבית ספרי. 	<ul style="list-style-type: none"> הערכה פנים-ארגונית – בניית מדדי תוצאה רצויים ומשוב והערכה פנימיים בהיוועצות עם המנחה המחוזי ועם אנשי מקצוע בתחום ההערכה. למידה מהממצאים, הסקת מסקנות ותכנון לקראת שנה"ל הבאה. 	<p>מדד מספר 4</p> <p>מעקב, הערכה ומדידה</p>

ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך

הערכת התכנית לקידום התפיסה המערכתית לחינוך ערכי בשנה"ל תשע"ה

מרץ 2016 ■ אדר תשע"ו

ניהול ההערכה מטעם הראמ"ה:

ד"ר טל רוז – מנהלת תחום הערכת פרויקטים, ראמ"ה

קבוצת משתנים – הערכה:

נעמה בר-און – ראש צוות ההערכה

ד"ר תמר שמש-ליכט – אינטגרציה של ממצאים איכותניים ועריכת הדו"ח

ליאת קידר – אינטגרציה של ממצאים איכותניים

לריסה בוגסלבסקי – עיבודים סטטיסטיים

יוליה גומוש – עיבודים סטטיסטיים והערכה

וויאן דינדרוק – הערכה

על אודות התכנית להטמעת התפיסה המערכתית לחינוך ערכי

- **אופי:** תכנית לשילוב ערכים באורח החיים הבית-ספרי באמצעות דרכי ההוראה, למידה חברתית ודרכי הערכה ומדידה
- **ייעוד:** התכנית* מיועדת לשלב ערכים בתחומי הדעת, בתחום החברתי ובתחום הרגשי
- **מטרת-העל** של התכנית היא לפתח אצל התלמידים זהות לאור ערכי המורשת היהודית, הציונית, הישראלית וההומניסטית
- נציין כי עמדת המובילים כלפי יישום התכנית בבתי הספר צנועה יחסית, הציפייה היא לשילוב בהיקף קטן יחסית ובמעט שעות גם בשלבים מתקדמים יחסית של התכנית
- **היסטוריה ותחולה:** התכנית החלה לפעול בשנת הלימודים תשע"ב. בשנה"ל תשע"ה פעלה התכנית ב- 186 בתי ספר (97 מהם על יסודיים ו- 89 יסודיים) בכל המחוזות
- **השתייכות מוסדית של בתי הספר (מדיווחי מובילי התכנית):**

חברה ערבית	צפון	חיפה	תל אביב	מרכז	מנח"י	ירושלים	דרום	
14	7	8	9	10		13	36	על יסודיים
		13	33	4	4	5	30	יסודיים

על הערכת התכנית

ההערכה התבססה על ממצאי הערכת שלב הפיילוט שנערך בתשע"ג-תשע"ד

נבחנו שאלות לגבי תהליכים ולגבי השפעות נתפסות מסתמנות, נבחן הפוטנציאל הטמון בתכנית, האופן בו התכנית מיושמת בביה"ס והצרכים והקשיים המסתמנים בהפעלתה

ההערכה התבצעה בשילוב גישות:

ההערכה האיכותנית:

- ראיונות ותצפיות ב- 19 בתי"ס
- התבצעה בחודשים דצמבר 2014 - יוני 2015

הערכה הכמותית:

- רואינו טלפונית 288 מנהלים ומורים
- התבצעה בחודשים מאי 2015 - ועד אוגוסט 2015

נדגיש כי בכל בית ספר רואיין מורה אחד, מטבע הדברים, מורה המעורב בתכנית. בחירה זו הותאמה לאופן התנהלות התכנית בבתי הספר

עם זאת, היבט זה מהווה מגבלה ביכולת הכללה של המחקר לכלל בית הספר.

ממצאים עיקריים מהמחקר שנעשה בתשע"ד

ביצוע: הערכת עומק איכותנית בשמונה בתי ספר שהפעילו את התכנית זו השנה השנייה או השלישית. ההערכה כללה ראיונות עם מנהלים ורכזים בבתי הספר ועם אנשי מטה

ממצאים עיקריים:

- הצטרפות בתי הספר לתכנית הייתה **וולונטרית** והתבססה על התאמת התכנית למדיניות ולאופי פעילות בית הספר ועל הזדהות עם הרציונל שעמד בבסיסה
- בכל בתי הספר המוערכים **נחשף כל הצוות לתכנית, התקיים שיח בנושא ערכים אך ברור ערכי במתכונת התכנית התקיים רק בחמישה מהם**
- בכל בתי הספר נבחרו ערכים אך לרוב ערכים שאינם מבטאים קונפליקטים בחדר המורים, בין התלמידים או בממשק עם הקהילה

השפעות נתפסות:

- השבת תחושת הייעוד והחשיבות בתפקיד המורים
- "שדרוג" השיח הערכי בחדרי המורים
- העלאת העניין של התלמידים בערכים

חסמים עיקריים:

- מחסור בכלי תיעוד, הערכה ובקרה
- לא כל המורים בעלי כישורים או רצון לעסוק באופן משמעותי בשיח ערכי
- סוגית הזמן הדרוש להתמודדות עם ערכים לעומת הספק החומר
- קושי בשילוב התכנית בחטיבה העליונה ובמקצועות המדע והמתמטיקה

כלי הערכה תשע"ה

מחקר	כלי	היקף
איכותני	ראיונות עם מובילים במשרד	7 ראיונות אישיים + ראיון קבוצתי עם שלושה מנחים
	ראיונות עם מנהלים ומורים	44
	קבוצות מיקוד עם תלמידים	8
	תצפיות בכנסים וימי עיון (בית-סיפריים)	2
	תצפיות בשעורים	10
כמותי	סה"כ בתי ספר	19 (נדגמו בהקפדה על פיזור בכל המחוזות ובכל שלבי הגיל)
	שאלוני מנהלים (כלל האוכלוסייה) שאלוני מורים (בכל בית ספר רואיין מורה אחד, מטבע הדברים, מורה המעורב בתכנית)	147 (79% הענות) 141 (75% הענות)

שאלות הערכה

יישום והטמעה

- מהי **תחולת העבודה** בבתי הספר - היקף ומאפייני המורים המשתתפים?
- מהם **עומק הברור הערכי** המתרחש ועומק העבודה הערכית עם תלמידים?

- מהו האופן שבו **התכנית משתלבת בסך התכניות** הבית ספריות?
- עד כמה מצליחה התכנית **להשתלב בחט"ע ובמקצועות המדעיים?**

ליווי והכשרה

- אילו **הכשרות, הדרכות, כלי מעקב ובקרה** יש בתכנית ואילו חסרים?
- מהי **מעורבות הפיקוח והמדריכים של תחומי הדעת** בתהליכי העבודה של התכנית?

שביעות רצון ותפיסת פוטנציאל

- מהן **העמדות והידע** של התלמידים בנושאים ערכיים?
- מהן **השפעות** ברמת התפיסות, שינוי העמדות וההתנהגות, המסתמנות של התכנית בשלב זה על המורים, על חדרי המורים, על בתי הספר כמכלול ועל התלמידים?
- מהם **נקודות החוזק, החסמים והקשיים** בתכנית? מהן **התנגדויות ומה דרכי התמודדות** עמן?
- מהי התכנות **הקיימות (sustainability)** סיכויי השרידות של התכנית והשפעותיה בטווח הרחוק ומידת הטמעתה במערכת?

מגבלות המחקר

- המחקר הנוכחי בחן לעמוק עמדות של מנהלים ושל מורה אחד בכל בית ספר. בהיבט זה המחקר הוא מקיף ויסודי ומתייחס לשיעור גבוה מאד של בתי הספר המשתתפים בתכנית, אך מייצג את העובדה שאין ציפייה שהתכנית תפעל בהיקף רחב בכל בית ספר ולכן, ניתן להניח שהמורה המרואיין מייצג את המודל החיובי ביותר של שילוב התכנית בבית הספר
- כדי להעריך לעומק את היקף היישום חשוב לבחון את היקף היישום והעמדות בקרב קבוצה רחבה של מורים בבתי הספר, גם אם במספר קטן יותר של בתי ספר. חשוב ללמוד עד כמה ציבור המורים חשוף לתפיסה ולעשייה
- כמו כן, לאור העובדה שמשאבי הליווי של התכנית מוגבלים, ולאור העובדה שיש סימנים שבתי ספר ללא ליווי יתקשו להכילה לא ניתן להעריך עד כמה התכנית תשגשג כעבור תקופה ובהעדר ליווי חיצוני לבתי הספר

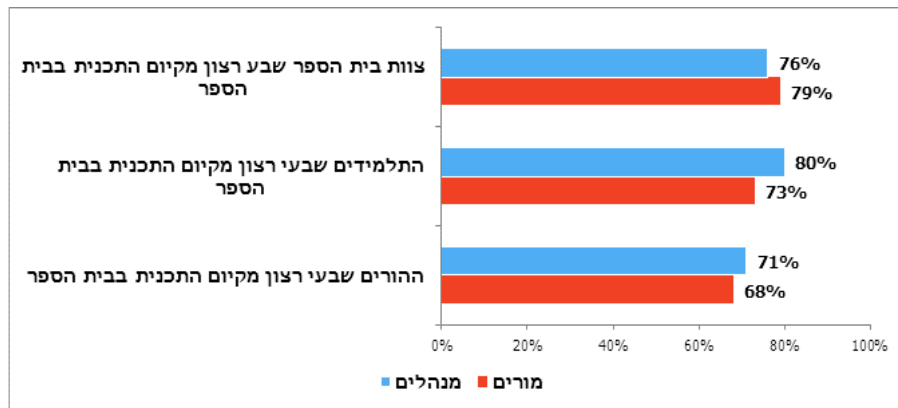
פירוט הממצאים

א. ההקשר הבית ספרי בו פועלת התכנית

רפורמות בית ספריות נתפסות כמצע משמעותי לשילוב התפיסה המערכתית לחינוך ערכי. הן מאפשרות בחלקן מסגרות של השתלמויות והדרכות (למשל "עוז לתמורה" או "אופק חדש") ובחלקן האחר, מסגרת שבה ניתן לשלב באופן משמעותי ולא מבודד את התפיסה המערכתית לחינוך ערכי.

ב. שביעות הרצון מן התכנית

צוותי בתי"ס מדווחים על **שביעות רצון גבוהה**

בחינוך היסודי כל הערכות גבוהות מעט יותר לעומת החינוך העל יסודי

יש דמיון רב בין בתי ספר דוברי ערבית ועברית בהיבט של שביעות רצון ההורים והילדים. אולם בתי הספר דוברי הערבית מייחסים שביעות רצון רבה יותר לצוותי המורים

- שביעות הרצון מתייחסת למגוון רחב של השפעות שיש לתכנית על חדרי המורים, המורים והתלמידים
- עיקר שביעות הרצון נובע מכך שבעקבות התכנית בתי הספר מצליחים לממש באופן טוב ומלא יותר חזון ורצון ששאפו אליו גם קודם – הרחבת החינוך הערכי, הן בשילוב בדיסציפלינות והן מחוצה להן
- התכנית מתנהלת באופן משביע רצון בהיבטים רבים שלה (פרוט והרחבה בפרק תרומות התכנית)
- 94% מהמורים והמנהלים המשיבים לשאלונים רוצים להמשיך את התכנית, מחציתם עם שינויים (91% בחט"ע, 96% בחט"ב ו- 94% ביסודי)
- במחקר האיכותני עלו עדויות לגבי בתי ספר שהתקשו להתמיד בתכנית, בעיקר משום שלא היה די ליווי שהחזיק את התכנית בשנתה השנייה
- בבתי הספר שהוערכו התקבלה התכנית בחיוב במידה רבה בשל אותן סיבות. מדברי רכזת בבית ספר ממלכתי בצפון:

"בהתחלה הרעיון קצת עצבן אותי, כאילו אנו לא עוסקים ממילא בערכים, אבל אחר כך ראיתי שבזכות התכנית שיש השתלמויות אז אנו מדגישים יותר את היישום בכיתות"

- מרבית המרואיינים בבתי-הספר ביטאו הסכמה עם מהות התכנית – חשיבות שילוב חינוך ערכי בראייה מערכתית ובכלל זה בדיסציפלינות

ג. יישום בכיתות ובחדרי מורים בחירת הערכים

ב – 91% מבתי הספר מדווחים כי אכן נבחרו ערכים (93% מהיסודיים, 100% מהחט"ב ו- 90% מהחט"ע)

מרבית הערכים שנבחרו הם ערכים שבין האדם לחברו, ערכים ברמת הפרט (למשל עזרה לזולת) ורק מעט מאד הם ערכים אוניברסאליים ורחבים כמו צדק או דמוקרטיה אין הבדלים מהותיים בין שלבי הגיל בסוגי הערכים למעט הערך של שיתוף פעולה ושיח שהוא שכיח יותר ביסודיים (מופיע בכשליש מבתי הספר ובבודדים בחט"ע)

כעשירית מהערכים הם פעילויות או כלים או יעדים התנהגותיים כמו "שיח", "חקר", "סדר וניקיון" ולא ערכים של ממש

- ברוב בתי הספר הערכים שנבחרו לתכנית "מתכתבים" עם ערכים אחרים של בתי-הספר
- לדוגמה: בבית ספר יסודי שבו מדגישים שיתופי פעולה בין התלמידים. מדברי תלמיד:

"באחד השיעורים הייתה לנו עבודה במקום מבחן, התחלקנו לקבוצות ועבדנו יחד בעבודת צוות... לכל אחד היה קושי אחר, אבל עזרנו אחד לשני... זה היה כיף ושילב את הערכים - שיתוף פעולה, עבודת צוות... לכל אחד היה תפקיד וזה נתן הרגשה טובה"

מתוך המחקר האיכותני:

- רק במספר קטן של בתי ספר (בכל שלבי הגיל ובשני המגזרים) נבחרו **ערכים בעלי רגישות** (למשל, יחסי יהודים ערבים בבית ספר מהמגזר הערבי) כחלק מההתמודדות עם המציאות המורכבת
- **רק בבתי ספר אחדים מתקיים דיאלוג עמוק** אודות הערכים אף כי ברמת ההצהרה נמצא כי בתי הספר מכוונים לתהליך בירור ערכי עמוק שמתמודד עם נושאים בעלי רגישות
- למשל דוגמא לעיסוק בהיבט מורכב בסוגיית הכבוד, לעומת העיסוק השכיח יותר בכבוד לחברים בכתה.

דוגמאות:

"ראינו בשיעור איך המשמעות של כבוד הייתה שונה לגברים ולנשים. בשביל נשים הכבוד של בעליהן היה יותר חשוב מהכבוד העצמי שלהן. לאף אחד לא היה אכפת מהכבוד שלהן" (תלמיד בכיתה י')

תלמיד שמצהיר על עצמו כימיני בדעותיו בשיעור ספרות שהעלה דילמות ערכיות, מחשבות רגשיות וכוונות התנהגות ביחס לאחר – הערבי:

"זה לא עושה טוב לישראל שגם הערבים חשים זיקה לאדמה, אבל דברי הסופר הערבי כתובים מכאב" (תלמיד בכתה יא')

דיונים בכיתות

- מסתמן שהתכנית מיושמת ברוב המכריע של בתי הספר:
 - מעל 90% מהמנהלים והמורים מדווחים שמתקיימת עשייה משמעותית ברוח התכנית מבחינת קיומם של דיונים והחל גם יישום בפועל (הנתונים דומים מאד בכל שלבי הגיל והמגזרים)
 - בתי הספר בוחרים ליישם את התכנית בשלבי גיל שונים ללא הבדלים משמעותיים בין שלבי הגיל (ראו תרשים בהמשך)
 - גם התצפיות וקבוצות המיקוד עם תלמידים תומכות בנתון זה: צפינו בדיונים ערכיים משולבי דיסציפלינה, בתהליכי זיהוי ושיום משמעותיים של ערכים ופסיקות ערכיות בטקסטים

דוגמא:

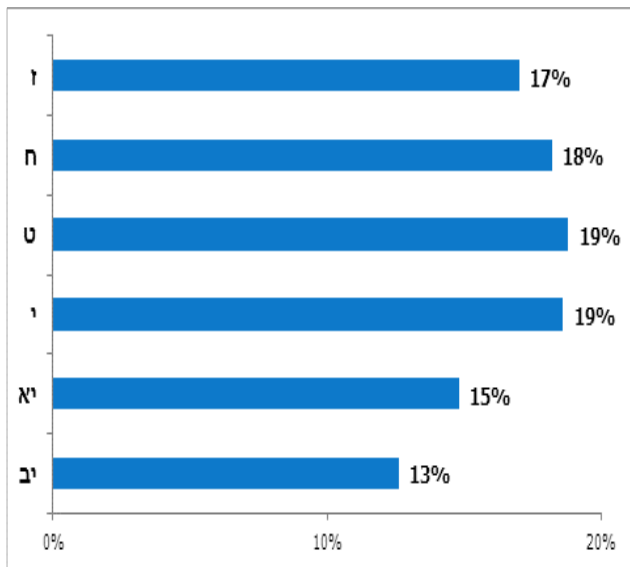
תלמיד מספר על שעור אזרחות בשכבה יא', שבו למדו להבין ערכים בתוך הקשר של התקופה:

"למדנו לא לשפוט אנשים לפי הכריכה שלהם אלא לפי מה שקרה בתקופה, וזה לא פשוט, למשל השתלטות המוסלמים בצרפת, קל מאד לשפוט לפי מה שקורה בישראל עם טרור אבל להבין גם שזה לא רק טרור ושיש עוד דברים"

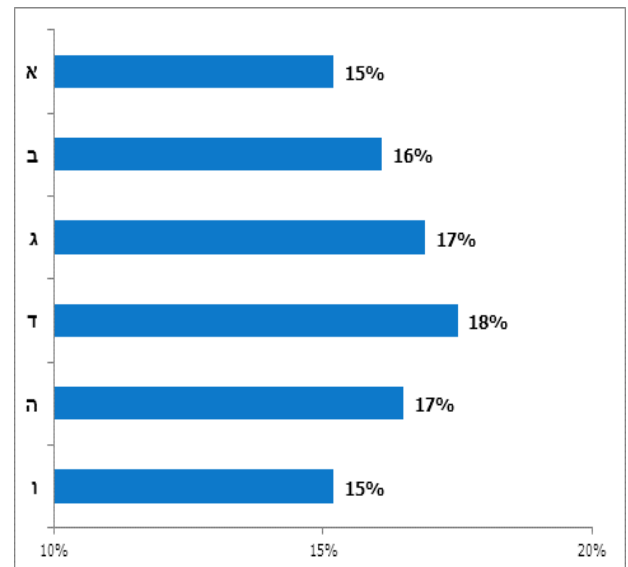
יישום בשלבי הגיל השונים

ניכר כי יישום התכנית מתפזר באופן דומה על שכבות הגיל השונות

חט"ב וחט"ע

בתי ספר יסודיים

יישום בתחומי הדעת ובהווי החיים בבית הספר

במסגרת התפיסה, על בתי הספר לשלב חינוך ערכי בדיסציפלינות

- ב- 92% מבתי הספר מדווח על יותר יישום ערכי בדיסציפלינות מאז קיומה של התכנית
- 77% מהמנהלים ו- 76% מהמורים מדווחים על הרחבת הפעילות הערכית הלא דיסציפלינארית ובכללה התנדבות בעקבות התכנית
- מן המחקר האיכותני עולה כי קיום השיח אודות ערכים והבחירה של ערכים למיקוד מעלה לתפיסת המורים את המודעות ואת היישום של פעילות ערכית דיסציפלינארית ולא דיסציפלינארית
- נמצא כי ההיבט של יצירת רצפים חינוכיים בין החינוך הפורמאלי והבלתי פורמאלי ושיתופי פעולה עם מחלקות הנוער ברשויות חסרים או מתקיימים במידה חלקית, כפי שהיה נהוג גם לפני שילוב התכנית
- מדברי מובילה בחינוך היסודי על התכנון בהיבט זה:

"פועלים במשותף כדי ליצור רצף מא' עד י"ב בכל הקשור בחינוך ערכי... המהות של התפיסה היא לקחת ערך כציר מארגן שמתפתח באופן מובנה עם השנים: בכל פעם מוסיפים

נדבך על מה שנלמד קודם. זו תכנית ספירלית מערכתית. כל מורה יודעת באילו ערכים התמקדו הילדים בשנים קודמות ואיך צופה מהם להתנסות בערכים האלה"

יישום בהיבטים מערכתיים: מערך הדרכה והכשרה

- המשיבים לשאלונים דווחו שיש להם מערך הכשרה והדרכה, אך הם זקוקים למערך רחב יותר. לאור העובדה שהמשיבים הם מנהל ומורה מעורב בלבד, ניתן להניח שהצורך בכלל חדר המורים בליווי והדרכה רחב אף יותר
- נמצא שלא כל המפקחים במחוזות מכירים את התכנית ומודעים לאופי היישום שלה בבתי ספר - היכן מתקיימת והיכן לא

סיכום היבט היישום:

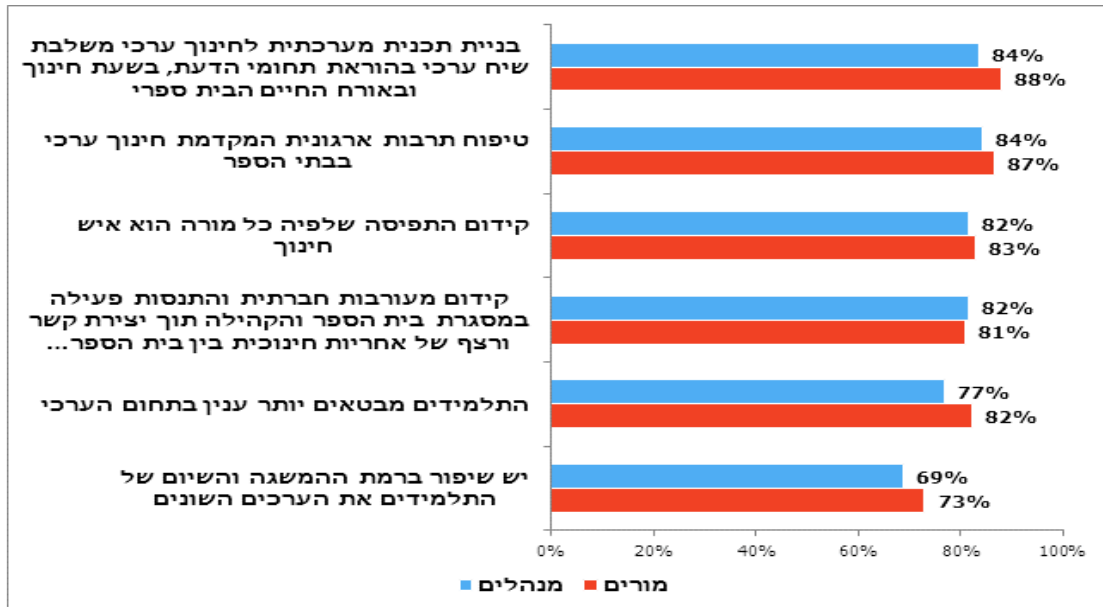
- מסתמן שהתכנית מיושמת בחלק הארי של בתי הספר ובמגוון רחב מאד של שלבי הגיל
- ברוב רובם של בתי הספר נבחרו ערכים, לרוב ערכים שבין אדם לחברו וערכים ברמת הפרט ורובם "מתכתבים" עם ערכים אחרים של בתי הספר
- ברוב המכריע של בתי הספר מדווח על יישום דיסציפלינארי ועל יישום חוץ קוריקולארי רחב יותר ממה שהיה לפני התכנית
- אפשר שהביט זה מתקשר למערך ההכשרה שהוא קיים אך חסר
- עם זאת מסתמן שהיישום אינו ממצה את מלוא פוטנציאל:
- בחמישית מבתי הספר לא הוקמה וועדה אינטגרטיבית ומנהלים רבים אינם שותפים לוועדות
- רק במספר קטן של בתי ספר נבחרו ערכים בעלי רגישות כחלק מההתמודדות עם המציאות המורכבת
- רק בבתי ספר אחדים מתקיים דיאלוג עמוק אודות הערכים

ד. תרומות נתפסות של התכנית

בכל בתי הספר שהוערכו מזהים המרואיינים תרומות של שילוב התפיסה בבית ספרם:

- מגמת התרחבות ומינוף של העשייה הערכית והחברתית
- "רוב הדברים נעשו בבית הספר גם לפני התכנית אך בעקבות הכניסה של התכנית, הם קיבלו "שם" ומקום מוגדר בלמידה ובעשייה... שילוב ערכי נכנס עכשיו יותר ויותר בכל היבט של עשייה... ויש את המסר שבית הספר הוא לא רק לציונים אלא שאנחנו רוצים לחנך, לחברה שוויונית ומכבדת... בית ספר לחיים. ולהוציא אדם ערכי ותורם זה יותר חשוב מלמידה לבגרות" (מורה בתיכון).
- עלייה בתפיסה של מורים שכל מורה הוא מחנך – מורים רבים משתוקקים לחזור לייעודם המקורי כמחנכים
- התרמות מההכשרות במסגרת התכנית
- חיזוק שותפויות מול קהילת בית הספר וגורמים מחוצה לו
- במספר קטן של בתי ספר דווח על שיפור באקלים הבית ספרי שמיוחס לתכנית

- מנהלים ומורים מעריכים שהתכנית תורמת יותר בשלב זה לשינוי עמדות בחדר המורים ולבניית והפעלת תכנית ופחות לרמת ההמשגה והשיום בקרב התלמידים.
- המנהלים חשים שעיקר הייחודיות היא בעיסוק יותר מיוחד בערכים, בהעמקה והטמעה ובהרחבת העיסוק בערכים
- המורים חשים שעיקר השינוי הוא בשכלול הידע המקצועי של המורים, בהמללה והמשגה וגם בהטמעה ובשיפור השיח

מתוך המחקר האיכותי:

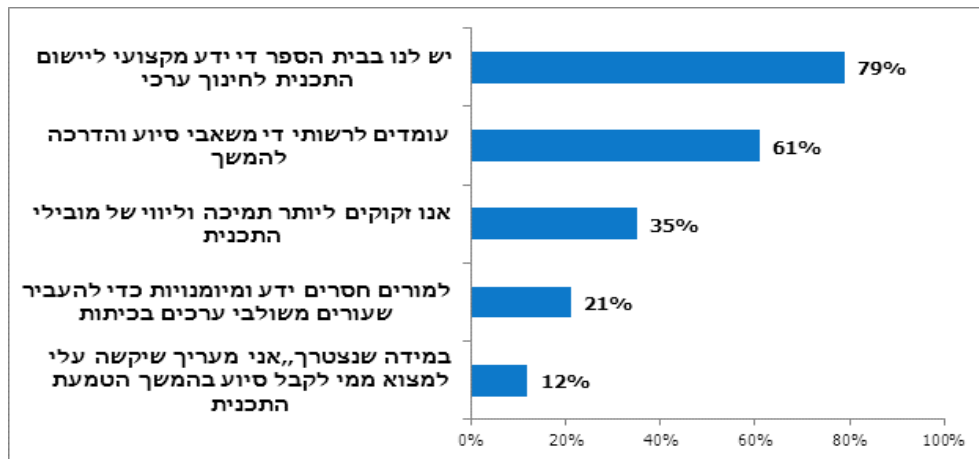
- התלמידים שרואינו מחזיקים בעמדות חיוביות מאוד כלפי החינוך הערכי בכלל ושילוב ערכים במקצועות בפרט
 - עם זאת, במחצית מבתי הספר התלמידים מזהים את הלמידה והעיסוק בערכים בעיקר עם התחום הבלתי פורמאלי
- "התנדבות זה דבר מאד חשוב. בכל בית הספר שלנו זה חובה, וזה חשוב כי לא כולם רוצים להתנדב עד שהם מתנסים, ואז הם משנים את דעתם..." (תלמידי כיתה י' בתיכון בעיר בינונית במרכז)
- רוב התלמידים דיווחו שהם חווים את השיעורים שמשלבים ערכים כיותר מעניינים
 - מראיונות עם תלמידים ותצפיות בשיעורים עולה כי התלמידים רוכשים ידע ערכי ולומדים לשיים ולהמשיג את הערכים שלמדו, וניכר שהם מפנימים ומיישמים ערכים שנלמדו. עם זאת, נמצאו רק מעט עדויות לרמות גבוהות ועמוקות של למידה ערכית, דהיינו, חשיבה ביקורתית, ומטה-קוגניציה על היבטים ערכיים
- דוגמה להבנה של ערך ספציפי, מדברי תלמידה בכתה ט': "ערך הכבוד הוא ערך שחשוב לי. זה אומר לא לזלזל בבני אדם, לא לשנוא... זה כולל מהדברים הקטנים לגדולים. זה גם לתת לאתיופים את המקום שלהם בחברה, וזה גם לא להגיד למישהי "את רצה כמו בת"
- דוגמה לפיתוח חשיבה, תלמיד כתה ח': "למדנו לנתח שיח פוליטי, לראות איך פוליטיקאים מעבירים מסרים סמויים ומשתמשים במילים כאמצעי רטורי. אנחנו גם יכולים להבין יותר דעות שונות, ומה עומד מאחוריהן, ומה ההשלכות שלהן, מעבר לרמת הסיסמאות"

סיכום התרומות הנתפסות:

- המרואיינים בכל בתי הספר מייחסים תרומות לשילוב התפיסה בבית ספרם כאשר עיקר התרומות הן הרחבה ומינוף של העשייה הערכית חברתית, תרומה לדימויו של מורה כמחנך והשפעות נוספות בתחום האקלים הבית ספרי והשפעות על הקהילה
- הצוות מייחס לתכנית יותר תרומות בשלב זה לחדרי המורים ופחות להעמקה ושיום בקרב תלמידים, ובהתאם, התלמידים מייחסים לתכנית יותר השפעות בהיבט הלא פורמאלי
- התלמידים שבעי רצון מהתכנית, רואים את חשיבות התכנית וסבורים שהשעורים משולבי הערכים מעניינים יותר. התלמידים רוכשים ידע בתחומים הערכיים אבל פחות רמות גבוהות של למידה ערכית

ה. מערכי התמיכה והליווי

מורים ומנהלים חשים שיש להם בבתי הספר די ידע מקצועי ליישום התכנית, אך ידע זה הוא חלקי, ובמידה מסוימת חסרים להם משאבי הדרכה, תמיכה וליווי.

- נמצאו עדויות כי למורים בבתי הספר יש כלים לשילוב ערכים בלמידה אך לא לכולם יש כישורים לעסוק באופן מעמיק במורכבותם של הערכים תוך עידוד התלמידים לחשיבה ביקורתית
 - ניתוח התצפיות מלמד כי רוב הערכים שולבו ברמה מסוימת אך לא מוצה כל פוטנציאל העומק של יישום:
 - למשל שעור בו המורה מגדירה "דילמה", ומבקשת מהתלמידים לזהות: מה הדילמה שעולה מהסרט שצפו בו? מה הערכים שמתנגשים? (שמירת הטבע ובטיחות טייסים/בטחון המדינה)? מה היה הפתרון של חיל האוויר? אך אין בחינה לעומק של הערכים, למה הם חשובים, או למי. גם לא הייתה בחינה של פתרונות אחרים אפשריים
- מעורבות הפיקוח: מידת מעורבות הפיקוח להערכת המורים והמנהלים אינה גבוהה. 99% מהמפקחים אינם מסתייגים ממנה לפי דיווחי המנהלים, כ- 40% מכירים את התכנית אך רובם אינם מלווים אותה

1. הערכת קיימותה של התכנית וחסימים עיקריים

ניתן להעריך כי סיכויי הקיימות של התכנית גבוהים אם:

- יינתנו לבתי הספר תמיכה, הנחייה וליווי צמוד ולאורך מספר שנים
- יתבצע מעקב אחר יישום התכנית וחיבורה לתכנית למידה משמעותית, התפתחות אישית והמעורבות החברתית
- יתבצע מעקב אחר יישום התכנית וחיבורה לקהילה ולרשויות המקומיות שהן בעלות פוטנציאל תמיכה משמעותי בהטמעה

חסמים מרכזיים:

- היעדר מודלים של בקרה ומדדים מוגדרים להצלחה
- חסרים למורים ידע ומיומנויות בהיבטים שונים (העברת שעור ברוח התכנית, קיום תהליך משמעותי וארוך ועוד)
- אילוצי זמן ותקציב
- קשיים הנוגעים לשינוי עמדות ותפיסות

סיכום

- מסתמן כי בבתי הספר יש מצע הולם וטוב לשילוב התפיסה המערכתית לחינוך ערכי: בכל בתי הספר משולבות רפורמות שמאפשרות השתלמויות והדרכות (למשל "עוז לתמורה" או "אופק חדש") ואולי חשוב מכך, בכל בתי הספר יש הכרה **בחשיבות התחום**
- בהתאם מדווח על מידה גבוהה של שביעות רצון כל השותפים ועל רצון להמשיך בתכנית
- הראינו לאורך המצגת ביטויים משמעותיים מאד של יישום התכנית בבתי הספר, הן בתחום הקוריקולארי והן בהשפעות על יישום חוץ קוריקולארי רחב עוד יותר
- עם זאת מסתמן שהיישום אינו ממצה את מלוא פוטנציאל התכנית בעת הזו: הן בהיבטים ארגוניים והן בעומק הדיאלוג הערכי שמתקיים
- מורים ומנהלים חשים שיש להם בבתי הספר די ידע מקצועי ליישום התכנית, אך ידע זה הוא חלקי, ובמידה מסוימת חסרים להם משאבי הדרכה, תמיכה וליווי, עיקר החסר הוא בעיסוק מעמיק במורכבותם של הערכים ועידודם של תלמידים לחשיבה ביקורתית. המפקחים מקבלים את התכנית אך לרוב אינם מעורבים בה. יש חשש להמשכיות התכנית בהעדר ליווי
- המרואיינים בכל בתי הספר מייחסים תרומות לשילוב התפיסה בבית ספרם כאשר עיקר התרומות הן ברמת חדרי המורים וכן הרחבה ומינוף של העשייה הערכית חברתית, תרומה לדימויו של מורה כמחנך והשפעות נוספות בתחום האקלים הבית ספרי והשפעות על הקהילה
- התלמידים שבעי רצון מהתכנית, רואים את חשיבות התכנית וסבורים שהשעורים משולבי הערכים מעניינים יותר. התלמידים רוכשים ידע בתחומים הערכיים אבל פחות רמות גבוהות של למידה ערכית

המלצות מרכזיות

ברמה המערכתית - אירגונית

כדי להבטיח מידה רבה יותר של השגת תוצאות משמעותיות בפעילות על-פי רוח התכנית, ועל מנת לצמצם את תחושת עומס היתר של בתי הספר ביישומה אנו מצעים:

- עבודה משולבת בהיקף רחב עם המזכירות הפדגוגית והפיקוח לשם הרחבת מינוף היכולת להשפיע על שילוב במקצועות הלימוד
- שילוב המלצות מערכתיות מטעם התכנית לבתי הספר, כמו גם המלצות על עידוד חשיבה תוצאתית, ליווי והרחבת מארג הקשרים סביב התכנית
- לשלב יותר היבטים תוצאתיים בבחינת הישגי השינוי (יותר בחינה של מה הושג בפועל ופחות מה בוצע)
- להציע לבתי הספר סל כלים לבקרה ומדידה פנימית ובהם כלי הערכה חלופית לבחינה של שילוב מוצלח של ערכים בדיסציפלינות ברמת ההבנה והלמידה של התלמידים

ברמה המערכתית - אירגונית

כדי להבטיח מידה רבה יותר של השגת תוצאות משמעותיות בפעילות על-פי רוח התכנית, ועל מנת לצמצם את תחושת עומס היתר של בתי הספר ביישומה אנו מצעים:

- להגדיר באופן ברור יותר את יעדי ההתרחבות והגדילה של התכנית ברמה הבית ספרית. הנחתנו היא כי השארות בהיקף עשייה קטן תגרע מיכולת ההשפעה של התכנית
- לשקול שוב את ההתמקדות במעט ערכים ולאפשר למורים נגישות למאגרי מערכי שיעור כמו גם חיבור רשתי
- מורים והמנהלים מבקשים יותר תגמול למורים המובילים את העשייה הבית ספרית בתחום
- לצורך כל אלה חשוב לשלב באופן רחב יותר את המפקחים הדיסציפלינאריים ועם מפקחי המחוזות

ברמה המערכתית - פדגוגית

במטרה להרחיב את עומק העשייה הערכית בבית הספר ואת יכולת המורים להוביל עשייה בגישה זו, אנו מצעים:

- לשלב את התכנית באופן מעמיק יותר עם תכניות אחרות כמו חינוך חברתי, מעורבות חברתית ולמידה משמעותית
- להעניק ליווי ארוך טווח, תגבור מערך ההשתלמויות ובכלל זה הדגמת עמיתים ותגבור דיסציפלינארי
- לחדד מחדש את מטרת העל של התכנית "לפתח אצל התלמידים זהות לאור ערכי המורשת היהודית, הציונית, הישראלית וההומניסטית" כיוון שיש היבטים במטרת העל אשר אינם רלוונטים לתכנית

לצורך עבודה בתוך בתי-הספר

על מנת להשיג גיוס רחב של יותר מורים לגישה, היקף רחב יותר של יישום, ועבודה על-פי עקרונות הגישה אנו מצעים:

- הצבת דרישה וציפייה מטעם התכנית ליישום בהיקף רחב יותר. להערכתנו היקף יישום מצומצם יגרע מיכולת ההשפעה של התכנית
- תהליך רחב של חשיפות המורים למהות וליבת התכנית, ברור רחב יותר של עקרונותיה והדגשתם, עידוד בתי הספר לברר באופן מעמיק את עקרונות התכנית, את תהליך הברור הערכי ואת הערכים שנבחר
- לאגם טוב יותר את העשייה הבית ספרית הנושקת לשילוב ערכים, לאגם משאבים ולקדם את בנייתה של תכנית רב שנתית
- לחדד היבטים שונים בתהליך בחירת ויישום ערכים כגון הבחנות בין עמדה פוליטית וערך ובכלל הגדרה של מהו ערך
- להגביר את שיתופי הפעולה עם גורמים אחרים בקהילה ועם ההורים
- להציע מתווה של קריטריונים לפעולה, להפנות מיקוד לתייעוד, לפיקוח לבקרה על מערך היישום

לצורך הבטחת קיימות התכנית

- ללוות את בתי הספר לאורך תקופה ארוכה יותר, תוך הגדרה מדויקת יותר של תפקיד הרכז
- לקדם בנייתה של תכנית בית ספרית רב שנתית ולעודד שותפויות

נספח מס' 12: שמות בתי הספר המיישמים את התפיסה

מדינת ישראל

משרד החינוך

התפיסה המערכתית לחינוך ערכי

רשימת בתי הספר השותפים בשלב הפיילוט ליישום התפיסה המערכתית לחינוך ערכי:

מחוז מרכז					
בתי ספר יסודיים			בתי ספר על-יסודיים		
נווה עוז	ראשון לציון	.1	חט"ב השרון רעננה	רעננה	.1
שקמה	ראשון לציון	.2	חט"ב אלון כפר סבא	כפר סבא	.2
ראשונים	נס ציונה	.3	תיכון הדרים	הוד השרון	.3
סביונים	נס ציונה	.4	חט"ב סביונים יהוד	יהוד	.4
לפיד	לפיד	.5	פלך קריית עקרון	קריית עקרון	.5
נופי החורש	אלפי מנשה	.6	חט"ב דה שליט ברחובות	רחובות	.6
ממלכתי א'	הוד השרון	.7	חט"ב היובל ראש העין	ראש העין	.7
קשת	כוכב יאיר	.8	חט"ב יהלום שוהם	שוהם	.8
			קציר א'	רחובות	.9
			קציר ב'	רחובות	.10
			תיכון חבל מודיעין	נחשונים	.11
			חט"ב חצב	אלפי מנשה	.12

מחוז דרום					
בתי ספר יסודיים			בתי ספר על-יסודיים		
שירת הים	אשדוד	.1	מקיף ז'	אשדוד	.1
היובל	אשדוד	.2	מקיף ט'	אשדוד	.2
אופק	אשדוד	.3	מקיף ו'	אשדוד	.3
רתמים	אשדוד	.4	מקיף ב'	אשקלון	.4
אילנות	אשדוד	.5	אורט הנרי רונסון	אשקלון	.5
נווה במדבר	באר שבע	.6	מקיף ד'	אשקלון	.6
יחדיו	באר שבע	.7	מקיף א'	אשקלון	.7
נאות לון	באר שבע	.8	אורט אפרידר	אשקלון	.8
נווה במדבר	חצרים	.9	אולפנה צביה	אשקלון	.9

רותם	אשקלון	.10	מקיף א'	באר שבע	10
צין	מדרשת בן-גוריון	.11	מקיף ו'	באר שבע	11
מדעים אלון	שדרות	.12	מקיף ז'	באר שבע	12
פסגות	מיתר	.13	מקיף רבין	אילת	13
מבואות	באר טוביה	.14	מקיף ערערה בנגב	עררה	14
			מקיף אל ראזי	רהט	15
			הרב-תחומי אל פרוק	כסייפה	16
			אורט אום בטין	אלקסום	17
			אורט אלהואשלה	נווה מדבר	18
			אורט אבו תלול	נווה מדבר	19
			מקיף שגב שלום	שגב שלום	20
			אלנור	חורה	21
			אלתקווא	רהט	22
			מקיף מאיר	קריית גת	23
			רוגוזין ק"ח ע"ש זאב בויים	קריית גת	24
			גולדווטר	אילת	25
			בגין	אילת	26
			מקיף א'	אשדוד	27
			מקיף ה'	אשדוד	28
			מקיף ח'	אשדוד	29
			אולפנה לבנות	נתיבות	30
			זינמן	דימונה	31
			חב"ד בנות	קריית מלאכי	32
			מקיף עומר	עומר	33

34	באר שבע	רבין
35	שדרות	מקיף ע"ש גוטוירט

מחוז תל אביב					
בתי ספר יסודיים			בתי ספר על-יסודיים		
אהוד מנור	אור יהודה	.1	חט"ב אלדד	נתניה	.1
אלון	גבעתיים	.2	תיכון אלדד	נתניה	.2
ניצנים	רמת גן	.3	תיכון שרת	נתניה	.3
ערמונים	רמת גן	.4	חט"ב שרת	נתניה	.4
אלון	הרצליה	.5	תיכון טשרניחובסקי	נתניה	.5
לב טוב	הרצליה	.6	חט"ב טשרניחובסקי	נתניה	.6
יצחק שדה	בת ים	.7	תיכון עגנון	נתניה	.7
דוד אלעזר	בת ים	.8	חט"ב עגנון	נתניה	.8
יגאל אלון	בת ים	.9	תיכון גוטמן	נתניה	.9
אביגדור ורשה	קריית אונו	.10	חט"ב גוטמן	נתניה	.10
שרת	קריית אונו	.11	תיכון ליבוביץ'	נתניה	.11
שמרית אור	נתניה	.12	ויצו קנדה	נתניה	.12
ויצמן	חוף השרון	.13	תיכון אלון	רמת השרון	.13
אדם וסביבה	חוף השרון	.14	חט"ב קלמן	רמת השרון	.14
אמיר	פתח תקווה	.15	תיכון רוטברג	רמת השרון	.15
קפלן	פתח תקווה	.16	חט"ב עלומים	רמת השרון	.16
אריק איינשטיין	פתח תקווה	.17	חדש	תל אביב	.17
שיפר	פתח תקווה	.18			
פאול קור	פתח תקווה	.19			
בר לב	פתח תקווה	.20			
עוזי חיטמן	פתח תקווה	.21			
דבורה עומר	פתח תקווה	.22			

הדר	פתח תקווה	.23
יד לבנים	פתח תקווה	.24
נווה עוז	פתח תקווה	.25
חיים חפר	פתח תקווה	.26
אהוד מנור	פתח תקווה	.27
פיק"א	פתח תקווה	.28
קיבוץ גלויות	פתח תקווה	.29
שמעוני	פתח תקווה	.30
יסודות	פתח תקווה	.31
גורדון	פתח תקווה	.32
אויסקין	רמת השרון	.33
היובל	תל אביב	.34

מחוז ירושלים					
בתי ספר יסודיים			בתי ספר על-יסודיים		
גילה א'	ירושלים	.1	עירוני א'	מודיעין	.1
תל"י מתמטי פ' זאב צפון	ירושלים	.2	עירוני ב' ע"ש יצחק רבין	מודיעין	.2
תל"י בית וגן	ירושלים	.3	עירוני ד'	מודיעין	.3
הנרייטה סאלד	ירושלים	.4	יחד	מודיעין	.4
לוריא	ירושלים	.5	עירוני ה'	מודיעין	.5
פרנקל	ירושלים	.6	ברנקו וייס	בית שמש	.6
בית הכרם	ירושלים	.7	בויר	ירושלים	.7
מדעי טכנולוגי פ' זאב מרכז	ירושלים	.8	חט"ב פסגת זאב	ירושלים	.8
ז'בוטינסקי	בית שמש	.9	אקדמיה למוזיקה	ירושלים	.9
מגילות	קליה	.10	אורט תעופה וחלל רמות	ירושלים	.10
נילי	נילי	.11	אל נור	מזרח ירושלים	.11

הר אדר	הר אדר	.12	קדמה	ירושלים	.12
אלון	קריית ענבים	.13	פלך ירושלים	ירושלים	.13
רמון	מודיעין	.14	בית רחל שטראוס (ח"מ)	ירושלים	.14
מולדת	מבשרת	.15	מו"ר	מודיעין	.15
אופק	מודיעין	.16	נירים (ח"מ)	מעלה אדומים	.16
עידנים	מודיעין	.17	אורט בית הערבה	ירושלים	.17
מעוז המכבים	מודיעין	.18	נעורים (ח"מ)	ירושלים	.18
קשת	מודיעין	.19	ישיבה תיכונית מעלה אדומים	מעלה אדומים	.19
צמח השדה	מעלה אדומים	.20	חטיבת היובל	מבשרת ציון	.20
עין ראפה	עין נקובה	.21	תל"י בית חינוך	ירושלים	.21
מגדים	מעלה אדומים	.22	צביה יצירתית	ירושלים	.22
תומר רחל	מעלה אדומים	.23	נווה רוחמה	ירושלים	.23
אסיף	מודיעין	.24	חורב בנות	ירושלים	.24
אור	כפר האורנים	.25			
אלונים	מודיעין	.26			
כרמים	מודיעין	.27			
השלום	מבשרת	.28			
לביא	נעלה	.29			
השחר	טל שחר	.30			
חוט השני	מודיעין	.31			
נופי סלע	מעלה אדומים	.32			
תל"י מזרח	ירושלים	.33			
יפה נוף	ירושלים	.34			
מנשה אלישר	ירושלים	.35			
הדרור	מבשרת	.36			
יחד	מודיעין	.37			
עין הרים	עין כרם	.38			

מחוז צפון		
בתי ספר על-יסודיים		
אורט רוגוזין	מגדל העמק	.1
אורט כללי בית שאן	בית שאן	.2
רב-תחומי צפת	צפת	.3
אורט כרמים	כרמיאל	.4
מקיף בוסמת טבעון	טבעון	.5
אולפנית אורט	טבריה	.6
רב-תחומי כסרא סמיע	כסרא	.7
כעביה	כעביה	.8
אלחכמא	בוקעתה	.9
דרסקי עכו	עכו	.10
דנציגר	קריית שמונה	.11
אדם, חברה וטבע	כרמיאל	.12
אולפנה הראל	נהריה	.13
אולפנה אמית	צפת	.14
מקיף א' ו-ב'	מראר	.15
שחר	כרמיאל	.16
דרכא	ירכא	.17
פסגות	כרמיאל	.18

חברה ערבית					
בתי ספר יסודיים			בתי ספר על-יסודיים		
יסודי אלקסטל	נצרת	.1	מקיף משהד	משהד	.1
יסודי אלסלאם	סכנין	.2	תיכון ריינה	ריינה	.2
יסודי חואר	חיפה	.3	חט"ב אלמתנאבי	כפר מנדה	.3
			מקיף יפיע	יפיע	.4
			מקיף עילוט	עלוט	.5
			ג'ת	ג'ת	.6
			מקיף אלאהליה	אום אל פחם	.7
			מקיף אלביאן	טמרה	.8
			מקיף אלבירוני	גדידה	.9
			מקיף שאעור	מג'ד אלכרום	.10
			מקיף פרידיס	פרידיס	.11

.12	יפיע	חט"ב יפיע
.13	דיר אל אסד	חט"ב בדיר אל אסד
.14	טמרה	חט"ב אלפארבי
.15	טרעאן	חט"ב טרעאן
.16	כפר כנא	חט"ב כפר כנא
.17	ריינה	חט"ב ריינה
.18	פרידיס	מקיף גבעה
.19	שפרעם	חט"ב שפרעמר
.20	זמר	חט"ב זימר
.21	אבן סינא	כפר קרע אבן סינא
.22	עילוט	חט"ב עילוט
.23	עכו	טכנולוגי עכו
.24	כפר יאסיף	חט"ב אלעין

מחוז חיפה			
בתי ספר יסודיים		בתי ספר על-יסודיים	
בית יהושע	נשר	.1	אורט ביאליק
רמות יצחק	נשר	.2	אדנים
רבין	נשר	.3	נעמת חדרה
גלילות	נשר	.4	חט"ב תחכמוני
גבעון	נשר	.5	אורט רונסון
גבריאלי	חיפה	.6	תיכון נשר
אהוד	חיפה	.7	תיכון לאו באק
בן גוריון	חיפה	.8	חט"ב רעות
נופים	חיפה	.9	בסמ"ת
ארלזורוב	חדרה	.10	אורט דלית אל כרמל
אורים	קריית ים	.11	תיכון המושבה
סביוני ים	קריית ים	.12	אורט גרינברג
אלמוגים	קריית ים	.13	
אמירים	קריית ים	.14	
ימית	קריית ים	.15	
ג'רם	ג'רם	.16	
נחמיה תמרי	אור עקיבא	.17	

אלונים	פרדס חנה	.18
בגין	קריית מוצקין	.19
ויצמן	קריית מוצקין	.20
קורצ'אק	קריית מוצקין	.21
חנה סנש	אור עקיבא	.22
החורש	זיכרון יעקב	.23
אלון	חיפה	.24
עין הים	חיפה	.25
הרצל	חיפה	.26

התיישבותי		
בתי ספר על-יסודיים		
נחלת יהודה	ראשון לציון	.1
מקווה ישראל דתי	חולון	.2
מקווה ישראל – כללי וצרפתי	חולון	.3
בית חינוך ירקון	דרום השרון	.4
קריית חינוך דרור	לב השרון	.5
רמות ים	עמק חפר	.6
באר טוביה	באר טוביה	.7
שער הנגב	שער הנגב	.8
הרטוב	צרעה	.9
חוף השרון	שפיים	.10
מוסינזון	הוד השרון	.11
בית ירח	עמק הירדן	.12
נווה הדסה	תל יצחק	.13
שפרירים א'	גבעת חיים	.14